

ББК 74.266.3
К53

Документи подано станом на 15 липня 2005 р.

Упорядники:
головний спеціаліст департаменту загальної середньої
та дошкільної освіти МОНУ *Р. І. Євтушенко*;
зав. сектором НМЦ середньої освіти МОНУ *О. В. Галегова*

Довідково-методичне видання

**Євтушенко Раїса Іванівна
Галегова Олена Валеріївна**

Книга вчителя історії, етики, основ правознавства

Відповідальний редактор *Т. М. Косолапова*
Коректор *Н. О. Матюх*
Комп'ютерне макетування *А. В. Столяренко*
Художній редактор *М. С. Жубр*

Підписано до друку 1.08.05. Формат 60 × 90^{1/16}.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 14. Замовл. №

«ТОРСІНГ ПЛЮС»

Свідоцтво серія ДК № 2143 від 01.04.05 р.

З питань оптових поставок звертатися:
61057, м. Харків, вул. Сумська, 13
Тел.: (057) 719-98-73, тел./факс: 717-10-26
E-mail: torsing_or@rider.com.ua
<http://www.torsing.com.ua>

Книга — поштою:
61057, м. Харків, а/с «Книжкова ліга»

Книга вчителя історії, етики, основ правознавства:
К53 Довідково-методичне видання / Упоряд. Р. І. Євтушенко,
О. В. Галегова.— Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005.— 224 с.
ISBN 966-670-590-7.

Видання містить чинні нормативно-правові акти вищих органів влади України, Міністерства освіти і науки України у сфері загальної середньої освіти, що регулюють впровадження державних стандартів освіти; методичне забезпечення; оформлення документів про освіту; організацію навчально-виховного процесу; атестацію педагогічних працівників тощо.

Для вчителів історії, етики, основ правознавства, студентів педагогічних навчальних закладів, слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, науково-педагогічних працівників, широкого загалу громадян, які цікавляться питаннями нормативно-правового регулювання середньої освіти в Україні.

ББК 74.266.3

© Євтушенко Р. І., Галегова О. В.,
упорядкування, 2005
© ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005
© Жубр М. С., дизайн обкладинки, 2005

ISBN 966-670-590-7

Зміст

Частина I. Загальні положення	6
Конституція України <i>Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Витяг</i>	6
Про Національну доктрину розвитку освіти <i>УКАЗ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002</i>	7
Про загальну середню освіту <i>Закон України</i>	26
Частина II. Державні стандарти в галузі.....	51
Характеристика освітніх галузей Державний стандарт базової і повної середньої освіти <i>Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 р. № 24</i>	51
Частина III. Управління в галузі.....	68
Концепція історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи <i>Проект</i>	68
Концепція правової освіти у загальноосвітній 12-річній школі <i>Проект</i>	72
Програма з історії України для 5 класу	75
Програма з етики для 5 класу	82
Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи.....	89

Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності <i>Наказ № 305 від 18.08.98</i> <i>Зареєстровано в Міністерстві юстиції України</i> <i>24 вересня 1998 р. N 598/3038</i>	114
Про затвердження Положення про апробацію навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 12 червня 2001 р. № 447</i>	138
Про затвердження Положення про порядок організації та проведення апробації електронних засобів навчального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 2 червня 2004 р. № 433</i>	150
Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 20 липня 2004 р. № 601</i>	155
Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 12 лютого 2004 р. № 108</i>	165
Про проведення Всеукраїнського конкурсу творчих робіт учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Мої права» <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 9 грудня 2004 р. № 928</i>	178
Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 14 грудня 2000 р. № 588</i>	181

Частина IV. Навчально-виховний процес	191
Про вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін у 2005/2006 навчальному році	191
Про вивчення навчального курсу «Історія України» в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів України в 2005–2006 н. р.	196
Про вивчення нового навчального курсу «Етика» в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів України в 2005–2006 н. р.	203
Перелік програм, основної та додаткової навчальної літератури, рекомендованих МОНУ для використання в ЗНЗ у 2005/2006 н. р.	214
Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії...	222
Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з основ правознавства.....	224

Частина I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Конституція України

*Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року*

Витяг

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

(Положення частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» у контексті частин першої, другої, четвертої зазначеної статті необхідно розуміти так:

– доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права;

– безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України.

Виходячи з положень частин другої, третьої статті 53 Конституції України, за якими повна загальна середня освіта є обов'язковою і безоплатною, витрати на забезпечення навчально-виховного процесу в державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах здійснюються на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі.

Безоплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта статті 53 Конституції України в межах обсягу підготовки фахівців для загальноосвітніх потреб (державного замовлення): РКС № 5-рп/2004 04.03.2004)

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Про Національну доктрину розвитку освіти

УКАЗ

Президента України

від 17 квітня 2002 р. № 347/2002

З метою визначення стратегії та основних напрямів подальшого розвитку освіти в Україні постановляю:

1. Затвердити Національну доктрину розвитку освіти (додається).

2. Кабінету Міністрів України розробити та затвердити у тримісячний строк заходи з реалізації Національної доктрини розвитку освіти на 2002–2004 роки.

3. Центральним і місцевим органам виконавчої влади забезпечити реалізацію Національної доктрини розвитку освіти та передбачати кошти на фінансування відповідних заходів.

Президент України

Л. Кучма

Національна доктрина розвитку освіти

I. Загальні положення

Освіта — основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства.

Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

За роки незалежності на основі Конституції України визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснюється практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»).

Водночас стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Критичним залишається стан фінансування освіти і науки, недостатнім є рівень оплати праці працівників освіти і науки.

Потребують державної підтримки дошкільна, загальна середня освіта у сільській місцевості, професійно-технічна освіта, навчання здібних та обдарованих учнів і студентів, а також дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку.

Необхідно істотно зміцнити навчально-матеріальну базу, здійснити комп'ютеризацію навчальних закладів, впровадити

інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти. Усі ці проблеми потребують першочергового розв'язання.

В Україні повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Національна доктрина розвитку освіти (далі — Національна доктрина) визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття.

II. Мета і пріоритетні напрями розвитку освіти

1. Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

2. Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку освіти є:

- особистісна орієнтація освіти;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти;
- органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;

- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

3. Держава повинна забезпечувати:

- виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється;
- збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;
- виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу;
- формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості;
- підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці;
- створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді;
- підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку;
- стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя;
- розвиток дитячого та юнацького спорту, туризму;
- етичне, естетичне виховання;
- екологічну, правову, економічну освіту;
- наступність і безперервність освіти;
- інноваційний характер навчально-виховної діяльності;
- різноманітність типів навчальних закладів, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання та виховання;
- моніторинг освітнього процесу, зростання якості освітніх послуг;
- створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

III. Національний характер освіти і національне виховання

4. Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності.

Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

5. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета — виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

6. Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури.

Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання.

7. Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

IV. Стратегія мовної освіти

8. У державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опанувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

Реалізація мовної стратегії здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів.

Забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури, її підтримку та захист державою. У навчальних закладах,

в яких навчання ведеться мовами національних меншин, створюються умови для належного опанування державної мови.

V. Освіта — рушійна сила розвитку громадянського суспільства

9. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства — відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності.

Держава сприяє становленню демократичної системи навчання та виховання.

10. Державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг.

VI. Освіта і фізичне виховання — основа для забезпечення здоров'я громадян

10. Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в душі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Держава разом із громадськістю сприяє збереженню здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, недопущенню будь-яких форм насильства в навчальних закладах, а також проведенню та впровадженню в практику результатів міжгалузевих наукових досліджень

з проблем зміцнення здоров'я, організації медичної допомоги дітям, учням і студентам, якісному медичному обслуговуванню працівників освіти, пропаганді здорового способу життя та вихованню культури поведінки населення.

12. В усіх ланках системи освіти шляхом використання засобів фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи закладаються основи для забезпечення і розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я кожного члена суспільства.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я;
- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;
- використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

Виконання зазначених завдань дасть змогу досягти істотного зниження захворюваності дітей, підлітків, молоді та інших категорій населення, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулювати у людей різного віку прагнення до здорового способу життя, зменшити вплив шкідливих звичок на здоров'я дітей та молоді.

13. Фізичне виховання як невід'ємна складова освіти забезпечує можливість набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності. В системі освіти держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

VII. Рівний доступ до здобуття якісної освіти

14. Для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін.

Мережа навчальних закладів повинна задовольняти освітні потреби кожної людини відповідно до її інтересів, здібностей та потреб суспільства.

15. Модернізація системи освіти спрямована на забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики.

Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, дотримання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту.

На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави. Висока якість освіти передбачає взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики.

Якість освіти визначається на основі державних стандартів освіти та оцінки громадськістю освітніх послуг.

Держава постійно здійснює моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю.

16. Рівний доступ до здобуття освіти забезпечується шляхом:

а) у дошкільній освіті:

- створення умов для здобуття безоплатної дошкільної освіти у державних та комунальних навчальних закладах;
- збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я дитини, розвитку її творчих здібностей, реалізації потенційних можливостей особистості;
- розвитку матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів;
- створення широкої мережі дошкільних навчальних закладів різних типів, профілів та форм власності;
- надання державою дотацій на утримання дітей у дошкільних навчальних закладах;
- запровадження соціально-педагогічного патронату сім'ї;

б) у загальній середній освіті:

- обов'язкового здобуття повної загальної середньої освіти в обсягах, визначених Державним стандартом загальної середньої освіти;
- збереження та розвитку єдиного освітнього простору;
- оптимізації структури освітньої мережі для забезпечення навчання в одну зміну, створення умов для профільного, екстернатного і дистанційного навчання;
- здійснення профільного професійного навчання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі на базі професійно-технічних навчальних закладів;
- посилення відповідальності сім'ї, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення прав дитини щодо обов'язковості навчання;
- надання адресної допомоги соціально незахищеним дітям;
- створення умов для здобуття якісної освіти незалежно від місця проживання;

в) в освіті дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку:

- створення для всіх дітей зазначеної категорії умов для здобуття безоплатної освіти в державних і комунальних навчальних закладах;
- своєчасного виявлення та проведення діагностики дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку, врахування цих даних під час формування мережі закладів корекційної та реабілітаційної допомоги;
- забезпечення варіативності здобуття якісної базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей дітей, зорієнтованої на їх інтеграцію у соціально-економічне середовище;
- створення системи допомоги батькам у навчанні та вихованні дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку;
- розгортання регіональної мережі спеціальних навчальних закладів усіх рівнів освіти для громадян з особливостями психічного і фізичного розвитку, забезпечення їх інтеграції у загальний освітній простір;

г) у позашкільній освіті:

- забезпечення доступності освіти у державних та комунальних позашкільних навчальних закладах;
- розвитку цілісної міжгалузевої багаторівневої системи позашкільних закладів різних типів і профілів для забезпечення розвитку здібностей і таланту обдарованих дітей та молоді, а також задоволення потреб населення у додаткових культурно-освітніх, дослідницьких, спортивно-оздоровчих та інших послугах;
- оновлення змісту й методичного забезпечення, індивідуалізації та диференціації навчання обдарованої молоді;
- створення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів для позашкільної освіти і виховання;

д) у професійно-технічній освіті:

- надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах;
- розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці;

- поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії;
 - створення умов для надання професійно-технічними навчальними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення;
 - розвитку співпраці з підприємствами, установами, організаціями — замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості;
 - участі роботодавців у забезпеченні функціонування та розвитку професійно-технічної освіти;
 - оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій;
- е) у вищій освіті:
- запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти;
 - створення умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах;
 - удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб;
 - розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування;
 - створення умов для здобуття вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами;
 - забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання;
 - дотримання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту студентів, у тому числі шляхом об'єктивного тестування; створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці.

VIII. Безперервність освіти, навчання протягом життя

17. Державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Безперервність освіти реалізується шляхом:

- забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені;
- формування потреби та здатності особистості до самоосвіти;
- оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів;
- створення інтегрованих навчальних планів і програм;
- формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;
- запровадження та розвитку дистанційної освіти;
- організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання;
- забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою.

18. Держава прогнозує обсяги та визначає напрями професійної підготовки у навчальних закладах різних типів і форм власності, створює умови для професійною навчання незайнятого населення з урахуванням змін на ринку праці.

ІХ. Інформаційні технології в освіті

19. Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом:

- забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу;
- запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами;
- розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників;
- створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

20. Держава підтримує процес інформатизації освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти; сприяє забезпеченню навчальних закладів комп'ютерами, сучасними засобами навчання, створенню глобальних інформаційно-освітніх мереж; забезпечує розвиток усеохоплюючої системи моніторингу якості освіти всіх рівнів.

Х. Управління освітою

21. Сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг.

Першочерговими завданнями є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних.

22. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою.

23. Модернізація управління освітою передбачає:

- оптимізацію державних управлінських структур, децентралізацію управління;
- перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами;
- перехід до програмно-цільового управління;
- поєднання державного і громадського контролю;
- запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації;
- прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів;
- створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях;
- організацію експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій;
- впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій;
- демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації;
- удосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів;

- підвищення компетентності управлінців усіх рівнів;
- більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, жінок, а також виховання лідерів у сфері освіти.

XI. Економіка освіти

24. Сучасна економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня Українського народу.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку видатків бюджетів усіх рівнів;
- формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти;
- фінансування державою здобуття дошкільної, повної загальної середньої та професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами;
- стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти;
- створення сучасної системи нормування та оплати праці у галузі освіти;
- визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації;
- забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток освіти.

25. Обсяги фінансування освіти і науки мають задовольняти потреби особистості й суспільства в якісній освіті. Держава поступово збільшуватиме видатки на освіту та доводитиме їх до середніх показників європейських держав.

Ефективність використання фінансових ресурсів, спрямованих в освіту, забезпечуватиметься на основі встановлення та неухильного дотримання таких базових принципів її фінансування:

- поступовий перехід до формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту на основі встановлених нормативів;
- чітке розмежування бюджетного та позабюджетного фінансування діяльності навчальних закладів;
- забезпечення підзвітності та прозорості використання коштів;
- забезпечення формування державного замовлення на підготовку фахівців у професійно-технічних та вищих навчальних закладах різних форм власності на конкурентній основі з урахуванням якості освітніх послуг;

- здійснення економічної діяльності навчальними закладами на засадах неприбутковості.

26. Основними джерелами фінансового забезпечення освіти є:

- кошти державного та місцевих бюджетів;
- кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески і пожертвування;
- кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг;
- гранти;
- кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти;
- кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою.

27. Основними заходами, спрямованими на удосконалення економічної моделі освіти, мають стати:

- поліпшення технології формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту, удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків;
- розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;
- розроблення та запровадження диференційованих нормативів витрат на здійснення діяльності навчальними закладами;
- запровадження змішаного фінансування інноваційних проєктів у галузі освіти, зокрема розроблення та запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання;
- удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів;
- проведення органами управління освітою (державними та місцевими) моніторингу інвестування навчальних закладів;
- запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів;
- застосування енерго- і теплозберігаючих технологій, ощадливе використання та розподіл ресурсів, що спрямовуються на освіту;
- модернізація мережі навчальних закладів.

ХІІ. Освіта і наука

28. Поєднання освіти і науки є умовою модернізації системи освіти, головним чинником її подальшого розвитку, що забезпечується:

- постійним збільшенням обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку;

- фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах Академії педагогічних наук України;
- розвитком освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- інноваційною освітньою діяльністю у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності;
- правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;
- запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання;
- залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників;
- поглибленням співпраці та кооперації навчальних закладів і наукових установ, широким залученням до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах учених Національної академії наук України та галузевих академій;
- створенням науково-інформаційного простору, насамперед для дітей та молоді, використанням для цього нових комунікаційно-інформаційних засобів;
- запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;
- випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки, віднесенням їх до пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

XIII. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників

29. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення — важлива умова модернізації освіти. Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їх відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечує:

- розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках;
- розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти;
- оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями;
- періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- впровадження системи цільового державного фінансування підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення;
- поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

30. Держава забезпечує умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створює систему професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів.

XIV. Соціальні гарантії учасників навчального процесу

31. Забезпечення умов для педагогічної, науково-педагогічної та наукової діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, умов для навчання учнів і студентів, а також соціального захисту учасників навчально-виховного процесу є найважливішим напрямом державної політики у галузі освіти. Громадянам, які навчаються, гарантується:

- захист життя, збереження здоров'я, фізичне виховання;
- регулярне безоплатне транспортування у сільській місцевості до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників;
- пільговий проїзд студентів у громадському транспорті;
- надання адресної допомоги, академічних і соціальних стипендій;
- здійснення заходів щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей, учнівської та студентської молоді, їх соціальної реабілітації у суспільстві;
- працевлаштування випускників, які навчалися за державним замовленням.

32. Держава поступово підвищує соціальні витрати на систему освіти, проведення активної соціальної політики.

Бюджетні ресурси спрямовуються на забезпечення першочергових соціальних видатків: на виплату заробітної плати та пенсій

педагогічним і науково-педагогічним працівникам, стипендій, а також на соціальну підтримку учнів і студентів.

Держава сприяє розширенню застосування договірного регулювання умов оплати праці, додаткових соціальних гарантій на підставі положень генеральної, галузевої, регіональної угод, колективних договорів.

33. Держава, виходячи з можливостей бюджету і реальної економічної ситуації, сприяє забезпеченню для педагогічних і науково-педагогічних працівників:

- ефективного медичного обслуговування;
- встановлення і дотримання науково обґрунтованих норм навчального навантаження, тривалості робочого часу та основної щорічної відпустки;
- періодичного стажування у наукових центрах, навчальних закладах та на виробництві;
- диференціації оплати праці відповідно до рівня професіоналізму, кваліфікаційної категорії та педагогічного звання, наукового ступеня та вченого звання;
- встановлення педагогічним працівникам фіксованих доплат для придбання навчальної та науково-методичної літератури;
- виплати одноразової допомоги педагогічним працівникам, які призначаються на посаду вперше.

34. Держава створює умови для встановлення педагогічним працівникам пенсійного забезпечення на рівні 80–90 відсотків їх заробітної плати.

XV. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти

35. Стратегічним завданням державної освітньої політики є вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів, студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств.

Держава сприяє розвитку співробітництва навчальних закладів на дво- і багатосторонній основі з міжнародними організаціями та установами (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейським Союзом, Радою Європи), Світовим банком, зарубіжними освітянськими фондами, іншими міжнародними організаціями.

36. Інтеграція вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір базується на таких засадах:

- пріоритет національних інтересів;
- збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації;
- миротворча спрямованість міжнародного співробітництва;

- системний і взаємовигідний характер співробітництва;
- толерантність в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

37. Основними шляхами моніторингу та використання зарубіжного досвіду в галузі освіти є:

- проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами;
- проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном;
- освітні і наукові обміни, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- аналіз, відбір, видання та розповсюдження кращих зразків зарубіжної наукової і навчальної літератури.

38. Центральні та місцеві органи управління освітою, Академія педагогічних наук України, а також навчальні заклади всіх рівнів сприяють міжнародній мобільності учасників навчально-виховного процесу, забезпечують розвиток системи підготовки фахівців для зарубіжних країн на компенсаційних засадах, створюють філії вищих навчальних закладів України, їх підготовчих факультетів і відділень за кордоном; забезпечують визнання за кордоном документів про освіту, що видаються в Україні.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- розроблення та реалізацію державної програми підготовки і закріплення кваліфікованих кадрів для розширення міжнародного співробітництва у галузі освіти, організацію їх постійного навчання та підвищення кваліфікації;
- виконання цільових інноваційних програм, спрямованих на розширення участі України у співробітництві на міжнародному ринку освітніх послуг;
- фінансову та консультаційну підтримку.

39. Освіта в Україні є відкритим соціальним інститутом. Суб'єкти системи освіти співпрацюють з міжнародними інституціями та організаціями, які для здійснення своєї діяльності повинні залучати педагогів, дітей та молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань.

Беручи участь у проектах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій,

суб'єкти національної системи освіти не тільки отримуватимуть доступ до інформації про шляхи, засоби і методи розвитку гуманітарної сфери, але й зможуть демонструвати і пропонувати на міжнародному ринку освітні технології та власні здобутки.

40. Держава сприяє залученню додаткових ресурсів для створення нових потужних каналів інформаційного обміну з усіма країнами світу, розширенню інформаційної бази національної системи освіти, забезпеченню можливості використання світових банків інформації.

41. Як важливий засіб утвердження авторитету України на міжнародній арені, розвитку міжнародного співробітництва та залучення додаткових джерел фінансування освіти держава розглядає можливість збільшення обсягів підготовки спеціалістів з числа іноземців та осіб без громадянства.

XVI. Очікувані результати

42. Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, структурі політичних відносин, побуті і культурі.

Зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток.

Активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі.

Освіта, здобута в Україні, стане конкурентоспроможною в європейському та світовому освітньому просторі, а людина — захищеною і мобільною на ринку праці.

Зростаючий освітній потенціал суспільства забезпечить впровадження новітніх виробничих та інформаційних технологій, що дасть змогу протягом наступних 10–15 років скоротити відставання у темпах розвитку, а надалі істотно наблизитися до рівня і способу організації життєдіяльності розвинутих країн світу.

Випереджальний розвиток освіти забезпечить рівень життя, гідний людини XXI століття.

*Голова Адміністрації Президента України
В. Литвин*

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про загальну середню освіту

Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, що сприяє вільному розвитку людської особистості, формує цінності правового демократичного суспільства в Україні.

Розділ I. Загальні положення

Стаття 1. Законодавство України про загальну середню освіту

Законодавство України про загальну середню освіту базується на Конституції України і складається з Закону України «Про освіту», цього Закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 2. Основні завдання законодавства України про загальну середню освіту

Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:

- забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;
- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку загальної середньої освіти;
- забезпечення нормативно-правової бази щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти;
- визначення структури та змісту загальної середньої освіти;
- визначення органів управління системою загальної середньої освіти та їх повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту.

Стаття 3. Загальна середня освіта

Загальна середня освіта — цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Загальна середня освіта є обов'язковою основною складовою безперервної освіти.

Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які

ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Стаття 4. Система загальної середньої освіти

Систему загальної середньої освіти становлять:

- загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту.

Стаття 5. Завдання загальної середньої освіти

Завданнями загальної середньої освіти є:

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;
- виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
- реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Стаття 6. Здобуття повної загальної середньої освіти

1. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання,

мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

2. Громадяни України мають право на здобуття повної загальної середньої освіти у приватних навчальних закладах.

3. Здобуття повної загальної середньої освіти у навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності має відповідати вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти.

4. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, здобувають повну загальну середню освіту у порядку, встановленому для громадян України.

5. Відповідальність за здобуття повної загальної середньої освіти дітьми покладається на їх батьків, а дітьми, позбавленими батьківського піклування, — на осіб, які їх замінюють, або навчальні заклади, де вони виховуються.

Стаття 7. Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах

Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України і Закону України «Про мови в Українській РСР».

Розділ II. Загальноосвітні та інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти

Стаття 8. Загальноосвітній навчальний заклад

1. Загальноосвітній навчальний заклад — навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту.

Загальноосвітній навчальний заклад, заснований на приватній формі власності, здійснює свою діяльність за наявності ліцензії, виданої в установленому законодавством України порядку.

2. Загальноосвітній навчальний заклад, що здійснює інноваційну діяльність, може мати статус експериментального. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип і форму власності загальноосвітнього навчального закладу. Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад затверджується Міністерством освіти України.

Стаття 9. Типи загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти

1. Відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта),

існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів. Школи кожного з трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно.

До загальноосвітніх навчальних закладів належать:

- середня загальноосвітня школа — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів (I ступінь — початкова школа, II ступінь — основна школа, III ступінь — старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання);
 - спеціалізована школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
 - гімназія — загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
 - ліцей — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;
 - колегіум — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілів;
 - загальноосвітня школа-інтернат — загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;
 - спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;
 - загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;
 - школа соціальної реабілітації — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат);
 - вечірня (змінна) школа — загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання.
2. Інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти:
- позашкільний навчально-виховний заклад — навчальний заклад для виховання дітей та задоволення їх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо);
 - міжшкільний навчально-виробничий комбінат — навчальний заклад для забезпечення потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці;

- професійно-технічний навчальний заклад — навчальний заклад для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній і повній загальній середній освіті;
- вищий навчальний заклад I-II рівнів акредитації — навчальний заклад для задоволення потреб громадян за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста і бакалавра з одночасним завершенням здобуття повної загальної середньої освіти.

3. Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою (заочною) формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів.

Загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності можуть мати у своєму складі інтернати з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок власника.

Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати навчально-виховні комплекси у складі навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів громадян, а також навчально-виховні об'єднання з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб.

4. Перелік спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) визначається Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України.

5. Положення про загальноосвітні навчальні заклади затверджуються Кабінетом Міністрів України. Загальноосвітній навчальний заклад на основі Положення про загальноосвітні навчальні заклади розробляє статут, який затверджується власником (для державних та комунальних загальноосвітніх навчальних закладів — відповідним органом управління освітою) та реєструється місцевим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування.

Стаття 10. Статус загальноосвітнього навчального закладу

1. Загальноосвітній навчальний заклад є юридичною особою. За своїми організаційно-правовими формами загальноосвітні навчальні заклади можуть бути державної, комунальної та приватної форм власності.

2. Статус державного має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на державній формі власності.

3. Статус комунального має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на комунальній формі власності.

4. Статус приватного має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на приватній формі власності.

Стаття 11. Створення, реорганізація та ліквідація загальноосвітнього навчального закладу

1. Державні та комунальні загальноосвітні навчальні заклади створюються відповідно центральними, місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх і мовних потреб за наявності необхідної кількості учнів (вихованців) відповідно до встановлених нормативів наповнюваності класів, необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Рішення про створення комунальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, приймаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням з Міністерством освіти України.

3. Рішення про створення гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), заснованих на комунальній формі власності, приймаються за поданням відповідних органів управління освітою Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

4. Рішення про створення загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на приватній формі власності, приймається засновником (власником) у порядку, встановленому законодавством України.

5. Рішення про створення шкіл соціальної реабілітації, їх підпорядкованість і джерела фінансування приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства освіти України.

6. Реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів проводяться у порядку, встановленому законодавством України.

Реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, заснованих на комунальній формі власності, допускаються лише за згодою територіальних громад.

Розділ III. Організація навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах

Стаття 12. Термін навчання

1. Термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів становить 12 років:

- у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня — 4 роки;
- у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня — 5 років;
- у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня — 3 роки.

2. Термін навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. У професійно-технічних та вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації термін здобуття повної загальної середньої освіти встановлюється Міністерством освіти України.

Стаття 13. Форми навчання

Навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється за груповою та індивідуальною формами навчання, положення про які затверджує Міністерство освіти України.

Бажаючим надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.

Стаття 14. Наповнюваність класів загальноосвітніх навчальних закладів

1. Наповнюваність класів загальноосвітніх навчальних закладів не повинна перевищувати 30 учнів.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість учнів у класах визначається демографічною ситуацією, але повинна становити не менше п'яти осіб. При меншій кількості учнів у класі заняття проводяться за індивідуальною формою навчання.

3. Порядок поділу класів на групи при вивченні окремих предметів встановлюється Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством фінансів України.

4. Для спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) кількість учнів у класі визначається Міністерством освіти України за погодженням із Міністерством охорони здоров'я України і Міністерством фінансів України.

5. Кількість учнів у групах продовженого дня та вихованців у групах загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів визначається Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством фінансів України.

Стаття 15. Навчальні плани та навантаження учнів

1. Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів (далі — Базовий навчальний план) визначає структуру та зміст загальної середньої освіти через інваріантну і варіативну складові, які встановлюють погодинне та змістове співвідношення між освітніми галузями (циклами навчальних предметів), гранично допустиме навчальне навантаження учнів та загальнорічну кількість

навчальних годин. Інваріантна складова змісту загальної середньої освіти формується на державному рівні, є єдиною для всіх закладів загальної середньої освіти, визначається через освітні галузі Базового навчального плану. Варіативна складова змісту загальної середньої освіти формується загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону та індивідуальних освітніх запитів учнів (вихованців). Базовий навчальний план для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. На основі Базового навчального плану Міністерство освіти України затверджує типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності. У типових навчальних планах освітні галузі реалізуються в навчальні предмети та курси інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти.

Типові навчальні плани встановлюють сумарне гранично допустиме навчальне навантаження учнів. Воно становить таку кількість навчальних годин на рік:

- 1–2 класи — 700 годин;
- 3–4 класи — 790 годин;
- 5 клас — 860 годин;
- 6–7 класи — 890 годин;
- 8–9 класи — 950 годин;
- 10–12 класи — 1030 годин.

3. На основі типових навчальних планів загальноосвітнім навчальним закладом складається робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової і визначенням профілю навчання.

Робочі навчальні плани державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів затверджуються відповідним органом управління освітою. Робочі навчальні плани приватних загальноосвітніх навчальних закладів погоджуються з відповідними органами управління освітою.

Робочі навчальні плани професійно-технічних і вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, в частині здобуття повної загальної середньої освіти, розробляються на основі типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів та погоджуються з Міністерством освіти України.

Експериментальні робочі навчальні плани складаються, з урахуванням типових навчальних планів, загальноосвітніми навчальними закладами, що мають статус експериментальних.

Запровадження експериментальних робочих навчальних планів, нових освітніх програм, педагогічних інновацій і технологій можливе лише за рішенням Міністерства освіти України.

Стаття 16. Навчальний рік та режим роботи загальноосвітнього навчального закладу

1. Навчальний рік у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності розпочинається у День знань — 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року.

2. Тривалість навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня не може бути меншою 175 робочих днів, а в загальноосвітніх навчальних закладах II–III ступенів — 190 робочих днів, без урахування часу на складання перевірних та випускних іспитів, тривалість яких не може перевищувати трьох тижнів.

3. Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами) та тривалість навчального тижня встановлюються загальноосвітнім навчальним закладом у межах часу, передбаченого робочим навчальним планом, за погодженням з відповідним органом управління освітою.

4. Режим роботи загальноосвітнього навчального закладу визначається ним на основі нормативно-правових актів та за погодженням з відповідним органом державної санітарно-епідеміологічної служби.

5. Тривалість уроків у загальноосвітніх навчальних закладах становить: у перших класах — 35 хвилин, у других — четвертих класах — 40 хвилин, у п'ятих — дванадцятих класах — 45 хвилин. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідними органами управління освітою та органами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Різниця в часі навчальних годин перших — четвертих класів обов'язково обліковується і компенсується проведенням додаткових, індивідуальних занять та консультацій з учнями.

6. Тривалість канікул у загальноосвітніх навчальних закладах протягом навчального року не може бути меншою 30 календарних днів.

Стаття 17. Виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах

1. Виховання учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними.

Цілі виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах визначаються на основі принципів, закладених у Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах України.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах забороняється утворення і діяльність організаційних структур політичних партій, а також релігійних організацій і воєнізованих формувань.

3. Примусове залучення учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів до вступу в будь-які об'єднання громадян, релігійні організації і воєнізовані формування забороняється.

Стаття 18. Зарахування учнів

1. Місцеві органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування закріплюють за загальноосвітніми навчальними закладами відповідні території обслуговування і до початку навчального року обліковують учнів, які мають їх відвідувати.

2. Зарахування учнів до загальноосвітнього навчального закладу проводиться наказом директора, що видається на підставі заяви, за наявності медичної довідки встановленого зразка і відповідного документа про освіту (крім учнів першого класу).

3. Зарахування учнів до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів) проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

4. Зарахування учнів до загальноосвітньої санаторної школи (школи-інтернату) проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти України та Міністерством охорони здоров'я України.

5. Направлення учнів (вихованців) до шкіл соціальної реабілітації та дострокове звільнення їх із цих навчальних закладів здійснюються за рішенням суду.

6. Зарахування та добір дітей для навчання у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах), їх переведення з одного типу таких навчальних закладів до іншого проводиться за висновком відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Розділ IV. Учасники навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах

Стаття 19. Учасники навчально-виховного процесу

Учасниками навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- учні (вихованці);
- керівники;
- педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі;
- інші спеціалісти;
- батьки або особи, які їх замінюють.

Стаття 20. Учень (вихованець)

1. Учень (вихованець) — особа, яка навчається і виховується в одному із загальноосвітніх навчальних закладів. Зарахування учнів до загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється, як правило, з 6 років.

2. Статус учнів (вихованців) як учасників навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах, їх права та обов'язки визначаються цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 21. Соціальний захист учнів (вихованців)

1. Учням (вихованцям) загальноосвітніх навчальних закладів може подаватися додатково соціальна і матеріальна допомога за рахунок коштів центральних органів виконавчої влади та місцевих бюджетів, коштів юридичних і фізичних осіб України та громадян, які проживають за її межами, а також коштів фонду загальнообов'язкового навчання та за рахунок інших надходжень.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності мають право на пільговий проїзд міським та приміським пасажирським транспортом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості забезпечуються транспортом до місця навчання і додому безоплатно.

2. Діти з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату забезпечуються засобами індивідуальної корекції в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Вихованці шкіл-інтернатів усіх типів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному державному утриманні. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які навчаються в інших загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечуються харчуванням, одягом та іншими послугами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Утримання вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) здійснюється за рахунок держави.

4. Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, працевлаштовуються або продовжують навчання згідно з одержаною освітою у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 22. Охорона та зміцнення здоров'я учнів (вихованців)

1. Загальноосвітній навчальний заклад забезпечує безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, формує гігієнічні навички та засади здорового способу життя учнів (вихованців).

2. Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності забезпечу-

ються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цих закладів або відповідних закладів охорони здоров'я, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд учнів (вихованців), моніторинг і корекцію стану здоров'я, несуть відповідальність за дотримання санітарно-гігієнічних норм, проведення лікувально-профілактичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

3. Відповідальність за організацію харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності покладається на засновників (власників), керівників цих навчальних закладів. Норми та порядок організації харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах встановлюються Кабінетом Міністрів України.

4. Контроль за охороною здоров'я та якістю харчування учнів (вихованців) покладається на органи охорони здоров'я.

Стаття 23. Заохочення учнів (вихованців)

Для учнів (вихованців) встановлюються різні види морального стимулювання та матеріального заохочення, передбачені Міністерством освіти України, іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, статутом загальноосвітнього навчального закладу.

Стаття 24. Педагогічні працівники

1. Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти. Перелік посад педагогічних працівників системи загальної середньої освіти встановлюється Кабінетом Міністрів України.

2. Посаду керівника загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності може займати особа, яка є громадянином України, має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше трьох років, успішно пройшла атестацію керівних кадрів освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 25. Педагогічне навантаження

1. Педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності — час, призначений для здійснення навчально-виховного процесу.

Педагогічне навантаження вчителя включає 18 навчальних годин протягом навчального тижня, що становлять тарифну ставку, а також інші види педагогічної діяльності в такому співвідношенні до тарифної ставки:

- класне керівництво — 20–25 відсотків;
- перевірка зошитів — 10–20 відсотків;
- завідування:
- майстернями — 15–20 відсотків;
- навчальними кабінетами — 10–15 відсотків;
- навчально-дослідними ділянками — 10–15 відсотків.

Розміри та порядок встановлення доплат за інші види педагогічної діяльності визначаються Кабінетом Міністрів України.

Педагогічне навантаження вихователя загальноосвітнього навчального закладу становить 30 годин, вихователя загальноосвітньої спеціальної школи (школи-інтернату) — 25 годин на тиждень, що становить тарифну ставку.

Розміри тарифних ставок інших педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Розподіл педагогічного навантаження у загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється його керівником і затверджується відповідним органом управління освітою.

2. Педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності обсягом менше тарифної ставки, передбаченої частиною першою цієї статті, встановлюється тільки за його згодою.

Перерозподіл педагогічного навантаження протягом навчального року допускається у разі зміни кількості годин з окремих предметів, що передбачається робочим навчальним планом, або за письмовою згодою педагогічного працівника з дотриманням законодавства України про працю.

Стаття 26. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти

1. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти регулюються законодавством України про працю, Законом України «Про освіту» [1060-12], цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

2. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює відповідний орган управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади заступників керівника та інших педагогічних працівників державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснюється відповідним органом управління освітою за поданням керівника загальноосвітнього навчального закладу. Призначення на посаду та звільнення з посади інших працівників державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює його керівник. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника і заступників керівника приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник за погодженням з відповідним органом управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади педагогічних та інших працівників приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник.

3. Відволікання педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків на виконання робіт, не передбачених трудовим договором, без згоди педагогічного працівника не допускається. Відмова педагогічного працівника від виконання робіт, не передбачених трудовим договором, не може бути підставою для його звільнення з посади, крім випадків, встановлених законодавством.

4. Педагогічному працівнику — призовнику, який має вищу педагогічну освіту і основним місцем роботи якого є загальноосвітній навчальний заклад, надається відстрочка від призову на строкову військову службу на весь період його роботи за спеціальністю.

Стаття 27. Атестація педагогічних працівників

1. Атестація педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності є обов'язковою і здійснюється, як правило, один раз на п'ять років відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого Міністерством освіти України.

2. За результатами атестації педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів визначається відповідність педагогічного працівника займаній посаді, присвоюється кваліфікаційна категорія (спеціаліст, спеціаліст другої категорії, спеціаліст першої категорії і спеціаліст вищої категорії) та може бути присвоєно педагогічне звання (старший учитель, учитель-методист, вихователь-методист, педагог-організатор-методист тощо). Положення про кваліфікаційні категорії та педагогічні звання затверджуються Міністерством освіти України.

Стаття 28. Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти

Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти визначаються Конституцією України, Законом України «Про освіту», Кодексом законів про працю України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 29. Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

- вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей;
- приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу;
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів;
- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей;
- захищати законні інтереси дітей.

2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної і рідної мови, до народних традицій і звичаїв;
- виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до України.

3. У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою.

Розділ V. Державний стандарт загальної середньої освіти

Стаття 30. Поняття Державного стандарту загальної середньої освіти

1. Державний стандарт загальної середньої освіти — зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості

учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні.

2. Дотримання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти є обов'язковим для загальноосвітніх навчальних закладів, а також професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

Стаття 31. Розроблення та затвердження Державного стандарту загальної середньої освіти

1. Державний стандарт загальної середньої освіти розробляється Міністерством освіти України разом з Національною академією наук України та Академією педагогічних наук України. Державний стандарт загальної середньої освіти затверджується Кабінетом Міністрів України і переглядається не рідше одного разу на 10 років.

Зміна змісту і обсягу Державного стандарту загальної середньої освіти іншими органами виконавчої влади не допускається.

2. Навчально-методичне забезпечення реалізації Державного стандарту загальної середньої освіти здійснюється Міністерством освіти України.

Стаття 32. Структура Державного стандарту загальної середньої освіти

Структуру Державного стандарту загальної середньої освіти складають:

- базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів;
- загальна характеристика інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти;
- державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів (вихованців).

Стаття 33. Дотримання Державного стандарту загальної середньої освіти

Обов'язком загальноосвітнього навчального закладу щодо дотримання Державного стандарту загальної середньої освіти є:

- виконання інваріантної складової змісту загальної середньої освіти;
- визначення предметної спрямованості варіативної складової змісту загальної середньої освіти, її змістовного наповнення і форм реалізації на кожному ступені загальної середньої освіти за погодженням з відповідними органами управління освітою;
- вибір і використання освітніх програм, навчальних курсів, посібників до варіативної складової змісту загальної середньої освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 34. Атестація та оцінювання знань учнів (вихованців)

1. Контроль за відповідністю освітнього рівня учнів (вихованців), які закінчили загальноосвітній навчальний заклад I, II і III ступенів, вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти здійснюється шляхом їх державної підсумкової атестації. Зміст, форми і порядок проведення державної підсумкової атестації визначаються і затверджуються Міністерством освіти України.

2. Поточне та підсумкове оцінювання знань учнів та вибір їх форм, змісту та способу здійснює загальноосвітній навчальний заклад.

3. Переведення учнів (вихованців) до наступного класу загальноосвітнього навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

4. Переведення учнів (вихованців) до іншого загальноосвітнього навчального закладу здійснюється за наявності особових справ учнів (вихованців) встановленого Міністерством освіти України зразка.

5. Випускникам загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступенів видається відповідний документ про освіту. Зразки документів про загальну середню освіту затверджує Кабінет Міністрів України. Виготовлення документів про загальну середню освіту здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Розділ VI. Управління системою загальної середньої освіти

Стаття 35. Органи управління системою загальної середньої освіти

Управління системою загальної середньої освіти здійснюється Міністерством освіти України, іншими центральними органами виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, зазначені у частині другій статті 9 цього Закону, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, відповідними органами управління освіти обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, а також органами місцевого самоврядування.

Стаття 36. Основні завдання органів управління системою загальної середньої освіти

Основними завданнями органів управління системою загальної середньої освіти є:

- створення умов для здобуття громадянами повної загальної середньої освіти;
- прогнозування розвитку загальної середньої освіти, мережі загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до освітніх потреб громадян;

- атестація навчальних закладів системи загальної середньої освіти, оприлюднення результатів атестації через засоби масової інформації;
- ліцензування загальноосвітніх навчальних закладів, заснованих на приватній формі власності;
- контроль за дотриманням Державного стандарту загальної середньої освіти, навчально-методичне керівництво та державне інспектування загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;
- забезпечення соціального захисту, охорони життя, здоров'я та захисту прав педагогічних працівників, психологів, бібліотекарів, інших спеціалістів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів;
- сприяння розвитку самоврядування у загальноосвітніх навчальних закладах;
- комплектування системи загальної середньої освіти педагогічними працівниками, в тому числі керівними кадрами.

Стаття 37. Повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в системі загальної середньої освіти

1. Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі загальної середньої освіти є Міністерство освіти України.

Міністерство освіти України:

- реалізовує державну політику в сфері загальної середньої освіти;
- здійснює в межах своїх повноважень нормативно-правове регулювання відносин у системі загальної середньої освіти;
- розробляє та подає на затвердження Кабінету Міністрів України нормативи матеріально-технічного та фінансового забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти;
- визначає перспективи розвитку системи загальної середньої освіти;
- розробляє, впроваджує і контролює дотримання Державного стандарту загальної середньої освіти;
- контролює діяльність органів управління освітою та навчальних закладів системи загальної середньої освіти;
- організовує нормативне, програмне, науково-методичне та інформаційне забезпечення системи загальної середньої освіти;
- визначає порядок атестації педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів;

- організовує підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, в тому числі керівних кадрів, у системі загальної середньої освіти;
- приймає рішення щодо організації інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти, координує та контролює її проведення;
- забезпечує підготовку і видання підручників, посібників, методичної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, схвалює їх видання, організовує замовлення через відповідні місцеві органи управління освітою;
- затверджує типові переліки обов'язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного);
- навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури;
- забезпечує соціальний захист, охорону життя, здоров'я та захист прав педагогічних працівників, спеціалістів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів;
- заохочує педагогічних працівників;
- організовує забезпечення педагогічних працівників підручниками, посібниками та методичною літературою;
- здійснює міжнародне співробітництво у встановленому законодавством порядку.

Акти Міністерства освіти України, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для інших центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм органів управління освітою, загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від типів і форм власності.

Міністерство освіти України, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, здійснюють інші повноваження, передбачені законами України та положеннями про них.

2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в галузі загальної середньої освіти в межах їх компетенції:

- забезпечують реалізацію державної політики у сфері загальної середньої освіти на відповідній території;
- контролюють дотримання вимог законів та інших нормативно-правових актів у галузі освіти, обов'язкове виконання Державного стандарту загальної середньої освіти всіма навчальними

закладами системи загальної середньої освіти, розташованими на їх території;

- беруть участь у розробленні та реалізації варіативної складової змісту загальної середньої освіти;
- створюють умови для одержання громадянами повної загальної середньої освіти;
- у разі ліквідації в установленому законодавством порядку загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на комунальній формі власності, вживають заходів щодо влаштування учнів (вихованців) до інших загальноосвітніх навчальних закладів;
- організовують нормативне, програмне, матеріальне, науково-методичне забезпечення, перепідготовку, підвищення кваліфікації, атестацію педагогічних працівників;
- здійснюють добір, призначення на посаду та звільнення з посади педагогічних працівників, у тому числі керівних кадрів, державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів;
- забезпечують педагогічних працівників підручниками, посібниками, методичною літературою;
- проводять атестацію навчальних закладів системи загальної середньої освіти, розташованих на їх територіях, оприлюднюють результати атестації;
- сприяють проведенню інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти;
- забезпечують соціальний захист педагогічних працівників, спеціалістів, які беруть участь в навчально-виховному процесі, учнів (вихованців);
- здійснюють інші повноваження відповідно до Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про освіту» [1060-12] та положень про них.

Стаття 38. Повноваження загальноосвітнього навчального закладу

Загальноосвітній навчальний заклад:

- реалізує положення Конституції України, Закону України «Про освіту», цього Закону, інших нормативно-правових актів у галузі освіти;
- задовольняє потреби громадян відповідної території в здобутті повної загальної середньої освіти;
- забезпечує єдність навчання і виховання;
- розробляє та реалізує варіативну складову змісту загальної середньої освіти;

- створює науково-методичну і матеріально-технічну бази для організації та здійснення навчально-виховного процесу;
- забезпечує відповідність рівня загальної середньої освіти Державному стандарту загальної середньої освіти;
- охороняє життя і здоров'я учнів (вихованців), педагогічних та інших працівників загальноосвітнього навчального закладу;
- формує в учнів (вихованців) засади здорового способу життя, гігієнічні навички;
- забезпечує добір і розстановку кадрів (крім педагогічних працівників державного і комунального загальноосвітнього навчального закладу);
- встановлює відповідно до законодавства України прями зв'язки з навчальними закладами зарубіжних країн, міжнародними організаціями тощо;
- дотримується фінансової дисципліни, зберігає матеріально-технічну базу;
- видає документи про освіту встановленого зразка;
- здійснює інші повноваження відповідно до статуту загальноосвітнього навчального закладу.

Стаття 39. Управління та громадське самоврядування загальноосвітнього навчального закладу

1. Керівництво загальноосвітнім навчальним закладом здійснює директор.

Колегіальним органом управління загальноосвітнім навчальним закладом є педагогічна рада, повноваження якої визначаються Положенням про загальноосвітні навчальні заклади.

2. Органом громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу є загальні збори (конференція) колективу загальноосвітнього навчального закладу.

3. У загальноосвітніх навчальних закладах можуть функціонувати методичні об'єднання, що охоплюють учасників навчально-виховного процесу та спеціалістів певного професійного спрямування.

Стаття 40. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів

1. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики в сфері загальної середньої освіти.

2. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності здійснюють Міністерство освіти України, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади,

Державна інспекція закладів освіти при Міністерстві освіти України, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

3. Основною формою державного контролю за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності є державна атестація закладу, яка проводиться не рідше одного разу на 10 років у порядку, встановленому Міністерством освіти України. Результати державної атестації оприлюднюються.

Позачергова атестація проводиться, як виняток, лише за рішенням Міністерства освіти України за поданням органу громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу або відповідного органу управління освітою.

Розділ VII. Науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти

Стаття 41. Завдання науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти

Завданнями науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти є:

- координація діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів та методичних об'єднань педагогічних працівників;
- розроблення і видання навчальних програм, навчально-методичних та навчально-наочних посібників;
- організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі керівних кадрів, системи загальної середньої освіти;
- вивчення рівня знань, умінь і навичок учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вироблення відповідних рекомендацій;
- організація співпраці з вищими навчальними закладами всіх рівнів акредитації для підвищення ефективності навчально-методичного забезпечення;
- висвітлення в засобах масової інформації досягнень педагогічної науки та педагогічного досвіду.

Стаття 42. Здійснення науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти

Науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти здійснюють Міністерство освіти України, підпорядковані йому науково-методичні установи та вищі навчальні заклади, а також Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України, Кримський республіканський, обласні, Київський і Севастопольський міські

інститути післядипломної педагогічної освіти, районні (міські) методичні кабінети, науково-дослідні установи Академії педагогічних наук України та Національної академії наук України.

Розділ VIII. Фінансово-господарська діяльність, матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів

Стаття 43. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх навчальних закладів

1. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про бюджетну систему України», «Про власність», «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів.

2. Педагогічним працівникам, спеціалістам та обслуговуючому персоналу державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів заробітна плата та інші виплати, передбачені статтею 57 Закону України «Про освіту», виплачуються з коштів Державного бюджету України.

3. Утримання та розвиток матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів фінансуються за рахунок коштів засновників (власників) цих закладів.

Стаття 44. Матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів

1. Матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші цінності. Майно загальноосвітніх навчальних закладів належить їм на правах, визначених законодавством України.

2. Вимоги до матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів визначаються відповідними будівельними і санітарно-гігієнічними нормами і правилами, а також типовими переліками обов'язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного), навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури.

Стаття 45. Штатні розписи загальноосвітніх навчальних закладів

1. Штатні розписи державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів встановлюються відповідним органом управління освітою на підставі Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених Міністерством освіти України.

2. Штатні розписи приватних загальноосвітніх навчальних закладів встановлюються засновником (власником).

Розділ IX. Міжнародне співробітництво

Стаття 46. Міжнародне співробітництво у системі загальної середньої освіти

Органи управління системою загальної середньої освіти, установи і навчальні заклади системи загальної середньої освіти мають право укладати угоди про співробітництво, встановлювати прями зв'язки з органами управління освітою та навчальними закладами зарубіжних країн, міжнародними організаціями, фондами у встановленому законодавством порядку.

Держава сприяє міжнародному співробітництву у системі загальної середньої освіти.

Розділ X. Відповідальність у сфері загальної середньої освіти

Стаття 47. Відповідальність за порушення законодавства про загальну середню освіту

1. Посадові особи і громадяни, винні у порушенні законодавства про загальну середню освіту, несуть відповідальність у порядку, встановленому законами України.

2. Шкода, заподіяна учнями (вихованцями) загальноосвітньому навчальному закладу, відшкодовується відповідно до законодавства України.

3. Злісне ухилення батьків від виконання обов'язків щодо здобуття їх неповнолітніми дітьми повної загальної середньої освіти може бути підставою для позбавлення їх батьківських прав.

Розділ XI. Прикінцеві положення

Стаття 48. Набрання чинності цим Законом

1. Закон України «Про загальну середню освіту» набирає чинності з дня його опублікування, крім:

- частини першої статті 12 щодо терміну навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів, яка набирає чинності з 1 вересня 2001 року і поширюється на учнів, які почнуть навчатися в першому класі 2001 року і в наступні роки;
- частини першої статті 14 щодо наповнюваності класів загальноосвітніх навчальних закладів учнями, яка набирає чинності з 1 вересня 1999 року і поширюється на класи, що будуть створені, починаючи з 1 вересня 1999 року; частини другої статті 15 щодо навчального навантаження учнів, абзаців першого — восьмого частини першої статті 25 щодо педагогічного навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу, частини другої статті 43 щодо виплати педагогічним працівникам, спеціалістам та обслуговуючому персоналу державних

і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів заробітної плати та інших виплат, передбачених статтею 57 Закону України «Про освіту», які набирають чинності з 1 вересня 2001 року; частини п'ятої статті 16 щодо тривалості уроків у загальноосвітніх навчальних закладах, яка набирає чинності з 1 вересня 1999 року.

Частина перша статті 24 щодо обов'язковості відповідної педагогічної освіти для педагогічного працівника поширюється на осіб, які будуть призначатися на посади педагогічних працівників у навчальних закладах системи загальної середньої освіти, з дня набрання чинності цим Законом.

2. До приведення законів України, інших нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Кабінету Міністрів України протягом року з дня прийняття цього Закону:

- підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції про внесення змін до законів України, що впливають з цього Закону;
- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- забезпечити прийняття відповідно до своєї компетенції нормативно-правових актів, що впливають з цього Закону;
- забезпечити перегляд і скасування центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

4. Друге речення частини першої статті 17 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 27, ст. 385; 1993 р., № 49, ст. 457; 1997 р., № 29, ст. 193) викласти в такій редакції: «Така відстрочка надається також призовникам — педагогічним працівникам з вищою педагогічною освітою, основним місцем роботи яких є загальноосвітні навчальні заклади, на весь період їх роботи за спеціальністю».

Президент України Л. КУЧМА
м. Київ, 13 травня 1999 року
№ 651-XIV

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 14.01.2004 р. № 24

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ **базової і повної середньої освіти**

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі — Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

- для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;
- для надання навчанню українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо;

- для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мова і література, суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОНУ.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту, що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми, затверджені МОНУ, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації.

Базовий навчальний план

Базовий навчальний план основної і старшої школи охоплює дві складові: інваріантну та варіативну.

Інваріантна складова передбачає дотримання всіма навчальними закладами, що надають загальну середню освіту, єдиних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Варіативна складова спрямована на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти.

Під час складання типових навчальних планів для учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв і колегіумів дозволяється перерозподіляти між освітніми галузями до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Базового навчального плану.

Змістове наповнення освітніх галузей інваріантної складової визначається Державним стандартом.

Змістове наповнення варіативної складової формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб учня.

В основній школі навчальні години варіативної складової використовуються головним чином для загальноосвітньої підготовки учнів, індивідуальних занять та консультацій, факультативного навчання.

У старшій школі, у тому числі в сільських однокомплектних школах, де створюються різнопрофільні навчальні групи учнів, за рахунок варіативної складової здійснюється профільне навчання. Години цієї складової можуть використовуватися також для вивчення предметів за вибором учнів, факультативних занять тощо.

На основі Базового навчального плану МОНУ розробляє типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів. У типових навчальних планах визначається перелік навчальних предметів і курсів, відповідно до змісту освітніх галузей, кількість годин, відведених на їх вивчення у кожному класі. Типові навчальні плани можуть відображати різні варіанти структурування, інтеграції та розподілу навчального змісту за роками навчання в межах годин, визначених Базовим навчальним планом. На основі типових навчальних планів навчальні заклади складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова освіти з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу.

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів II–III ступенів
(розподіл навчального часу між освітніми галузями)

Освітні галузі	Загальна кількість годин									
	II ступінь (5–9 класи)			III ступінь (10–12 класи)			II+III ступені (5–12 класи)			
	тиждень	рік	відсотки	тиждень	рік	відсотки	тиждень	рік	відсотки	
	Інваріантна складова									
Мови і літератури	42	1470	27	19	665	19	61	2135	23,9	
Суспільствознавство	12	420	7,7	10	350	10	22	770	8,6	
Естетична культура	8	280	5,1	2	70	2	10	350	3,9	
Математика	20	700	13	8	280	8	28	980	11	
Природознавство	26	910	16,7	13	455	13	39	1365	15,3	
Технології	8	280	5,1	6	210	6	14	490	5,5	
Здоров'я і фізична культура	17,5	612,5	11,4	9	315	9	26,5	927,5	10,4	
Разом	133,5*	4672,5	86	67	2345	67	200,5	7017,5	78,6	
	Варіативна складова									
Додаткові години на освітні галузі, предмети за вибором, профільне навчання, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	21,5	752,5	14	33	1155	33	54,5	1907,5	21,4	
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	130	4550		90	3150		220	7700		
Разом (загальне навчальне навантаження)	155	5425	100	100	3500	100	255	8925	100	

* Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

Освітня галузь «Суспільствознавство»

Завданнями освітньої галузі є:

- підготовка учнів до взаємодії з соціальним середовищем, до самореалізації їх як особистостей в умовах прогресивного світу через засвоєння комплексу знань, формування відповідних компетенцій;
- формування в учнів національних та загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення та поваги до інших народів, правової свідомості, економічного мислення;
- формування в учнів критичного мислення, навичок оцінювання суспільних явищ і процесів, життєвих та прикладних особистісно-життєтворчих, соціалізуючих, комунікативних, інтелектуально-інформаційних навичок;
- формування в учнів почуття власної гідності, відповідальності, особистого ставлення до подій і явищ суспільного життя, досвіду емоційно-оцінної діяльності, здатності визначати власну активну життєву позицію, робити свідомий вибір, встановлювати особисті цілі, спрямовані на розвиток суспільства, держави, забезпечення власного добробуту та добробуту своєї родини.

Загальні змістові наскрізні лінії освітньої галузі — людина-людина, людина-суспільство, людина-природа.

Через зміст освітньої галузі розкривається сутність соціальних явищ і процесів, що відбуваються в ході історичного розвитку людства загалом і українського народу зокрема.

Змістове наповнення галузі базується на українознавчих засадах. Воно спрямоване на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними і демократичними цінностями.

Структурні компоненти освітньої галузі — історія рідного краю, історія України, всесвітня історія, право, мораль, економіка, філософія, громадянська освіта.

ОСНОВНА ШКОЛА

Освітня галузь «Суспільствознавство» в основній школі є логічним продовженням і поглибленням суспільствознавчого змісту освітньої галузі «Людина і світ» Державного стандарту початкової освіти.

В основній школі формуються такі найважливіші знання, уміння і навички:

- характеризувати явища і процеси суспільного життя, встановлювати зв'язок між подіями і явищами;

- знаходити інформацію, аналізувати, інтерпретувати та оцінювати її;
- формулювати, висловлювати та доводити власну думку, робити вибір і пояснювати позицію, вести дискусію;
- розмірковувати, спілкуватись, співпрацювати у навчанні, розв'язувати будь-які проблеми;
- свідомо дотримуватися правомірної громадянської поведінки, реалізовувати і захищати свої права, виконувати громадянські обов'язки.

Людина в історії

Зміст освіти

Історія як процес і як наука. Час в історії. Історичний простір. Навколишнє середовище, клімат і людина. Історичні джерела. Історичний факт. Історична закономірність. Історичне поняття. Наявність різних теорій про минуле. Історичне краєзнавство.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про історичність людської цивілізації та періодизацію історичного процесу; про циклічний і абсолютний час; про суб'єктивність у пізнанні історії.

Знання відліку часу в історії, відмінностей у часі; найважливіших періодів в історії людства.

Уміння свідомо застосовувати поняття «історичний календар», «хронологія», «століття», «ера», «епоха»; оцінювати інформацію історичних джерел та історичні тлумачення, встановлювати зв'язок між подіями і явищами, толерантно ставитись до поглядів інших людей.

Людина в доісторичний період

Зміст освіти

Уповільнений розвиток людини розумної. Неодночасність переходу до осілого способу життя. Умови життя давньої людини. Місце і роль людини у природі. Культурний розвиток людини. Перші графічні символи. Рідний край у доісторичний період.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про місце і роль господарювання у житті людини.

Знання способів господарювання давньої людини.

Уміння робити порівняння способів господарювання на основі інформації про умови життя первісної людини та задоволення її потреб; пояснювати закономірності розвитку на прикладах визначальних подій та процесів світової історії, історії України, історії рідного краю.

Форми організації давнього людського суспільства

Зміст освіти

Історичні свідчення про життя та суспільну організацію давніх людей, зокрема на території сучасної України. Походження релігії та культури.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про форми організації давнього людського суспільства, релігію та мистецтво людей.

Знання найпоширеніших теорій походження людини, археологічних пам'яток.

Уміння знаходити в минулому корисний досвід для власної практичної діяльності.

Давні цивілізації Азії, Європи

Зміст освіти

Зрошувальне сільське господарство. Перехід від перших міст до королівств (царств). Поняття цивілізації. Спільні риси та відмінності в цивілізаційному розвитку народів Сходу і Заходу. Головні здобутки давніх цивілізацій.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про духовний світ і спосіб життя людей — представників різних цивілізацій, різні підходи до висвітлення історичних культур, здобутки давніх цивілізацій.

Знання спільних та відмінних рис життя людини і розвитку суспільства різних цивілізацій; причин появи та ролі грошей і товарно-грошових відносин.

Уміння порівнювати особливості та здобутки різних цивілізацій; називати і показувати на карті центри найдавніших цивілізацій, оцінювати внесок давніх цивілізацій в сучасну культуру.

Класична античність

Зміст освіти

Політичні і культурні досягнення аграрних суспільств у Євразії. Утворення і розвиток міст-держав на Середземномор'ї (VIII–IX ст. до н. е.). Політичний і культурний розвиток у містах Середземномор'я. Утворення середземноморських держав та організація життя в них (VI–V ст. до н. е.). Антична культура та її спадщина. Демократія античного часу. Античні міста-держави на території України та їх сусіди. Слов'яни під час Великого переселення народів. Витоки українського народу. Повсякденне життя людини античного світу. Рідний край за часів давніх цивілізацій.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Уявлення про аграрні суспільства Євразії; головні пам'ятки античної культури; найдавніші міста — колонії в Північному Причорномор'ї; археологічні культури слов'ян в давній період.

Знання характерних рис античних держав; впливу античної спадщини на світову культуру; витоків українського народу.

Уміння оцінювати роль і місце античної культури в загальноісторичному процесі, характеризувати афінську демократію.

Середні віки

Зміст освіти

Людина і природа в середні віки. Міський уклад життя та культурні обміни в Римській імперії.

«Варварські» держави Західної Європи. Візантійська імперія. Ісламські цивілізації. Київська і Галицько-Волинська держави та європейський світ.

Священна Римська імперія. Соціальна структура середньовічного суспільства та соціальні рухи.

Монотеїстичні світові релігії та їх стосунки із світською владою. Міграції та культурний взаємообмін між народами. Міграції в межах євразійського простору; старі та нові держави; феодалізм. Розвиток міст.

Рідний край в середні віки. Повсякденне життя людини епохи середньовіччя.

Культурна спадщина середньовіччя.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про повсякденне життя людини епохи середньовіччя, культурну спадщину середньовіччя.

Знання основних тенденцій та характеристик розвитку людства цієї доби; визначних пам'яток української та світової культури періоду середньовіччя; основних рис феодалізму, наслідків міграцій.

Уміння зіставляти найважливіші події, визначати місце Київської і Галицько-Волинської держав, української культури в європейській та світовій культурній спадщині; визначати передумови, причини, наслідки і шляхи подолання соціальних, світоглядних і міждержавних конфліктів середньовіччя, описувати життя людини в середні віки; давати оцінку способам подолання соціальних, світоглядних та міждержавних конфліктів, визначаючи позитивні і негативні наслідки.

Людина в період нової історії

Зміст освіти

Культурні досягнення доколоніальних африканської, азійської, центрально- та південноамериканської цивілізацій. Експансія з Європи та форми контактів з населенням Африки, Америки, Азії в 1450–1750 роках. Формування колоніальних імперій. Відродження і гуманізм. Реформація і контрреформація. Витоки національних рухів європейських народів. Формування централізованих національних держав. Козацька доба в історії України. Революції нового часу. Рідний край в епоху Відродження. Повсякденне життя людини цього періоду. Культура.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про головні риси епохи Відродження та нового часу, процеси формування централізованих національних держав, повсякденне життя людини, головні пам'ятки культури Відродження.

Знання найсуттєвіших рис, що характеризують нації, колонії, колоніальні імперії; причин та наслідків революцій нового часу; етапів та особливостей формування української нації; витоків, суті та наслідків реформації і контрреформації; поняття «гуманізм». Уміння визначати роль і місце епохи Відродження та нової доби в загальноісторичному контексті; характеризувати процес формування української нації та аналізувати відносини українців з іншими народами, характеризувати ознаки козацтва; характеризувати культурні процеси і явища; аналізувати національно-визвольну боротьбу українського народу та процес державотворення з метою з'ясування ролі козацтва та інших верств в цих процесах.

Індустріалізація і формування націй

Зміст освіти

Потреби людини і суспільства, економічні ресурси та їх обмеженість.

Людина і техніка. Перша індустріальна революція. Господарська і виробнича діяльність людини. Підприємництво.

Політичні і соціальні рухи. Просвітництво. Культура.

Становлення націй і українське національне відродження. Рідний край в епоху індустріальної цивілізації. Домінування європейського світу та суперництво в Європі. Завершення територіального поділу світу. Особливості розвитку людства у XIX ст.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Уявлення про господарську і виробничу діяльність людини; про культуру цього періоду, зміни у повсякденному житті; політичні і соціальні рухи.

Знання основних рис індустріального суспільства, рушійних сил життя в індустріальному суспільстві; основних рис індустріальної революції та політичних і соціальних рухів; основних надбань українського народу в економіці та культурі.

Уміння давати порівняльну характеристику національно-визвольних рухів у Європі та Україні в цей період, визначати причини та наслідки соціальних, політичних та культурних зрушень в житті українського та інших народів, людства в цілому; класифікувати політичні і соціальні рухи за різними ознаками; аналізувати розвиток людства в ХІХ ст. з метою виділення характерних рис.

Цінності в житті людини

Зміст освіти

Індивідуальність. Вільний розвиток людини. Свобода і відповідальність. Толерантність. Мораль. Цінності в житті людини і суспільства. Етика і етикет.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про єдність біологічного і соціального в людині, основні види діяльності, соціальні норми, співвідношення та роль етичних норм у суспільстві, міжособистісні стосунки та шляхи їх гармонізації; самоцінність кожної людини. Знання цінностей та соціальних норм в житті людини, історичність світогляду людини, роль науки та релігії в житті, поняття творчості, свободи і відповідальності, духовності людини, основи спілкування, шляхи конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів, основні моральні норми та цінності українського суспільства та людства, правила етикету.

Уміння визначати життєві цінності та орієнтири, давати загальну характеристику релігійного та наукового світогляду, аналізувати власний досвід ефективного спілкування, ефективно спілкуватися та співпрацювати, керуватися в поведінці моральними нормами та цінностями, відрізнити моральність та аморальність, дотримуватися правил етикету.

Людина і культура

Зміст освіти

Різноманітність культури. Культурна спільність людей.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про співвідношення матеріальної і духовної, національної та загальнолюдської культури, причини і природність різноманітності культури, культурної спільності людей; полікультурний характер сучасного суспільства і необхідність злагоди між представниками різних культур.

Знання сфери духовної культури, культури суспільства і людини.

Уміння доводити необхідність позитивної оцінки і толерантного ставлення до культурних відмінностей, характеризувати наслідки взаємодії різних культур і міжкультурні відносини в Україні, у своєму регіоні (населеному пункті).

СТАРША ШКОЛА

Основна навчальна і виховна мета освітньої галузі «Суспільствознавство» на цьому етапі полягає у створенні умов для свідомої орієнтації учнів у сучасному світі, суспільстві, формуванні у них відповідної активної соціальної та громадянської позиції, підвищенні рівня духовної культури школярів, культури спілкування і діяльності, для сприяння їх соціалізації, активному включенню в соціально-політичне та економічне життя суспільства, свідомому вибору та підготовці до майбутньої професійної діяльності.

Новітня історія

Зміст освіти

Причини та наслідки світових війн XX ст. Світ у роки Першої та Другої світових війн.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про світові війни, життя людей в умовах тоталітаризму, в умовах демократії; розвиток людства на межі XX і XXI століть; напрями розвитку культури.

Протистояння демократії і тоталітаризму

Зміст освіти

Українська революція початку XX століття. Здобуття Україною державної незалежності. Україна за тоталітарного режиму. Україна у Другій світовій війні. Велика Вітчизняна війна. Втрати та героїзм Українського народу в Другій світовій війні. Післявоєнна відбудова і розвиток України. Соціальний, політичний та економічний розвиток країн світу в другій половині XX та на початку XXI століть. Утворення Європейського союзу та Ради Європи. Розвиток культури. Ліквідація колоніалізму, створення і розвиток незалежних держав. Відновлені та нові незалежні держави.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Знання причин, основних подій та наслідків світових війн для держав та їх громадян, основних подій боротьби України за державну незалежність у XX столітті; основних тенденцій та проблем розвитку людства в індустріальну та постіндустріальну епоху.

Уміння аналізувати причини поразки визвольних змагань початку XX століття; давати оцінку внеску українського народу у перемогу над фашизмом; характеризувати історичний процес відновлення в 1991 році державної незалежності України; державотворчі процеси в Україні; основні досягнення в розвитку науки, мистецтва.

Сучасність

Зміст освіти

Україна в умовах незалежності. Науково-технічний прогрес. Постіндустріальне суспільство. Зростання ролі освіти і знань. Культура.

Єдність і зростання взаємозалежності сучасного людства. Глобалізаційні процеси.

Інформаційне суспільство.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про глобальні проблеми сучасності, розв'язання яких є необхідною умовою виживання і розвитку людства, можливі альтернативи його розвитку і майбутнього.

Знання облаштування та протиріч сучасного світу.

Уміння пояснювати основні загрози для людства XXI століття: проблеми війни і миру, гуманітарні та екологічні проблеми, давати оцінку міжнародному тероризму.

Громадянське суспільство

Зміст освіти

Механізми функціонування політичної системи та влади в Україні. Участь громадян у соціально-політичному житті. Цінності та якості, притаманні громадяниніві демократичного суспільства. Україна та інтеграційні процеси в Європі; місце і перспективи України в глобалізованому світі. Стереотипи. Дискримінація.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про сутність громадянського суспільства, громадянський мир і співробітництво, наступність та відповідальність поколінь; приналежність до українського суспільства та європейської спільноти.

Знання основних ознак інститутів громадянського суспільства, його функціонування та умов існування, сфер суспільного

життя; принципів і цінностей демократичного громадянського суспільства, абсолютної цінності прав та свобод людини, особистісних рис громадянина України.

Уміння взаємодіяти із суспільством та його окремими інститутами в повсякденному житті; орієнтуватись у суспільних явищах і процесах сучасного світу та давати їм власну оцінку; конструктивно-критично мислити і критично ставитися до проявів стереотипного мислення, боротися з дискримінацією.

Людина і політика. Політичне життя суспільства

Зміст освіти

Політика. Політичне життя громадянського суспільства. Людина-політика-влада. Політична система. Політика та ідеологія. Політика і мораль. Етика політичної діяльності.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про політичну сферу та її роль у житті суспільства, необхідність збереження громадянської злагоди та миру в суспільстві, необхідність плюралізму та роль засобів масової інформації, вплив ідеології на політичну культуру.

Знання структури, ролі органів та інститутів державної влади і їх співвідношення з діяльністю політичних рухів, партій та громадських (неурядових) об'єднань і організацій, основні процедури, за якими можуть взаємодіяти громадянин і держава, структурних елементів та механізмів функціонування політичної системи України, процедури участі у виборах.

Уміння працювати з матеріалами засобів масової інформації, характеризувати особливості політичного життя у громадянському суспільстві, особливості виборчої системи України, пояснювати значення виборчої системи як показника рівня демократії в суспільстві.

Соціальна сфера суспільства. Етнічна структура суспільства

Зміст освіти

Соціальні групи. Соціальні ролі. Соціальні конфлікти. Міжнаціональні відносини.

Сім'я в соціальній структурі суспільства. Етика сімейних відносин.

Прогрес у суспільному житті.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про суспільство як складну самоорганізовану систему, місце людини в суспільстві, соціальне партнерство, соціальну захищеність, соціальну відповідальність, суть прогресу в суспільному житті.

Знання соціальної структури українського суспільства, способів взаємодії і соціального партнерства різних соціальних груп, національного складу населення України, сутності і наслідків геноциду і ксенофобії, шкідливості міжнаціональних упереджень, ролі сім'ї в соціальній структурі суспільства.

Уміння застосовувати знання для орієнтації в соціальних відносинах, обирати конструктивні форми взаємодії та власної поведінки, характеризувати міжнаціональні відносини в Україні, толерантно поводитися, позитивно і відповідально ставитися до створення сім'ї і життя в ній.

Основи теорії держави і права

Зміст освіти

Суспільні відносини і засоби їх організації.

Держава як засіб впорядкування суспільних відносин. Органи держави. Особливості організації державної влади. Історичні типи держав. Соціальні норми. Поняття права та правової системи. Правовідносини. Правомірна і неправомірна поведінка. Правопорушення і юридична відповідальність.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про суспільні відносини, засоби та механізми їх регулювання; державу і право; органи державної влади, джерела та форми права, правомірну і неправомірну поведінку, правопорушення і юридичну відповідальність.

Знання про суспільні відносини та засоби їх впорядкування; державні органи, особливості організації державної влади, місце правових норм в їх системі; джерела права, структуру та елементи правової системи.

Вміння розпізнавати різні засоби впорядкування суспільних відносин; порівнювати особливості здійснення державної влади та правового регулювання суспільних відносин у різні історичні періоди, окремі види правопорушень та юридичної відповідальності; розв'язувати життєві ситуації з використанням законодавства.

Людина, суспільство і держава

Зміст освіти

Поняття публічних прав і відносин та основних інститутів публічного права. Загальна характеристика конституційного права та його джерел. Державний лад України. Громадянство України. Основні права, свободи і обов'язки громадян. Загальна характеристика фінансового, адміністративного, екологічного, кримінального права.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про основні етапи розвитку української державності; особливості організації здійснення державної влади та місцевого самоврядування, правовий статус громадян України.

Знання предмета та основних інститутів галузей права публічно-правового циклу, основних прав, свобод, обов'язків громадян та засобів їх захисту.

Вміння розпізнавати окремі види правопорушень та юридичної відповідальності; характеризувати органи державної влади, правовий статус громадян, особливості здійснення державної влади в Україні; порівнювати правовий статус громадян з міжнародними стандартами у сфері прав людини; розв'язувати практичні життєві ситуації з використанням законодавства.

Основи приватного права України

Зміст освіти

Поняття приватних правовідносин та основні інститути приватного права. Характеристика цивільного права, його джерел та інших галузей права.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про приватно-правові відносини та галузі права, що їх врегульовують.

Знання основних понять, особливостей предмету цивільного, господарського, сімейного, житлового, трудового, земельного права; змісту та видів права власності, способів захисту цивільних прав, видів договорів, особливостей цивільно-правової відповідальності.

Вміння розпізнавати окремі види приватно-правових відносин та джерела, що їх врегульовують; характеризувати підстави їх виникнення, зміни і припинення; складати та аналізувати найпростіші документи (заяви, договори).

Філософія

Зміст освіти

Філософські течії.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про загальний процес розвитку філософії та роль філософії в житті людства.

Знання найвідоміших представників світової філософської думки та найпоширеніших філософських течій, філософських поглядів на сутність людини, її буття і духовність, суспільство, природу і світ.

Уміння застосовувати філософські знання для пояснення подій і явищ у суспільстві.

Людина як суб'єкт економічних відносин

Зміст освіти

Економічні потреби та інтереси. Сутність економічних рішень. Основні питання економіки. Домашнє господарство як економічний суб'єкт.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про господарську діяльність людини, суб'єкт господарювання.

Знання потреб споживача та закономірностей його економічної поведінки; видів ринку, попиту, пропозиції, ціни; домашнього господарства та його роль і місце в економічній системі.

Вміння характеризувати потреби і споживчі блага; пояснювати механізми задоволення потреб; пояснювати необхідність господарської діяльності і фактори, що її визначають.

Господарювання і виробництво

Зміст освіти

Підприємництво. Підприємницька діяльність та її основні види.

Власність. Види ринків. Ринкова інфраструктура.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про структуру виробництва в національній економіці, відмінності виробництва у різні епохи існування людства; функції підприємств.

Знання видів підприємств, об'єднань, господарських товариств згідно із законодавством; сутності підприємницької діяльності.

Вміння оцінювати власні можливості; розкривати економічні процеси і закономірності, безпосередньо пов'язані з повсякденним життям окремої сім'ї чи людини; визначати зміст, форми і фактори виробництва, структуру витрат виробництва і визначати його прибутковість.

Моделі економічних систем

Зміст освіти

Національне виробництво.

Економічний цикл.

Зайнятість і безробіття.

Грошово-кредитна політика, податкова система.

Економічний потенціал України та її місце у світовій економіці.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про місце людини і домашнього господарства в економічних процесах, які відбуваються у державі.

Знання грошово-кредитної політики та податкової системи.

Уміння користуватися інформацією про ринок праці для визначення майбутньої сфери працевлаштування, послугами ринкових установ, давати оцінку економічного потенціалу.

Світове господарство

Зміст освіти

Міжнародна торгівля — міжнародні валютні відносини. Глобалізація світової економіки. Міжнародна економічна інтеграція. Зовнішньоекономічні зв'язки України.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Уявлення про основні тенденції і проблеми розвитку сучасної світової економіки та економіки України. Знання законів міжнародних економічних відносин, основних відмінностей сучасних моделей ринкової економіки; процесів глобалізації та інтеграції світової економіки.

Уміння користуватися інформацією про спеціалізацію країн у світовому господарстві, пояснювати роль міжнародної торгівлі для розвитку світового господарства, господарства України.

Частина III

УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ

Концепція історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи

Проект

Вступ

Процес будівництва й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства, істотною трансформацією світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу. Перспективи розвитку українського суспільства потребують випереджаючого, глибокого оновлення системи освіти. Школа має створити умови для інтелектуального розвитку молоді, виховання громадянина-патріота, відповідальної особистості, формування цілісного наукового світогляду.

На сучасному етапі реформування освіти її зміст має оновлюватись через призму пріоритетності і цінностей особистісного розвитку. У контексті гуманізації та гуманітаризації освіти пріоритетними стають історія та інші суспільствознавчі дисципліни, які покликані допомогти молоді стати компетентними, активними, відповідальними громадянами нашої держави.

Історичні знання мають величезне значення для виховання молоді, адже вони становлять суть пізнання людиною світу. Наука історія та її квінтесенція — історична освіта, за визначенням А. Тойнбі, виступають насамперед як «дослідники людських відносин, що розгорнуті в просторі та часі».

Історія як навчальний предмет вивчається в основній (5–9 класи) і старшій школі (10–12 класи), а в бездисциплінарній формі — у початковій.

Мета і завдання історичної освіти

Основна мета вивчення історії в школі:

- формувати в учнів історичні знання як основу їхніх світоглядних позицій, ознайомлювати їх з історичним минулим людства та соціальним досвідом;

- розвивати в учнів історичне мислення, що передбачає загальне розуміння історичного процесу, його різноманітності і суперечливості;
- ознайомлювати їх із загальнолюдськими і національними духовними цінностями, досягненнями культури, ідеалами гуманізму, демократії, громадянського суспільства;
- виховувати в учнів особистісні риси громадянина України, любов до свого краю і народу, відповідальність за його і своє майбутнє, відкритість до сприйняття різноманітних культур світу;
- формувати в учнів позитивні мотиви активної участі в суспільному житті, соціальний оптимізм, здатність здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення.

Пріоритетні завдання шкільної історичної освіти:

- ознайомлювати учнів з фактами, хронологією, знаннями історичної географії, історичними поняттями тощо;
- виробляти вміння критично осмислювати минуле і прогнозувати майбутнє, усвідомлювати роль людини (включаючи й себе) в історії;
- ознайомлювати з позитивним досвідом у взаєминах українців з представниками меншин як на побутовому рівні, так і на рівні культур; виховувати толерантне, неупереджене сприйняття інших народів, груп людей та особистостей і доброзичливе ставлення до них;
- розвивати критичне, творче мислення; формувати власний погляд на інформацію, критичне ставлення до неї;
- виробляти в школярів навички самоосвіти, прагнення і вміння безперервно поповнювати історичні знання; ознайомлювати їх з основами філософії і методології історії, методики історичних досліджень; вміння працювати із сучасними носіями інформації (електронними підручниками з історії, інформаційно-бібліографічними центрами тощо);
- виховувати любов і пошану до державної символіки, ритуалів суверенної України, а також шанобливе ставлення до родини.

Принципи побудови історичної освіти

Формування змісту історичної освіти має будуватися на таких принципах:

- науковість, що передбачає ознайомлення учнів із сучасним історіографічним процесом, врахування об'єктивних закономірностей історичного процесу, вироблення в учнів цілісного наукового світогляду;
- конкретно-історичний підхід;
- гуманізація та особистісна орієнтація;

- органічне поєднання національних і загальнолюдських елементів;
- світський характер історичної освіти, що передбачає загальне ознайомлення учнів з релігіями як феноменами загальнолюдської культури при недопущенні пропаганди певних релігійних вчень;
- системність, комплексність і міжпредметна та міжкурсова інтегрованість;
- культуровідповідність, що передбачає органічну єдність історичної освіти, культури, мови, традицій і звичаїв народу, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;
- аксіологічний (ціннісний) підхід, що передбачає засвоєння духовних цінностей народів і людства в цілому, вироблення особистісної системи оцінювання історичних подій, діячів, явищ тощо;
- альтернативно-проблемний підхід, що передбачає використання різноманітних історичних джерел, ознайомлення з різними точками зору на історичні події і явища;
- генералізація навчального матеріалу, що передбачає виділення головного, суттєвого, ключових і перспективних тенденцій світового розвитку, підбір матеріалу, що має вирішальне значення для освіти, виховання і розвитку учнів;
- демократизація системи викладання, відмова від авторитарної педагогіки, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій.

Зміст і структура історичної освіти

Зміст історичної освіти має формуватись на засадах єдності цивілізаційного і культурологічного підходів. Історичний процес має вивчатись в його багатогранності, взаємозв'язках та взаємозумовленості.

У змісті історичної освіти виділяються пріоритети:

- історія України;
- історія XX століття;
- історія Європи та сусідніх країн і держав, що мали історично зумовлені зв'язки з Україною;
- історичне краєзнавство і регіональна історія;
- історія культури, історія повсякденності.

Історія України та всесвітня історія вивчаються за лінійним принципом паралельно й синхронно.

В основній школі (5–9 кл.) пропонується така структура:

5 кл. — Пропедевтичний курс. Головним його завданням є підготувати учнів до успішного засвоєння історичних знань у наступних класах, сформувати в дітей початкові уявлення про історію як науку та про історію України як її складову, викликати захоплення минулим України, прищепити інтерес до його вивчення.

6 кл. — Стародавня історія світу та України (від найдавніших часів до падіння Західної Римської імперії).

7 кл. — Середньовічна історія (від Великого переселення народів до падіння Візантії).

8 кл. — Історія Нового часу (від Великих географічних відкриттів до кінця 18 ст. Україна від виникнення українського козацтва до 1783 року).

9 кл. — Історія Нового часу (від Французької революції до кінця XIX ст., Україна наприкінці XVIII — у XIX ст.).

10 кл. — Новітня історія. 1900–1920 рр. (від піднесення революційно-демократичного і національного руху та революції 1905 р. до кінця громадянської війни).

11 кл. — Новітня історія. 1921–1945 рр. (від загострення імперіалістичних суперечностей (від НЕПу в Україні) до кінця Другої світової війни).

12 кл. — Новітня історія. 1946–2004 рр. (від «холодної війни» до сучасності).

Старша школа (10–12 класи) функціонуватиме як профільна і тому зміст історичної освіти в старшій школі формується на 3-х рівнях.

Рівень стандарту визначає обов'язковий мінімум змісту історії України та всесвітньої історії. Основним завданням є формування соціальних компетентностей.

Академічний рівень передбачає формування уміння орієнтуватися у суспільних процесах, критично аналізувати джерела інформації. Перевага надається самостійній та творчій діяльності учнів.

Профільна підготовка.

Для суспільно-гуманітарного профілю основним завданням виступає формування як соціальних компетентностей, так і мотиваційних, а саме: здатності до дослідницької роботи, уміння застосовувати принципи та методи історичного пізнання у відповідності до сучасного методологічного рівня історичної науки. У цих класах у більшому обсязі подаються методологічні, історіографічні та джерелознавчі знання, поглиблено вивчається історія України та всесвітня історія за рахунок курсів за вибором.

Навчальні програми затверджуються Міністерством освіти і науки України.

Умовами реалізації концепції є:

- створення науково обґрунтованого комплексу навчально-методичних матеріалів;
- масова перепідготовка вчителів історії (з філософії, історії, методології, історіографії, сучасних педагогічних технологій);
- оновлення програм підготовки вчителів історії у вищих навчальних закладах.

Концепція правової освіти у загальноосвітній 12-річній школі

Проект

Вступ

Нині в Україні відбувається становлення громадянського суспільства, державної правової системи. Формуються нові державні структури, сучасні механізми здійснення державної влади, зростає роль конституційної законності.

Демократизація суспільних відносин сприяє активності особи як суб'єкта цих відносин і вимагає глибокого розуміння цих процесів. Це зумовлює необхідність отримання учнями знань про державно-правові явища, які є одним із провідних засобів впорядкування суспільних відносин і без яких сьогодні не може обійтися жодна людина.

Мета і завдання правової освіти

Вивчення правознавства в загальноосвітніх навчальних закладах має на меті:

- формувати в учнів особистісні риси громадянина України, систему знань про сучасну державу і право, особливості їх виникнення, функціонування і розвитку, їх роль та функції в організації суспільного життя;
- навчити учнів аналізувати і з правової точки зору оцінювати суспільно-політичні події; користуватися правовими актами та юридичною літературою і діяти згідно з нормами права у конкретних життєвих ситуаціях;
- знайомити учнів з історією розвитку правової думки та правовідносин, основами конституційного ладу України, її правової системи, галузями права та правовими інститутами;
- формувати в учнів власний погляд на державно-правові явища та особливості їх функціонування, усвідомлювати роль людини в системі суспільних відносин;

- формувати навички правомірної поведінки, позитивні мотиви активної участі в суспільному житті, соціальний оптимізм, здатність здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення, уміння юридично грамотно орієнтуватись у конкретних життєвих ситуаціях та діяти згідно з правовими нормами;
- виховувати в учнів повагу до державної символіки, традицій та звичаїв українського народу, переконання в необхідності суворого дотримання законів, негативне ставлення до протиправних вчинків.

Принципи правової освіти

Формування змісту правової освіти має будуватися на таких принципах:

- науковість, що передбачає ознайомлення учнів із сучасними державно-правовими процесами та їх відображенням у правових актах та сучасній науковій літературі;
- цілісність і системність, тобто відтворення державно-правових явищ через загальне бачення у їх багатогранності, взаємозв'язках та взаємозумовленості;
- конкретно-історичний підхід, який передбачає необхідність розуміння учнями причин, що зумовили конкретне явище, етапів його розвитку, тенденцій, якими відзначається його розвиток;
- гуманізація, органічне поєднання національних і загальнолюдських елементів;
- культуровідповідність, що передбачає органічну єдність правової освіти, культури, мови, традицій і звичаїв народу, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;
- підбір матеріалу, що має вирішальне значення для освіти, виховання і розвитку учнів;
- демократизація системи викладання, відмова від авторитарної педагогіки, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій.

Зміст і структура правової освіти

В загальноосвітніх навчальних закладах «Основи правознавства» вивчаються в 10 класі. При цьому береться до уваги той факт, що учні мають базові знання з історії держави і права, які отримали під час вивчення історії України і всесвітньої історії, знайомі з правами дитини тощо.

Старша школа (10–12 класи) функціонуватиме як профільна. Зміст правової освіти формується на трьох рівнях.

Рівень стандарту, що визначає обов'язковий мінімум змісту правових знань, необхідних у повсякденному житті.

Академічний рівень передбачає формування в учнів уміння орієнтуватися у суспільних процесах, усвідомлення цінностей і принципів, на яких формується правова система, вміння користуватися вітчизняними нормативними та міжнародно-правовими актами, юридичною літературою, працювати із сучасними носіями інформації (банками правових даних, електронними підручниками, інформаційно-бібліографічними центрами).

Профільна підготовка.

Учні суспільно-гуманітарного профілю правознавство вивчають у 10, 11 та 12 класах. Тут основними завданням є формування у школярів навичок самоосвіти, володіння основами методології та методики правових досліджень. У цих класах у більшому обсязі подаються юридичні знання, поглиблено вивчаються правознавчі курси за рахунок варіативної частини.

Курс «Основи правознавства» складається з чотирьох тісно взаємопов'язаних і водночас відносно самостійних частин: ч. 1. Основи теорії держави; ч. 2. Основи теорії права; ч. 3. Основи публічного права України; ч. 4. Основи приватного права України.

У першій частині курсу розкривається загальнотеоретична характеристика держави як соціального явища, а частина друга присвячена загальній теорії права, правовідносин, правопорушень та юридичної відповідальності.

Відносини, що врегульовуються адміністративним, фінансовим, кримінальним та іншими галузями права у світовій практиці охоплюються поняттям «публічне право», що складає 3 частину курсу.

До розділу «Основи приватного права України» включено вивчення таких відносин, як цивільні, сімейні, трудові, житлові тощо.

Отже, попри певну нетрадиційність для української правової доктрини запропонованої структури системи правових знань, вона є продуктивною, оскільки, з одного боку, відповідає сучасним уявленням про систему державно-правових знань та тим об'єктивним реаліям, на відображення яких спрямована, а з іншого — сприяє поверненню правової системи України з радянських правових принципів на традиційні принципи континентальної правової системи. Це ефективніше відображає зміст суспільних відносин, їх структуру і особливості.

При організації навчального процесу слід враховувати незавершеність державно-правової системи України та суперечливість процесів її формування на сучасному етапі, а також істотне розширення знань про важливі аспекти розвитку та функціонування держави і права.

Умовами реалізації концепції є:

- створення науково обґрунтованого комплексу навчально-методичних матеріалів;
- перепідготовка вчителів правознавства;
- оновлення програм підготовки вчителів правознавства у вищих навчальних закладах.

Програма з історії України для 5 класу

Пояснювальна записка

Курс «Вступ до історії» у 5 класі є пропедевтичним, що й визначає його місце в системі шкільних історичних курсів та з-поміж інших навчальних дисциплін, а також початковість, елементарність його змістової частини й тих вимог, що їх висувають до знань та умінь учнів.

Головне завдання «Вступу до історії» полягає у підготовці учнів до успішного опанування систематичних курсів історії України та всесвітньої історії, прищеплення інтересу до історії, вивчення знань у наступних класах через формування в них початкових уявлень про історію як науку та про історію України як складову світової історії, елементарних вмінь з історії; поглиблення загальних дидактичних вмінь, необхідних для успішного засвоєння історичної інформації в подальшому; викликати захоплення минулим України.

Зміст курсу ґрунтується на таких засадах:

- забезпечення формування елементарних уявлень про історію як науку, відмінну від інших своїм предметом, категоріальним апаратом та методологією;
- забезпечення розвитку загальнодидактичних та спеціальних умінь, важливих для вивчення історії;
- використання матеріалу з історії України, ознайомлюючи з найяскравішими сторінками вітчизняної історії та її найвизначнішими діячами;
- збереження хронологічної послідовності викладу як передумови засвоєння на емпіричному рівні логіки історичного процесу;
- послідовне втілення загальнолюдських цінностей;
- врахування вікових особливостей.

Програма курсу передбачає уроки тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів. Якщо для систематичних курсів

з історії в основу результативної частини покладено знання учнів та сформовані вміння, то історична пропедевтика націлена передусім на початкові знання, елементарні уявлення та найпростіші вміння. Історичні знання п'ятикласників можна схарактеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їхні навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, пов'язані в основному з уміннями читати й розуміти адаптований історичний текст, працювати з історичними ілюстраціями та адаптованою історичною картою. **Отже, навчальні досягнення учнів оцінюються з урахуванням таких вимог:**

- вміти свідомо читати адаптований історичний текст, переказувати його основний зміст; відрізнити художній та науково-популярний історичні тексти; вичленовувати історичну інформацію з історичного оповідання (визначати, про яку історичну подію чи постать у ньому йдеться, виділяти головні та другорядні події, відрізнити історичні та вигадані постаті, справжні історичні та вигадані факти); знаходити в тексті відповіді на поставлені запитання або задавати по кілька запитань до нього; складати простий план, добирати назву, знаходити в тексті слова-історизми та витлумачувати їх на основі тексту;
- вміти на основі тексту стисло розповідати про історичну постать, складати план перебігу історичної події та кількома реченнями розповідати про неї на основі тексту, вміти давати розгорнуту (повну) відповідь на історичне питання (за текстом);
- вміти позначати на лінії часу запропоновані вчителем дати подій, співвідносити рік зі століттям або їх частинами при не обов'язковому співвіднесенні з подіями; визначати (за вказаними датами) послідовність та тривалість подій, віддаленість від сьогодення;
- визначати приналежність зображених на історичних ілюстраціях пам'яток, портретів історичних діячів до певних епох.
- орієнтуватися на адаптованій історичній карті, показувати на ній територію України, її головні міста та рідне або найближче місто, знаходити під керівництвом учителя місця найважливіших подій.

Програма «Історія України» 5 клас

Вступ (1 год.)

Зміст навчального матеріалу

Ознайомлення учнів із завданнями і структурою курсу. Структура підручника, навчальні посібники та засоби навчання. Форми

й методи організації навчальної діяльності на заняттях із курсу. Періодичність, критерії й засади тематичного, семестрового й річного оцінювання навчальних досягнень.

Історія — як навчальний предмет і наука.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Користуватися підручником (орієнтуватися в його структурі, користуватися методичним апаратом тощо); вміти застосовувати поняття «історія».

Розділ 1. Знайомство з історією (6 год.)

Зміст навчального матеріалу

Відлік часу в історії. Лінія часу. Історичний календар. Століття, тисячоліття. Життя людини. Ознайомлення з історичною картою. Історичне краєзнавство. Історичні джерела. Речові джерела. Археологія. Археологія про життя найдавніших людей. Речові пам'ятки трипільців. Історичні заповідники та музеї.

Усна народна творчість як джерело історичних відомостей. Писемність та джерела в історії. Нумізматика, сфрагістика та геральдика в історичній науці. Золота пектораль та найвидатніші скіфські пам'ятки. Археологи про грецькі міста-держави на території України.

Історики про походження українського народу. Найдавніша українська символіка. Тризуб.

Імена та назви. Легенди про походження географічних назв (на матеріалі історії рідного краю). Давні слов'яни. Легенда про походження Києва.

Тематичне оцінювання (1 год.)

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Пояснювати як відбувається відлік часу в історії, відмінності у часі; найважливіші періоди в історії людства.

Розрізняти умовні позначки на адаптованій історичній карті.

Знаходити на карті відповідь на запитання вчителя.

Креслити лінію часу та позначати на ній запропоновані дати.

Співвідносити рік зі століттям.

Пояснювати звідки історики довідуються про минулі часи; про давнє походження тризуба; про давність етноніма «Україна».

Свідомо *читати* адаптований історичний текст, знаходити в ньому історичну інформацію.

Відрізняти художній та науково-популярний історичний текст.

Знаходити в тексті відповіді на запитання.

Свідомо *застосовувати* поняття «історичний календар», «хронологія», «століття».

Розділ 2. Княжа Русь-Україна (6 год.)

Зміст навчального матеріалу

Давні літописи про перших князів Київської держави та походження назви «Русь». «Повість минулих літ» — історична пам'ятка українського народу.

Історичні джерела про Київську державу часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Літописець про запровадження християнства. Будівлі древнього Києва, Чернігова. Софійський собор, Києво-Печерська Лавра — архітектурні символи Київської Русі. Пам'ятки книгописання та їх значення. Руська Правда — перша збірка законів в Україні. Письмові згадки про школи Київської Русі.

Історичні джерела про боротьбу з кочовиками. Володимир Мономах в історичній літературі.

Археологічні знахідки та літописи про боротьбу з монголами та монгольське іго.

Історики про Галицько-Волинську державу та Данила Галицького.

Джерела про повсякденне життя людей Київської Русі.

Історичні відомості про українські землі у складі Великого князівства Литовського.

Історики про Люблінську унію та її наслідки.

Тематичне оцінювання (1 год.)

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Знаходити на карті під керівництвом учителя місце найвизначніших подій княжої доби, території Київської Русі та Галицько-Волинської держави тощо.

Визначати тривалість подій, віддаленість від сьогодення.

Називати найвизначніші події та найвидатніших діячів княжої доби.

За текстом *розповідати* про історичного діяча та про історичну подію.

Вибірково *переказувати* художній белетризований текст, вибираючи з нього історичну інформацію.

Наводити приклади найвідоміших культурних пам'яток.

Розповідати про одну (на вибір) з пам'яток княжої доби.

Відрізняти в сюжеті оповідань справжні історичні факти та постаті від вигаданих.

Складати простий план до науково-популярного тексту підручника.

Виокремлювати в тексті головне й другорядне.

Ставити запитання до тексту.

Вміти оцінювати інформацію історичних джерел та історичні тлумачення, встановлювати зв'язок між подіями і явищами, толерантно ставитись до поглядів інших людей.

Розділ 3. Козацька Україна (7 год.)

Зміст навчального матеріалу

Джерела про виникнення українського козацтва та Запорізької Січі. Побут, звичаї козацького товариства в літературі. Запорізька Січ — козацька республіка. Козацькі клейноди як пам'ятки історії.

Морські походи козаків. Історичні пісні про гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

Історичні джерела про Національно-визвольну війну українського народу середини 17 ст., гетьмана Б. Хмельницького та Українську козацьку державу. Українсько-московський договір 1654 року в оцінках істориків.

Історичні відомості та джерела про Українську козацьку державу другої половини 17 ст. Література та письмові джерела про І. Мазепу.

Історики про боротьбу козацької старшини за відновлення державних прав України. П. Полуботок, гетьмани, ліквідація української козацької держави та зруйнування Січі в історичних дослідженнях. Кошовий отаман П. Калнишевський в історичній літературі.

Повсякденне життя людей в описах. Свідчення про поширення освіти та навчання у братських школах. Письмові джерела про Києво-Могилянську академію, найвидатніших митців української культури 18 ст. Г. Сковорода у власних творах, спогадах та розповідях сучасників.

Тематичне оцінювання (1 год.)

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Знаходити на карті під керівництвом учителя місце найважливіших подій доби, територію Гетьманщини.

Ставити запитання до історичної карти.

Визначати тривалість подій, *складати* елементарні хронологічні задачі.

Називати найважливіші події та найвидатніших діячів козацької доби.

Наводити приклади найвідоміших культурних пам'яток.

Стисло *характеризувати* історичні постаті, використовуючи текст.

Висловлювати ставлення до подій та постатей.

Розповідати про кілька (на вибір) пам'яток козацької доби.

Докладно *переказувати* науково-популярний текст, вибудовуючи розгорнуту відповідь на питання.

За текстом *складати* план перебігу подій.

Моделювати белетризовану ситуацію, змінюючи особу оповідача, додаючи нових героїв тощо.

Складати словник історизмів, витлумачувати їх з посиланнями на текст.

Визначати належність зображених на ілюстраціях історичних пам'яток до козацької доби, порівнюючи їх з попередньою епохою.

Порівнювати (за запропонованими вчителем лініями порівняння) історичні факти та події.

Добирати приклади історичних джерел з пам'яток козацької доби.

Розділ 4. Україна на шляху до незалежності (7 год.)

Зміст навчального матеріалу

Історичні документи про українські землі під владою Російської та Австрійської імперій в першій половині 19 ст. І. Котляревський, Т. Шевченко. «Руська трійця».

Джерела про повсякденне життя людей. В. Антонович та І. Франко про національно-культурне життя в другій половині 19 ст.

Найвідоміші діячі українського руху про Україну початку ХХ століття. Леся Українка.

Перша світова війна на сторінках преси. Людина на війні за свідченнями очевидців. Пісні українських січових стрільців як історичне джерело. Історичні джерела про відродження Української держави в 1917–1920 рр., Центральну Раду та М. Грушевського.

Свідчення про встановлення більшовицької влади в Україні. Україна в СРСР. Індустріалізація та колгоспна система. Зміни у повсякденному житті людей у їхніх спогадах та документах. Голодомор 1932–1933 років очима очевидців та істориків.

Спогади про Велику Вітчизняну війну (1941–1945 рр.) — як основну складову Другої світової війни. Героїзм захисників України у кіно- та фотодокументах. Свідчення про життя населення України в роки окупації. Пам'ятники героям боротьби та жертвам Великої Вітчизняної війни. Свідчення радості та смутку Перемоги. Нагороди ветеранів.

Документи та фотографії про Україну 50–80 років ХХ століття. Уроки Чорнобильської трагедії у спогадах та документах. Свідчення про зміни у повсякденному житті людей. Розпад СРСР очима істориків, політиків, громадян.

Тематичне оцінювання (1 год.)

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Показувати на адаптованій карті територію України, області, найбільші міста.

Переказувати адаптований історичний текст за планом, вживаючи історизми.

Встановлювати хронологічну послідовність 2–3 історичних подій.

Називати найважливіші події та найвизначніші постаті.

Вибирати (з переліку) пов'язані події (факти);

Складати план розповіді про подію.

Ставити запитання про історичні події та постаті.

Ділитися враженнями щодо історичних подій та постатей.

Визначати історичне тло в художніх оповіданнях на історичну тематику.

Давати повну відповідь на історичне питання (за текстом підручника).

Наводити приклади участі родичів у важливих подіях 20 ст.

Розділ 5. Україна сучасна (1 год.)

Зміст навчального матеріалу

24 серпня — день незалежності України. Конституція України — як основний закон держави. Територія, населення, найбільші міста у цифрах та фактах. Державні символи України. Сучасна Україна у Європі та світі.

Тематичне оцінювання (1 год.)

Підсумкове узагальнення (3 год.)

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Показувати на карті територію України після відновлення її незалежності у 1991 р.

Встановлювати хронологічну послідовність прийняття найважливіших державотворчих документів.

Вибирати (з переліку) пов'язані події (факти).

Складати розповідь на основі розповідей родичів про їхній внесок у будівництво заможної демократичної України.

Наводити приклади зі сфери науки, освіти, виробництва, спорту, де Україна має здобутки світового рівня.

Програма з етики для 5 класу

Пояснювальна записка

В усі часи розвитку людства проблеми його моральності мали першочергове завдання. Моральність впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності.

Період з 11 до 16 років — дуже важливий для духовного розвитку людини. У цьому віці відбуваються глибокі, багатосторонні процеси, які впливають на інтелектуальну, моральну та волюву сферу психіки. У дитини цього віку формуються ідеали, відбувається активний процес самоідентифікації, вона шукає приклад для наслідування, знайдений взірець залишається з нею на все життя. Прочитане, вивчене пов'язується з навколишньою дійсністю. Підлітки проявляють інтерес до моральних почуттів, гостріше реагують на несправедливість, тонко відчують ставлення до себе. Розв'язувати саме ці проблеми дасть змогу предмет «Етика».

Вивчення дисципліни «Етика» передбачає формування моральних цінностей і орієнтирів, культури поведінки.

Програмою передбачено вивчення курсу «Етика» в 5–6 класах різних типів основної школи. Основною ідеєю концепції побудови програми є відтворення самовизначення особистісного «Я» дитини у розмаїтті стосунків зі світом. Логіка навчального матеріалу структурована так, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5-го до 6-го класу відповідно до вікових особливостей учнів, а також із врахуванням міжпредметних зв'язків. Оскільки за Державним стандартом предмет «Етика» є складовою освітньої галузі «Суспільствознавство», то програма навчального предмета «Етика» є логічним продовженням і поглибленням набутих знань у початковій школі. Враховано й те, що вивчення проблем етики буде продовжено у старшій школі.

У межах кожної навчальної теми дотримано відповідну логіку подачі матеріалу:

- актуалізація знань учнів, введення понять етики;
- осмислення цих понять через практикум (виховні ситуації, художні тексти, життєві приклади тощо);
- самостійне узагальнення та відкриття моральних правил, етикетних принципів;
- закріплення набутих знань у практичній діяльності (розв'язання ситуативних завдань, участь у діагностичних методиках, виконання творчих завдань тощо).

Таким чином, відповідно до Держстандарту збережена наповненість змісту у відповідності з його лініями: аксіологічною, соціокультурною, культурологічною та діяльнісною.

Програма містить такі розділи:

5 клас.

I. Вступ

1–2 Добрі справи як критерії оцінки людини. Вибір між добром і злом. Доброчинство. Етика як наука.

3–4 Моральні норми, їх загальнолюдська значущість. Моральна норма як відображення взірцевої людської поведінки. Етикет як складова культури людини.

II. Моральна мудрість людства

5–6 Витоки етикету. Поведінка людей в типових ситуаціях: *вітання, знайомство*. Ввічливість, доброзичливість як вияв етикетних правил.

7–8 Первісні форми етикету — моральні повчання і практичні поради мудреців древності. Історичні форми етикету.

9–10 Втілення етикетних норм в українських звичаях та традиціях (*гостинність, працелюбство, сила громади; толока, допомога сиротам, вдовам*).

11–12 «Золоте правило моральності» як вияв морального ідеалу.

13–14 Підсумкові уроки. Резервний час.

III. Світ починається з мене

15–16 Поняття власного *Я* та його складові. Неповторність людської індивідуальності. Гречність і етикет.

17–18 Совість і сором як голос внутрішнього *Я*. Почуття сорому, людська моральність і етикет.

19–20 *Я* — дитина своїх батьків, моє родинне коло. Етичні норми ставлення до рідних: взаємна повага, допомога, довіра і чуйність.

21–22 *Я* — в колі шкільної сім'ї. Колектив починається з мене: етикетні норми товаришування. Взаємодопомога та повага — основа дружніх взаємин. Новачки в шкільному колективі.

23–24 Як здобути авторитет в однокласників. Справжній та вигаданий авторитет. Етикетні взаємини між учнями та вчителями.

25–26 Підсумкові уроки. Резервний час.

IV. Етикет як основа моральної культури спілкування

27–28 Етикетна поведінка в мовленні. Дружимо з добримими словами.

29–30. Етикетні правила спілкування на вулиці, в громадських місцях. Я і незнайомі мені люди. Етикетна поведінка в гостях, у театрі, на святі. Знайомство та представлення. Подарунок.

31–32. Культура спілкування. Етикет телефонних розмов та листування. Основні правила поведінки в мережі Інтернету (сетикет). Культура невербального спілкування (*міміка, жести, поза та їх доречність*).

33–34 Підсумкові уроки. Резервний час.

У результаті опанування курсу учні повинні засвоїти категорії і поняття етики: добро, зло, честь, гідність, совість, обов'язок, відповідальність, милосердя, співчуття, а також правила культури спілкування; вміти робити належний вибір у складних життєвих ситуаціях.

Курс «Етика» ставить такі завдання:

- стимулювати пізнавальний інтерес до етичного знання, основ етичної культури;
- розвивати й синтезувати наявні та отримувані учнями знання про людину та етичні взаємини в суспільстві, про норми моральності, правила культури поведінки;
- формування досвіду моральних взаємин з однолітками, батьками, вчителями, знайомими і незнайомими людьми;
- розвивати моральну самооцінку учнів;
- формувати емоційно-чуттєву сферу особистості школяра;
- привчати до дружельюбності та ввічливості, поваги й чуйності до інших, толерантності та милосердя;
- навчити постійно контролювати, оцінювати та регулювати свої взаємини з етичного погляду.

Основні навчальні досягнення учнів на кінець вивчення курсу

Учні повинні знати:

- основні загальнолюдські цінності у контексті їх історичного розвитку;
- «Золоте правило» етики;
- норми поведінки у школі, сім'ї, громадських місцях;
- основні моральні норми та цінності українського суспільства та людства, правила етикету.

Учні повинні мати уявлення про:

- зміст категорій та основних понять етики: добро, зло, гідність, чесність, обов'язок, відповідальність;
- особливості процесу самоідентифікації, шляхи самовдосконалення особистості;
- основи моральної культури спілкування;

способи подолання конфліктних ситуацій.

Учні повинні вміти:

- знайти правильне розв'язання ситуації морального вибору;
- прогнозувати наслідки своєї поведінки;
- оцінювати конфліктні ситуації відповідно до норм моралі;
- дотримуватися правил поведінки спілкування в школі, сім'ї, з ровесниками, вчителями;
- визначити життєві цінності;
- відрізнити моральність та аморальність;
- проаналізувати власний досвід ефективного спілкування.

Програма «Етика» 5 клас

(34 години, 1 година на тиждень, із них 3 резервних години і 3 підсумкових години)

Зміст навчального матеріалу	Кількість годин	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	2	3
I. Вступ	4	
1–2. Добрі справи як критерії оцінки людини. Вибір між добром і злом. Добродійство. Етика як наука. Витоки добра і зла. Оцінка добра і зла. Приклади	2	Наводить приклади добродійства, пояснює критерії оцінки певних учинків (допомога іншим, щирість, щедрість). Розкриває зміст поняття «етики» та його основні складові
3–4. Моральні норми, їх загальнолюдська значущість. Моральна норма як відображення взірцевої людської поведінки. Етикет як складова культури людини. Виникнення і утвердження моральних норм. Моральна норма як конкретизація добра, взірець поведінки людини. Складність і точність етичних норм. Етична суть етикету	2	Характеризує значущість моральних норм. Оцінює приклади людської поведінки відповідно до моральних норм
II. Моральна мудрість людства	10	
5–6. Витоки етикету. Поведінка людей в типових ситуаціях: вітання, знайомство. Ввічливість, доброзичливість як вияв етикетних правил. З історії виникнення етикету. Етикетні правила кожного дня. Поняття про ввічливість і доброзичливість	2	Висловлює судження про роль і значущість етикету у житті людини. Оцінює взаємну повагу, ввічливість і доброзичливість як необхідні умови життя суспільства

1	2	3
<p>7–8. Первісні форми етикету — моральні повчання і практичні поради мудреців древності. Історичні форми етикету Етикетні настанови в культурі стародавнього світу. Ритуальний етикет. Добропорядність як впорядкована поведінка. Придворний етикет. Етикетні кодекси. Сучасний демократичний етикет</p>	2	<p>Характеризує і порівнює історичні форми етикету. Пояснює зміст етикетних норм, враховуючи рівень розвитку суспільства</p>
<p>9–10. Втілення етикетних норм в українських звичаях та традиціях (гостинність, працелюбство, сила громади; толока, допомога сиротам, вдовам) Етикет в культурі українського народу. Звичай гостинності. Висока оцінка працелюбства. Громада: в єдності — сила. Толока — досвід взаємодопомоги. Допомога сиротам, вдовам, досвід самопожертви</p>	2	<p>Наводить приклади етикетних норм, використовуючи набуті знання з історії України, українського фольклору, літератури. Висловлює судження про роль етикету в житті українського народу</p>
<p>11–12. «Золоте правило моральності» як вияв морального ідеалу Моральні засади життя суспільства. Ідея рівності людей в їх праві на щасливе життя — основний зміст «золотого правила»</p>	2	<p>Демонструє розуміння «золотого правила моральності» як вияв морального ідеалу. Висловлює судження про виховну роль «золотого правила моральності»</p>
<p>13–14. Підсумкові уроки. Резервний час</p>	2	
<p>III. Світ починається з мене</p>	12	
<p>15–16. Поняття власного Я та його складові. Неповторність людської індивідуальності. Гречність і етикет Внутрішня гармонія в самому собі — почуття задоволення чи незадоволення собою після вчинку, дії. Самооцінка</p>	2	<p>Пояснює складові власного «Я». Характеризує неповторність людської особистості. Дотримується правил гречності, етикетних норм. Оцінює свої вчинки, дії, діагностує їх</p>
<p>17–18. Совість і сором як голос внутрішнього Я. Почуття сорому, людська моральність і етикет Співвідношення совісті з обов'язком, з відповідальністю перед собою. «Чиста» і «нечиста» совість. Орієнтованість сорому на думку інших. Цінність довіри</p>	2	<p>Порівнює сором і совість як регулятори людської моральності, внутрішнього контролю. Аналізує співвідношення совісті з обов'язком, з відповідальністю перед собою. Оцінює ситуації, проблеми морального вибору, мук, «нечистої совісті»</p>

1	2	3
<p>19–20. Я — дитина своїх батьків, моє родинне коло. Етичні норми ставлення до рідних: взаємна повага, допомога, довіра і чуйність Відтворення високої поваги до батьків та родичів у народних традиціях та фольклорі.</p>	2	<p>Характеризує свою етичну поведінку в колі сім'ї. Розв'язує ситуативні завдання, демонструючи дотримання етичних норм: взаємної поваги, допомоги, довіри, чуйності</p>
<p>21–22. Я — в колі шкільної сім'ї. Колектив починається з мене: етикетні норми товаришування. Взаємодопомога та повага — основа дружніх взаємин. Новачки в шкільному колективі Вірність — перша умова дружби</p>	2	<p>Пояснює розуміння етикетних норм товаришування. Наводить приклади взаємодопомоги та поваги, дотримання правил поведінки в товаришуванні. Обґрунтовує своє розуміння ролі вірності в дружбі</p>
<p>23–24. Як здобути авторитет в однокласників. Справжній та вигаданий авторитет. Етикетні взаємини між учнями та вчителями Ставлення до обов'язків як умова визначення авторитету</p>	2	<p>Характеризує своє розуміння проблеми авторитету, наводить приклади справжнього та вигаданого авторитету. Оцінює взаємостосунки у шкільному колективі (із однокласниками, з учителями) з точки зору дотримання етикетних норм</p>
<p>25–26. Підсумкові уроки. Резервний час</p>	2	<p>Оцінює власні етичні вчинки, поведінку як показник моральності. Визначає взаємопов'язаність моральності з почуттями сорому і совісті. Розв'язує ситуативні завдання, діагностує і обґрунтовує розв'язання ситуативних задач з точки зору практичного застосування етичних норм товаришування та взаємин у колі сім'ї, в шкільному колективі</p>
<p>IV. Етикет як основа моральної культури співіснування</p>	8	
<p>27–28. Етикетна поведінка в мовленні. Дружимо з добрими словами Культура мовлення і правила мовного етикету. Національна скарбниця влучних висловів, наповнених доброзичливістю, щирістю і повагою до співрозмовника. Вирішення різних життєвих ситуацій за допомогою добрих слів (звернення, прохання, прощення тощо). Етикетні завдання</p>	2	<p>Демонструє дотримання правил мовного етикету. Оцінює спілкування, своє та інших, спираючись на норми мовного етикету. Використовує у різних ситуаціях доречні висловлювання, що свідчать про культуру спілкування</p>

1	2	3
<p>29–30. Етикетні правила спілкування на вулиці, в громадських місцях. Я і незнайомі мені люди. Етикетна поведінка в гостях, у театрі, на святі. Знайомство та представлення. Подарунок</p> <p>Загальне і особливе в етикетних правилах спілкування у різних життєвих ситуаціях. Залучення учнів у систему вправ і тренувальних дій, що закріплюють їх уявлення про вихованість і формують навички доброзичливого, тактовного спілкування з іншими. Моделювання різних життєвих ситуацій</p>	2	<p>Аналізує власну поведінку та поведінку інших з позицій її відповідності етикетним правилам спілкування.</p> <p>Дотримується правил поведінки під час уроків, на перерві, у спілкуванні з ровесниками і вчителями</p>
<p>31–32. Культура спілкування. Етикет телефонних розмов та листування. Основні правила поведінки в мережі Інтернет (сетікет). Культура невербального спілкування (міміка, жести, поза та їх доречність)</p> <p>Особливості поведінки у спілкуванні по телефону і мережі Інтернет. Вимоги до листування. Доречність використання міміки і жестів у спілкуванні. Передача інформації за допомогою невербальної взаємодії</p>	2	<p>Наводить приклади етикетних норм спілкування по телефону.</p> <p>Оцінює помилковість дій у змодельованих ситуаціях спілкування.</p> <p>Аналізує доцільність використання міміки і жестів у конкретних випадках життя.</p> <p>Вміє правильно написати короткі листи знайомим, друзям, незнайомій людині</p>
<p>33–34. Підсумкові уроки. Резервний час</p>	2	

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи

Додаток 1 до наказу МОНУ №132 від 23.02.2004 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Зарубіжна література	1	1	1	1	1	5
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	133,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	21,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	130
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 2 до наказу МОНУ №132 від 23.02.2004 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Мова національної меншини	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Література*	1	1	1	1	1	5
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		25,5	27,5	30,5	29,5	30,5	143,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1,5	1,5	0,5	4,5	3,5	11,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Друга іноземна мова	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Література*	1	1	1	1	1	5
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		23,5	26	27	28	29	143,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		3,5	3	4	6	3	11,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітка:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3	3	2	2	2	12
	Іноземна мова	3	3	2	2	2	12
	Мова національної меншини	3	2	2	2,5	2,5	12
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література та література національної меншини	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	7,5
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		26	28	29	30,5	31,5	145
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	2	3,5	2,5	10
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за рівнями змісту

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Рівень стандарту			Академічний рівень			Профільний рівень		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	2	2	2	4	4	4
Українська література	2	2	2	2	2	2	3	4	4
Іноземна мова	2	2	2	3	3	3	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	3	3	4
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	—	2	2	3
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	3	2	—	—	—			
Алгебра	—	—	—	2	2	2	4	4	4
Геометрія	—	—	—	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	1	4	4	4
Географія	1,5	—	—	1,5	1	—	4	4	4
Психологія	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізика	2	2	—	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	2	1	4	4	4
Людина і природа	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Технології	1	1	1	2	2	—	5	5	5
Інформатика	1	1	1	1	1	2	4	4	4
Креслення	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	5	5	6
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	2	2	—
Разом	24,5	23,5	19	30	30	27,5			
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	9,5	9,5	14	4	3	5,5			
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33			

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. В академічному рівні закладено окреме викладання курсів «Алгебра», «Геометрія».

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річній)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	1,5	1,5	1,5
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Алгебра	2	2	2
Геометрія	2	2	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	1
Географія	1,5	1	—
Фізика	3	2	3
Хімія	1	2	1
Людина і природа	—	—	1
Технології	2	2	—
Інформатика	1	1	2
Креслення	—	—	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	30	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Фізико-математичний профіль			Математичний профіль			Фізичний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	4	4	4	4	4	4	3	3	3
Геометрія	3	3	3	3	3	3	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	5	5	5	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	2	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Креслення	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	31	30	30,5	29	27	28,5	29	30	29,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3	3	2,5	5	6	4,5	5	3	3,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 8 до наказу МОНУ №132 від 23.02.2004 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Екологічний профіль			Біолого-хімічний профіль			Біолого-фізичний профіль			Біолого-географічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—	3	3	2
Алгебра	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Геометрія	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Географія	1,5	1	—	1,5	—	—	1,5	—	—	4	4	4
Фізика	2	2	—	2	2	2	5	5	5	2	2	—
Хімія	1	2	1	4	4	4	1	2	1	1	2	1
Екологія	2	2	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	27,5	28	25,5	30,5	29	30,5	30,5	30	30,5	29	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6,5	5	7,5	3,5	4	2,5	3,5	3	2,5	5	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Біотехнологічний профіль			Хіміко-технологічний профіль			Фізико-хімічний профіль			Агрохімічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Геометрія	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	4	4	4	1,5	2	1	1,5	2	1	2	3	3
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Фізика	2	2	2	2	2	2	5	5	5	2	2	2
Хімія	1	2	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Екологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28,5	28	27,5	29	28	27,5	31	30	30,5	28,5	29	29,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5,5	5	5,5	5	5	5,5	3	3	2,5	5,5	4	3,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 10 до наказу МОНУ №132 від 23.02.2004 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Суспільно-гуманітарний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта:												
правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
людина і світ	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	1
філософія	—	—	2	—	—	1	2	2	2	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30,5	28,5	28	28,5	28,5	27	30,5	28,5	26	29,5	29,5	29
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	4,5	5	5,5	4,5	6	3,5	4,5	7	4,5	3,5	4
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Суспільно-гуманітарний напрям***

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
людина і світ	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	1
філософія	—	—	2	—	—	1	2	2	2	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Природознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29	26,5	29	27	26,5	28	29	26,5	27	28	27,5	31
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	6,5	4	7	6,5	5	5	6,5	6	6	5,5	2
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для суспільно-гуманітарного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Філологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	1,5	1,5	2	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта:									
правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
філософія	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29,5	29,5	26	31	30	27	30	29	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4,5	3,5	7	3	3	6	4	4	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Філологічний напрям*

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	1,5	1,5	2	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
філософія	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Природознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28	27,5	27	29,5	28	28	28,5	27	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6	5,5	6	4,5	5	5	5,5	6	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для філологічного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Технологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
	Технологічний профіль			Інформаційно-технологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта:						
правознавство	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	4	4	4
Геометрія	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	2	2	2	—
Хімія	1	2	1	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1
Технології	5	5	5	1	1	1
Інформатика	1	1	1	4	4	4
Креслення	—	1	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29	30	29,5	31	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	3	3,5	3	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Художньо-естетичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
філософія	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	29	28	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Художньо-естетичний напрям***

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
філософія	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Географія	1,5	—	—
Природознавство	3	3	3
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	27,5	26	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6,5	7	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для художньо-естетичного профілю, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(старша школа (профільна) у структурі 12-річної)
Спортивний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Спортивний профіль		
	10	11	12
Українська мова	1	1	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	2	3	3
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	5	5	6
Захист Вітчизни	2	2	—
Разом	29,5	29	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4,5	4	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 18 до наказу МОНУ №132 від 23.02.2004 р.

Типовий навчальний план однокласових загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа в структурі 12-річної)

Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	10 клас			11 клас			12 клас		
	усім класом	у групах суспільно- гумані- тарний	природн.- матем.	усім класом	у групах суспільно- гумані- тарний	природн.- матем.	усім класом	у групах суспільно- гумані- тарний	природн.- матем.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	1	2	—	1	1-3	—	2	1-3	—
Українська література	2	0-2	—	2	0-2	—	2	0-2	—
Іноземна мова	2	1-3	—	2	1-4	—	2	1-3	—
Зарубіжна література	1	1	—	1	1	—	1	1-2	2
Історія України, всевітня історія	2	2-4	—	2	2-4	—	3	2-4	1
Громадянська освіта: правознавство	1	0-1	—	—	0-1	—	—	0-1	—
економіка	—	0-1	—	1	0-1	—	—	0-2	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1	0-1	—
Філософія	—	0-2	—	—	0-2	—	—	0-2	—
Художня культура	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Математика (алгебра, геометрія)	3	—	1-3	3	—	2-3	2	—	3-4
Астрономія	—	—	—	—	—	—	1	—	0-1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Біологія	1,5	—	1-3	2	—	1-3	—	—	1-3
Географія	1,5	—	1-2	—	—	1-2	—	—	1-2
Людина і природа	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Фізика	2	—	1-3	2	—	2-3	—	—	2-4
Хімія	1	—	1-2	1	—	1-2	—	—	0-2
Інформатика	1	—	1	1	—	1	1	—	1
Технології (спецкурси)	—	1	1	—	1	1	—	1	1
Креслення	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізична культура	2	—	—	2	—	—	2	—	—
Захист Вітчизни	1,5	—	—	1,5	—	—	—	—	—
Разом	23,5			22,5			18		
Додатковий час для використання в профільних групах		6,5	6,5		7,5	7,5		12	12
Загальне навантаження на учня	30			30			30		
Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3			4			3		
Всього	33			34			33		

Примітки:

- У навчальних планах однокомплектних навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин предмети освітньої галузі «Мови і літератури» плануються за додатком 20.
- Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямками: філологічним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним.
- За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у двокомплектній старшій школі.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мови національних меншин
(старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Мова національної меншини	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Література*	1	1	1	3
Суспільствознавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		25,5	24,5	20	70
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		8,5	8,5	13	30
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з вивченням мови національних меншин може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремих курс «Зарубіжна література».

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Друга іноземна мова	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Література*	1	1	1	3
Суспільствознавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		25,5	24,5	20	70
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		8,5	8,5	13	30
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. У ЗНЗ з вивченням двох іноземних мов може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».
3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	1,5	3,5
	Українська література	2	2	2	6
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Мова національної меншини	1	1	1,5	3,5
	Література*	2	2	2	6
Суспільствознавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		26,5	25,5	21	73
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		7,5	7,5	12	33
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин можна викладати інтегрований курс «Література» або окремі курси «Зарубіжна література», «Література».

3. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

**Типовий навчальний план вечірньої (змінної)
загальноосвітньої школи
Очна форма навчання**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь			III ступінь			
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	5	4	4	4	3	3	4
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	2	2	2	1	2	2	2
Мови і літератури у школах з навчанням мовою нацменшин							
Рідна мова і література	3	3	3	3	3	3	3
Українська мова і література	3	3	3	3	2	2	3
Іноземна мова	2	1	1	1	2	2	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	4	4	3,5	3,5	3	3	3
Історія України, все-світня історія	2	2	2	2	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	—	—	—	—	1	—	—
економіка	—	—	—	—	—	1	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1
Географія	2	2	1	1	1	—	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	2	1
Фізика, астрономія	—	1	1,5	2	2	2	1
Хімія	—	1	2	1,5	1	1	—
Мистецтво	1	1	1	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	1	1	1	—
Разом	18	19	19	19–20	18–19	18–19	15–16
Курси за вибором, факультативи, консультації	4	4	4	3–4	4–5	4–5	7–8
Всього	22	23	23	23	23	23	23

**Типовий навчальний план вечірньої (змінної)
загальноосвітньої школи
Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь				III ступінь		
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	3	2,5	2,5	3	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Мови і літератури у школах з навчанням мовою нацменшин							
Рідна мова і література	2	1,5	1,5	2	2	2	2
Українська мова і література	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	3	3	3	3	2	2	3
Історія України, все-світня історія, правознавство	2	1	1,5	2	3	2	2
Географія, економіка	1	1	1	1	1	1	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	1	1
Фізика, астрономія	—	1	1	1	1	2	1
Хімія	—	1	1	1	1	1	—
Мистецтво, художня культура	1	1	1	1	1	1	—
Разом	13	14	14	15	15	15	13
Факультативи	—	—	—	—	2	2	4
Всього	13	14	14	15	17	17	17
Кількість обов'язкових заліків	27	28	28	28	28	28	28

Примітки:

1. Зазначена в графі «Разом» кількість академічних годин на тиждень відводиться для кожної групи учнів чисельністю не менше 9 заочників. При меншій кількості учнів, що навчаються за програмою певного класу, навчальний час встановлюється з розрахунку 1 академічної години на тиждень на кожного учня (на усі види робіт).

2. У групах з кількістю 16 і більше заочників відводиться додатково час для проведення індивідуальних консультацій з української та інших мов, історії, математики, фізики, хімії, біології та естетичних предметів (по 0,5 академічної години на тиждень на кожен з цих предметів).

**Типовий навчальний план-схема спеціалізованих шкіл,
гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням
окремих предметів**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	5	6	7	8	9	10	11	12
Навчальні предмети інваріантної складової (плануються за рівнем стандарту)*	23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	24	23	20
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, профільне навчання, заняття за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	10	10	13
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня**	24	25	26	27	28	30	30	30
Всього (без урахування поділу класів на групи)	27	29	31	34	34	34	33	33

Примітки:

1. До 15 % часу інваріантної складової може перерозподілятися між навчальними предметами.
2. Години фізичної культури не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.
3. У спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси- захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Наказ № 305 від 18.08.98

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України

24 вересня 1998 р. N 598/3038

Відповідно до Закону «Про освіту» (1060-12) та на виконання рішення колегії Міністерства освіти України від 29 липня 1998 року «Про стан і перспективи проведення учнівських олімпіад» і з метою створення належних умов для виявлення та підтримки обдарованої молоді, розвитку її інтересів, схильностей та природних обдарувань

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності (додається).

2. Структурним підрозділам Міністерства освіти України, Інституту змісту і методів навчання спільно з Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити організацію і проведення учнівських олімпіад, турнірів і конкурсів відповідно до цього Положення.

3. Вважати таким, що втратило чинність, Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності, затверджене відповідно наказом Міністерства освіти України від 15.02.95 р. № 39 (з0101-95), зареєстроване в Мінюсті 12.04.95 р. за № 101/637.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Савченко О. Я.

Міністр М. З. Згуровський

*Затверджено
Наказ Міністерства освіти України
18.08.98 № 305*

*Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
24 вересня 1998 р.
за № 598/3038*

Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

1. Загальні положення

1.1. Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових дисциплін проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з таких базових дисциплін: українська мова та література, історія, основи правознавства, іноземні мови (англійська, німецька, французька, іспанська), математика, фізика, хімія, біологія, географія, основи інформатики і обчислювальної техніки, трудове навчання, основи економіки.

Всеукраїнські конкурси фахової майстерності, олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться щороку серед учнів випускних груп професійно-технічних закладів освіти. Всеукраїнські конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук та наукових товариств учнів проводяться щороку за такими профілями:

- філології та мистецтвознавства;
- фізико-математичний;
- обчислювальної техніки і програмування;
- хіміко-біологічний;
- історико-географічний;
- техніко-технологічний.

Всеукраїнські турніри юних фізиків, астрономів, математиків, хіміків, істориків проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з відповідних дисциплін. З ініціативи організаційних комітетів та за наявності відповідних фінансових можливостей проводиться турнір юних винахідників і раціоналізаторів (базова дисципліна — фізика).

При виникненні потреби та за наявності фінансових можливостей за наказом Міністерства освіти України можуть проводитись олімпіади, турніри та конкурси (державного масштабу) з інших базових і спеціальних дисциплін, а також спеціальні

комплексні олімпіади для учнів початкової школи. Правила проведення таких олімпіад, конкурсів та турнірів затверджуються Міністерством освіти України.

Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій можуть проводитись олімпіади з мови і літератури національних меншин, що проживають в Україні, та інші олімпіади, конкурси, турніри.

За бажанням учасник має право, на загальних засадах, брати участь у змаганнях серед учнів старших (порівняно з класом (курсом) фактичного навчання) класів (курсів).

Студенти вищих закладів освіти будь-якого рівня акредитації не мають права змагатись в учнівських олімпіадах, турнірах, конкурсах на будь-яких етапах.

1.2. Основними завданнями учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і турнірів є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти країни;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових, спеціальних та фахових дисциплін, прищеплення широким колам учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- пропаганда досягнень науки, техніки та новітніх технологій, популяризація серед молоді робітничих професій;
- підведення підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, учнівських наукових товариств, активізація всіх форм позакласної та позашкільної роботи з учнями;
- підвищення рівня викладання базових, спеціальних та фахових дисциплін, фахової підготовки учнів;
- виявлення, поширення і впровадження в навчально-виховний процес сучасних прийомів і методів навчання;
- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів вищих закладів освіти, працівників наукових закладів України до активної допомоги навчально-виховним закладам у справі поліпшення стану викладання дисциплін і підвищення рівня знань, умінь та навичок учнівської молоді;
- формування команд для участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах.

1.3. Керівником Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів є Міністерство освіти України.

1.4. Організатором та координатором Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів є Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, на який покладається відповідальність за організаційно-методичне забезпечення проведення відповідних змагань.

1.5. Міністерство освіти України спільно (на рівних засадах) з Інститутом змісту і методів навчання Міністерства освіти України здійснюють контроль за дотриманням вимог даного Положення при проведенні всіх етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів.

1.6. Для організації та проведення олімпіад, конкурсів і турнірів створюються організаційні комітети, а для перевірки виконання завдань — журі. До проведення Всеукраїнських конкурсів-захистів залучається Координаційна науково-методична рада Малої академії наук та представники наукових товариств учнів.

1.7. Для складання завдань олімпіад, конкурсів, турнірів оргкомітети створюють комісії, до яких входять фахівці відповідної галузі у складі не більше п'яти осіб. Члени комісії несуть персональну відповідальність за науковий рівень змісту завдань та їх секретність до моменту оприлюднення. Надання підготовлених завдань будь-якій особі, яка не є членом комісії, категорично забороняється.

1.8. Для консультацій щодо розв'язання суперечливих питань в роботі журі (правильність перевірки та об'єктивність оцінювання робіт і визначення переможців олімпіад, конкурсів і турнірів) призначаються експерти-консультанти.

1.9. Переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та конкурсів фахової майстерності визначають в особистій першості. Переможців Всеукраїнських турнірів визначають за результатами командної першості, а за умови, що всі змагання відповідного етапу турніру проходили в особистій першості — переможці турніру визначаються в особистій першості.

1.10. В олімпіадах, конкурсах і турнірах за згоди Міністерства освіти України у відповідності до чинного законодавства можуть брати участь учні середніх закладів освіти зарубіжних країн.

1.11. Всеукраїнські учнівські олімпіади всіх етапів, конкурси і турніри є очною формою змагань.

1.12. Учасники олімпіад, конкурсів, турнірів, за їх бажанням, отримують завдання і дають на них відповідь державною або іншою (національних меншин) мовою.

1.13. Вчителі середніх закладів освіти, викладачі та майстри виробничого навчання професійно-технічних закладів освіти, викладачі та наукові працівники вищих закладів освіти, наукових установ, працівники органів освіти, методичних та інших установ і організацій, які брали активну участь у підготовці учнів до змагань та проведенні цих заходів, можуть бути відзначені відомчими та іншими державними нагородами.

2. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів

2.1. Олімпіади з базових дисциплін проводяться в чотири етапи:

I етап — шкільні (училищні), II етап — районні (міські), III етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у містах Києві та Севастополі — міські) та IV етап — на державному рівні. Проведення олімпіад I, II, III етапів, відповідно, з різних предметів одночасно забороняється. На всіх етапах завдання готуються окремо для кожного класу (курсу).

Конкурси фахової майстерності та олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться у три етапи: I етап — училищні, (районні (міські) — не проводяться), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться в три етапи: I етап — районні (міські), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Турніри проводяться в два етапи: I етап — між командами середніх та професійно-технічних закладів освіти та II етап — фінальний — на державному рівні.

Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій у відповідності до чинного Положення розробляють Положення про проведення I, II, III етапів олімпіад з базових дисциплін, I, II етапів конкурсів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та I етапу турнірів.

2.2. I етап: шкільні (училищні) олімпіади — з базових та училищні — зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, міжшкільний (міжучилищний) етап турнірів.

2.2.1. I етап олімпіад з базових дисциплін проводиться у жовтні, конкурсів фахової майстерності та олімпіад зі спеціальних дисциплін — у березні, турнірів — у вересні-листопаді поточного року.

2.2.2. Персональний склад оргкомітетів та журі, експерти-консультанти I етапу олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами керівника закладу освіти.

2.2.3. Завдання для учасників олімпіад і конкурсів готують комісії, склад яких затверджується наказом керівника закладу освіти.

Турніри проводяться за завданнями оргкомітетів, які надсилаються до середніх та професійно-технічних закладів освіти до 15 серпня поточного року.

2.2.4. Звіти про проведення олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь команд у наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають до районних (міських) оргкомітетів до 1 листопада поточного року.

Звіти про проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та заявки на участь команд в наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають оргкомітетам обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканським, в містах Києві та Севастополі — міським) олімпіад і конкурсів до 1 квітня наступного року.

Оргкомітети фінальних етапів турнірів розглядають заявки учасників і результати їх виступів у I етапі та надсилають учасникам запрошення для участі у фінальному етапі турнірів.

2.3. II етап: районні (міські) олімпіади з базових дисциплін;

I етап: районні (міські) конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт.

2.3.1. II етап олімпіад з базових дисциплін та I етап конкурсів-захистів проводяться щороку у листопаді-грудні за завданнями обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканського, у містах Києві та Севастополі — відповідно міжрегіонального та міського) інститутів удосконалення вчителів (післядипломної освіти), територіальних відділень Малої академії наук, розробленими спільно з журі. Кількість турів олімпіад, їхня тривалість та форми проведення визначаються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Для складання завдань олімпіад створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.3.2. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів

олімпіад і конкурсів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами відділу освіти районної (міської) державної адміністрації.

2.3.3. Звіти про проведення II етапу олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь в III етапі оргкомітети цих олімпіад надсилають відповідним обласним (в Автономній Республіці Крим — республіканському, в містах Києві та Севастополі — міським) оргкомітетам до 30 грудня поточного року, а про проведення I етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт — до 10 січня наступного року.

2.4. III етап: обласні олімпіади з базових дисциплін; II етап: обласні олімпіади із спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські).

2.4.1. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.2. III етап олімпіад з базових дисциплін, II етап конкурсів-захистів проводиться у січні-лютому, II етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності — у квітні за графіками, які встановлює щорічно Міністерство освіти України.

2.4.3. Умови проведення олімпіад із базових і спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності визначаються і затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. В умовах визначається кількісний склад, пропорційність представленості навчально-виховних закладів в олімпіадах і конкурсах, місце та інші питання їх проведення з урахуванням місцевих можливостей. Кожна олімпіада проводиться в межах одного міста (містечка, селища).

2.4.4. Олімпіади з базових та спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться за завданнями або рекомендаціями Міністерства освіти України та, у разі необхідності, за безпосередньої участі його представника, який стежить за дотриманням

вимог даного Положення. Олімпіади з математики, фізики, хімії, інформатики і обчислювальної техніки проводяться не менше ніж у два тури. Кількість турів інших змагань, їх тривалість та форми проведення визначає Міністерство освіти України разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Якщо Міністерством освіти України надано тільки рекомендації щодо підготовки олімпіадних завдань, то для їх складання створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.5. Звіти про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін (додаток 1), заявки на участь команд у IV етапі олімпіад з базових дисциплін (додаток 2) оргкомітети надсилають до Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України та оргкомітетам Всеукраїнських олімпіад (за місцем проведення) до 5 березня поточного року. Заявки на участь команд у III етапі конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт — Управлінню гуманітарної освіти та виховання Міністерства освіти України до 10 березня поточного року. Заявки на участь у III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності (додаток 3) оргкомітети надсилають до Головного управління професійно-технічної освіти Міністерства освіти України до 1 травня поточного року.

2.4.6. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій проводять відбірково-тренувальні збори переможців III етапу олімпіад з базових дисциплін та II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів — для формування, відповідно, складу команд на IV етап олімпіад з базових дисциплін, III етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, самостійно визначаючи кількісний склад учасників, тривалість та порядок проведення зборів. Персональний склад учасників зборів визначається за результатами, досягнутими (балами, набраними) на відповідних змаганнях. Остаточний склад команд, що братимуть участь у наступному етапі змагань, формується з урахуванням результатів проведення відбірково-тренувальних зборів.

2.5. IV етап — Державні олімпіади з базових дисциплін; III етап — Державні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт; фінальний етап турнірів.

2.5.1. Персональні склади оргкомітетів, журі та експерти-консультанти олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

2.5.2. Олімпіади з базових і спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності проводяться у два-три тури. Кількість турів (теоретичний, практичний, експериментальний), форми (письмові роботи, співбесіди тощо) та час їх проведення визначає Міністерство освіти України спільно з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад і конкурсів.

2.5.3. Програма роботи кожної секції конкурсу-захисту наукових робіт передбачає три тури:

- I — конкурс науково-дослідницьких робіт,
- II — захист науково-дослідницьких робіт,
- III — виконання контрольних завдань з базових дисциплін.

2.5.4. Фінальні етапи турнірів включають проведення:

- відбіркового конкурсу, на якому у формі наукових диспутів обговорюються результати розв'язання завдань першого етапу турнірів, в яких безпосередню участь беруть учні, студенти, викладачі, вчені;
- чвертьфінальних та напівфінальних конкурсів;
- конкурсу капітанів;
- фіналу, як заходу підбиття підсумків.

Правила та умови проведення Всеукраїнських турнірів щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.5. Заклад освіти, на базі якого проводиться олімпіада, конкурс або турнір, готує приміщення і територію, ділянки на підприємствах, матеріально-технічну базу, технічну і технологічну документацію, створює безпечні умови для виконання олімпіадних і конкурсних завдань, виділяє, за потребою, для членів журі і оргкомітету спецодяг і захисні засоби.

Обладнання (механізми, машини, агрегати), інструменти, реактиви тощо для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів повинні бути однотипними або однакової продуктивності (потужності, вантажопідйомності, швидкості і т. ін.), та, по можливості, новими і найбільш поширеними, попередньо випробуваними і відрегульованими.

2.5.6. Завдання для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів готують комісії, персональний склад яких затверджує Міністерство освіти України. Олімпіадні завдання, як правило, складаються з авторських задач і вправ (тестів).

За умови, що з відповідної дисципліни (фаху) проводиться Міжнародна олімпіада, конкурс або турнір, програму, за якою

готуються завдання останнього етапу відповідної олімпіади, конкурсу, турніру може бути розширено з урахуванням програми Міжнародних змагань.

Для забезпечення проведення експериментального туру олімпіад з фізики, хімії, біології за рішенням оргкомітетів відповідних олімпіад, команди-учасниці привозять до місця проведення олімпіад комплекти приладів та реактивів (зі шкільного обладнання, за технічними характеристиками безпечними та обумовленими оргкомітетом), у кількості, яка уможливорює виконання завдань усіма членами команди.

2.5.7. Вимоги до написання і оформлення науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук і наукових товариств учнів додаються до Умов проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.8. Конкурси фахової майстерності передбачають виконання їхніми учасниками теоретичного і практичного завдань, зміст яких має відповідати вимогам навчальних програм і єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника професій і робіт, за розрядом, класом, категорією не нижче випускних, з яких здійснюється підготовка кваліфікованих робітників у професійних навчально-виховних закладах.

Теоретичні знання учасників конкурсів перевіряються шляхом письмового опитування.

2.6. Практичні та експериментальні завдання для олімпіад, турнірів та конкурсів складаються так, щоб забезпечити рівні можливості виконання їх всіма учасниками і сприяти повному виявленню кожним із них досягнутого рівня знань, вмінь та фахової майстерності.

2.7. При виконанні завдань з математики не дозволяється користуватися довідковими таблицями, калькуляторами, логарифмічною лінійкою та іншими обчислювальними засобами.

На практичних турах олімпіад дозволяється користуватися лише обладнанням, програмним забезпеченням та друкованими матеріалами, що надаються оргкомітетом. Завдання олімпіади з основ інформатики та обчислювальної техніки виконуються на ІВМ — сумісних комп'ютерах.

При виконанні письмових робіт, які підлягають зашифруванню, забороняється використання будь-яких позначок, різних кольорів написання, копіювального чи міліметрового паперу тощо (якщо це не передбачено умовами виконання завдання), які сприяли б дешифруванню роботи.

При виконанні практичних завдань на конкурсах фахової майстерності можна користуватися власними інструментами і пристроями.

2.8. За результатами IV етапу олімпіад з базових дисциплін та III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та II (фінального) етапу турнірів визначаються кандидати для участі у відповідних Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах, якщо такі проводяться.

Для підготовки команд школярів України до участі у Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України проводить осінні настановчі, зимові навчально-тренувальні та весняні відбірково-тренувальні збори. До участі в осінніх та зимових зборах запрошуються учні з числа переможців відповідної олімпіади минулого навчального року. Для визначення остаточного складу команд проводяться весняні відбірково-тренувальні збори.

До складу учасників весняних відбірково-тренувальних зборів, незалежно від класу навчання, входять лише переможці IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад поточного навчального року, які змагались серед учнів одинадцятих (випускних) класів (курсів).

Кількісний склад учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних Міжнародних змаганнях поточного року, не повинен перевищувати подвійної кількості учнів, що входять до складу команди України згідно з правилами відповідної Міжнародної олімпіади, конкурсу або турніру. Понад зазначену кількість до числа учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних Міжнародних змаганнях поточного року, включаються переможці відповідних Міжнародних змагань минулого року, якщо вони є учнями середніх закладів освіти.

2.9. Персональний склад членів та керівників команд школярів України для участі в Міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах затверджується наказом Міністерства освіти України.

3. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів

3.1. Учні мають право брати участь у кількох предметних олімпіадах. До участі в II, III та IV етапах олімпіади допускаються тільки учні, які стали переможцями попереднього етапу відповідної олімпіади. Кількісний склад учасників наступного етапу олімпіади визначає оргкомітет наступного етапу, а персональний склад — оргкомітет попереднього етапу відповідної олімпіади спільно з журі.

3.2. На всіх етапах олімпіад, конкурсів, турнірів учні мають право брати участь в змаганнях за клас (курс), не молодший ніж клас (курс) їх навчання в школі (училищі). Учасники змагань виступають у складі команд, сформованих відповідно до адміністративно-територіального підпорядкування закладів освіти, в яких навчаються учні.

3.3. У I етапі олімпіад з базових і спеціальних дисциплін беруть участь усі учні школи або училища, які бажають, у конкурсах фахової майстерності — всі учні, які бажають і мають відповідний допуск до роботи з механізмами та обладнанням, у I етапі турнірів — команди учнів одного закладу освіти. Будь-які обмеження права участі школярів в I етапі олімпіад з базових дисциплін забороняються. Перелік дисциплін, з яких проводиться олімпіада, та класів (курсів), які беруть участь у змаганнях, визначається відповідним оргкомітетом закладу освіти.

3.4. У II етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.4.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями I етапу олімпіад відповідно:

- з математики 6-11 класів;
- з української мови і літератури, фізики та географії 7–11 класів;
- з історії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, іноземних мов, біології та трудового навчання 8-11 класів;
- з основ правознавства, основ економіки 9-11 класів.

3.4.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями I етапу відповідних олімпіад.

3.4.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в олімпіадах, зазначених в пункті 3.4.1, крім олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, які проходять в Московському районі м. Києва.

3.5. У III етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.5.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями II етапу олімпіад і включені до складу команди району (міста), відповідно:

- з математики 7–11 класів;
- з української мови і літератури, фізики, географії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, біології, історії 8–11 класів;
- з основ правознавства, іноземних мов, трудового навчання, основ економіки 9–11 класів.

3.5.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями II етапу відповідних олімпіад і включені до складу команди району (міста).

3.5.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в м. Києві (або області за місцем постійного проживання учнів, якщо олімпіади проходять під час канікул). Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка беруть участь в III етапі олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м. Києві у складі окремих команд. Роботи учасників (перевірені журі) передаються до ліцею для визначення кандидатів на участь в IV етапі відповідних олімпіад.

3.5.4. Формування команд, визначення кількісного складу учасників та умови проведення II і III етапів олімпіад і конкурсів з кожної дисципліни або профілю здійснюють, у суворій відповідності з цим Положенням, відділи освіти районних (міських) державних адміністрацій, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, в Автономній Республіці Крим — Міністерство освіти.

3.6. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь обласні (від Автономної Республіки Крим — республіканська), Київська та Севастопольська міські команди, сформовані з учнів середніх закладів освіти та I–III курсів професійно-технічних закладів освіти, а також в олімпіадах з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки — команди учнів Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка.

IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться для учнів відповідно:

- з української мови і літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії 8–11 класів;
- з основ правознавства, іноземних мов, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки 9–11 класів;
- трудового навчання 9 та 11 класів.

Кількісний склад кожної команди визначається відповідно до її рейтингу. До складу команд включають учнів, які за станом здоров'я можуть бути допущені до участі у змаганнях та брали участь у попередньому III етапі олімпіад і стали переможцями.

3.7. У III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності беруть участь переможці II етапу цих олімпіад і конкурсів із числа учнів випускних курсів професійно-технічних закладів освіти.

3.8. Кількісний склад учасників III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів та їхнє представництво у командах від Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя визначаються відповідними умовами їх проведення, які затверджуються Міністерством освіти України.

3.9. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін можуть брати участь за погодженням з Міністерством освіти України переможці заочних телевізійних та інших олімпіад (державного масштабу), конкурсів науково-методичних та фахових журналів, а також команди інших держав. Переможці зазначених олімпіад та конкурсів включаються понад рейтингову кількість, визначену згідно з пунктом 8.9 даного Положення, до складу команд областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя або Українського фізико-математичного ліцею відповідно до місця знаходження закладу освіти, в якому вони навчаються.

3.10. Будь-які винятки щодо участі школярів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових і спеціальних дисциплін, турнірах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт та конкурсах фахової майстерності, не передбачені даним Положенням, є неприпустимими.

3.11. До місця проведення олімпіад, конкурсів і турнірів учні прибувають організовано у супроводі керівника команди, маючи при собі паспорт або свідоцтво про народження, учнівський квиток, медичну довідку про відсутність інфекційних хвороб та контакту з інфекційними хворими, посвідчення про допуск до роботи на відповідних машинах та обладнанні.

3.12. Керівник команди, як правило, призначається з числа вчителів, майстрів виробничого навчання, викладачів закладів освіти, які брали активну участь у підготовці учнів до олімпіад, конкурсів і турнірів, в їх проведенні і не є членами журі або оргкомітету відповідного етапу змагань.

3.13. Команду чисельністю не менше 6 чоловік супроводжують двоє дорослих, які є керівниками команди.

3.14. Керівники команди адміністративно відповідають за життя та здоров'я членів команди.

3.15. На олімпіади зі спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності прибувають представники професійно-технічних закладів освіти, кількість яких визначається із розрахунку — один майстер чи викладач від кожного закладу освіти, що скерував учня на олімпіаду або конкурс. Представник може бути призначений керівником відповідної команди.

3.16. Керівники команд, представники закладів освіти повинні забезпечити своєчасне оформлення належних документів, прибуття учнів на олімпіаду, конкурс або турнір і повернення їх до закладів освіти, належну морально-психологічну підтримку і допомогу.

3.17. Керівники команд після прибуття на олімпіаду, конкурс або турнір подають до оргкомітету копії звіту та заявки на право участі команди у них, творчі роботи учнів для участі в огляді-конкурсі, якщо такий передбачено програмою олімпіади або конкурсу. До заявки на олімпіаду з основ інформатики і обчислювальної техніки включаються відомості про комп'ютерну мову програмування для кожного учня.

3.18. За відсутності звіту та заявки, неправильного їх оформлення або порушення строку їх подання, питання про участь команди в олімпіаді, конкурсі або турнірі вирішується оргкомітетом.

3.19. Категорично забороняється втручання батьків учасників та інших сторонніх осіб в перебіг змагань, проживання та харчування разом з учасниками змагань, участь у перевірці робіт та розгляді апеляцій.

3.20. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів до початку змагань мають бути ознайомлені з порядком і умовами їх проведення, обладнанням, інструментами, матеріалами, характером і обсягом виконуваних робіт, видами і формами морального і матеріального заохочення тощо.

3.21. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів повинні суворо дотримуватись вимог їх проведення, норм і правил техніки безпеки, виконувати рішення оргкомітету і журі, виявляти бережливість у використанні обладнання, приладів, інструментів тощо. У разі порушення цих вимог спільним рішенням оргкомітету та журі вони можуть бути усунуті від змагань та дискваліфіковані.

3.22. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів мають право ознайомитись з відповідями (розв'язками) завдань, запропонованими журі, та з попередніми результатами (до підбиття остаточних підсумків) оцінки робіт учасників. У разі виникнення суперечливих питань учасники мають право після завершення всіх турів відповідного етапу змагань подавати до журі апеляції з приводу правильності та об'єктивності оцінки виконаних ними завдань і одержати відповідь в усній формі. Питання про допуск до розгляду суті апеляції членами журі вирішується спільно представником оргкомітету, відповідальним за дотримання вимог чинного Положення, та експертом-консультантом; дозволу одного з них достатньо для розгляду апеляції.

3.23. Порядок і особливості проведення конкурсів-захистів Малої Академії наук та склад їх учасників визначається Умовами проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, учнів-членів Малої академії наук України, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

4. Нагородження учасників олімпіад, конкурсів і турнірів

4.1. Переможцями відповідного етапу вважаються учні, нагороджені дипломами I, II та III ступенів.

4.2. Прізвища та імена переможців і учасників змагань записуються в дипломах у називному відмінку.

4.3. Переможці I і II етапів олімпіад, конкурсів і I етапу турнірів визначаються відповідними оргкомітетами на основі рекомендацій журі.

4.4. Переможці III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за відповідними спеціалізаціями у кількості, яка не перевищує 30% числа учасників змагань відповідного класу (курсу) з орієнтовним розподілом кількості дипломів у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решті учасників вручаються дипломи учасника.

Результати проведення III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт затверджуються відповідними наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, у містах Києві та Севастополі — міських державних адміністрацій.

Кращі роботи учасників олімпіад і конкурсів можуть бути відзначені спеціальними дипломами або призами.

4.5. Окремо, згідно з зазначеними в пункті 4.4 вимогами, Головним управлінням освіти Київської міської державної адміністрації нагороджуються члени команд Українського фізико-математичного лицюу Київського університету імені Тараса Шевченка, що стали переможцями III етапу олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м. Києві. При визначенні кількості переможців III етапу зазначених олімпіад в м. Києві (згідно з пунктом 4.4) кількість переможців від

Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка не враховується.

4.6. Переможці IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за профілями у кількості, що не перевищує 50 % загальної кількості учасників змагань відповідного класу (курсу), з орієнтовним розподілом їх у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решта учасників нагороджується дипломами учасника.

Кількість переможців IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів, нагороджених дипломами I ступеня, не повинна перевищувати однієї шостої, а нагороджених дипломами II ступеня — однієї третини від кількості переможців відповідних змагань окремо за класами (курсами) або за профілями.

4.7. Дипломи переможців та учасників IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів підписуються головами оргкомітетів та журі і завіряються, відповідно до місця проведення змагань, гербовою печаткою Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, в містах Києві та Севастополі міських державних адміністрацій. У разі втрати диплом не поновлюється і дублікат не видається.

4.8. Результати проведення IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад із спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

4.9. Зазначені в пункті 4.6 дипломи є основними документами, що підтверджують перемогу (участь) у відповідних змаганнях і дають право на пільги при вступі до вищих закладів освіти України, якщо це передбачено чинними Правилами вступу до вищих закладів освіти України.

4.10. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до Міжнародних олімпіад, конкурсів та турнірів звільняються від випускних (перевідних) екзаменів.

4.11. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

4.12. Багаторазові переможці олімпіад, конкурсів, турнірів можуть бути нагороджені спеціальними стипендіями установ та закладів, громадських благодійних та інших організацій і фондів.

5. Оргкомітети олімпіад, конкурсів, турнірів

5.1. Оргкомітет створюється із числа керівників установ та організацій, що проводять олімпіади, конкурси і турніри, працівників методичних установ, представників місцевих органів державної влади, громадських організацій, товариств, благодійних фондів тощо.

При проведенні конкурсів, пов'язаних з роботою на об'єктах, що підлягають нагляду спеціальних організацій і відомств, до складу оргкомітетів включаються представники цих організацій і відомств.

5.2. Очолює оргкомітет голова, який має заступників і секретаря. Голова оргкомітету здійснює розподіл доручень між його членами та керує роботою з організації проведення відповідної олімпіади, конкурсу або турніру.

5.3. При проведенні IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності і конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та фінального етапу турнірів до складу оргкомітету входить представник Інституту змісту і методів навчання або Міністерства освіти України, на якого покладається відповідальність за координування та узгодження дій оргкомітету і відповідного журі під час підготовки та проведення заходів, а також — за дотримання вимог чинного Положення.

5.4. IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі за графіком, складеним на 5 років і затвердженим Колегією або наказом Міністерства освіти України. Головами оргкомітетів призначаються, відповідно, Міністр освіти Автономної Республіки Крим, начальники управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

За погодженням з державними адміністраціями, головами оргкомітетів можуть призначатись заступники Голів цих державних адміністрацій, а начальники управлінь освіти — їх за-

ступниками. Одним із заступників голови оргкомітету призначається директор відповідного інституту післядипломної освіти (підвищення кваліфікації вчителів).

5.5. Оргкомітети:

5.5.1. Проводять організаційну роботу з підготовки і проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.2. Визначають і забезпечують порядок проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.3. Розподіляють робочі місця між учасниками конкурсів фахової майстерності відповідно до результатів жеребкування.

5.5.4. Розробляють і затверджують Правила проведення турнірів і Умови проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності.

5.5.5. Створюють мандатну комісію, яка проводить реєстрацію учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, перевіряє відповідність складів команд до зазначеного в поданих заявках, наявність і правильність оформлення документів, приймає рішення про допуск учнів до участі у конкурсі фахової майстерності, визначає жеребкуванням стартові номери його учасників.

5.5.6. Створюють робочі групи для проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності.

5.5.7. Готують документацію для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів (програми, посвідчення учасників, бланки протоколів, звіти тощо).

5.5.8. Формують склад учасників олімпіад, конкурсів і турнірів із числа переможців попереднього етапу за результатами їх виступів на змаганнях або за результатами відбірково-тренувальних зборів.

5.5.9. За поданням журі, суворо дотримуючись чинного Положення, приймають рішення щодо визначення переможців змагань та нагородження переможців і учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, визначають персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів та остаточний склад команд для участі у наступному етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів, готують документацію про результати виступу команд, їх представництво на наступний етап.

5.5.10. Складають звіти про проведення олімпіад, турнірів та конкурсів. Рішення за підсумками проведення олімпіад, конкурсів, турнірів підписується головами оргкомітету, журі та секретарем і завіряється, відповідно до місця проведення змагань, печаткою органу управління освітою, на який покладено відповідальність за їх проведення.

В Рішенні обов'язково вказується:

- прізвище та ім'я (в називному відмінку) переможців і учасників змагань, назва закладу освіти та клас (курс) навчання;
- прізвище, ім'я кандидатів до складу команди для участі в наступному етапі змагань (в тому числі — до збірної команди України на відповідні Міжнародні олімпіади, конкурси, турніри, якщо такі проводяться);
- короткий аналіз та висновки щодо результатів та рівня проведення олімпіади, конкурсу, турніру.

5.5.11. При порушенні учасниками олімпіад, конкурсів і турнірів даного Положення їх позбавляють права участі в них.

5.5.12. Сприяють висвітленню результатів олімпіад, конкурсів і турнірів у засобах масової інформації та у періодичній пресі.

5.6. Секретар оргкомітету олімпіади, конкурсу або турніру забезпечує ведення належної документації.

5.6.1. Документація фінальних етапів олімпіад, конкурсів, турнірів та роботи учасників зберігається протягом року в Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України.

6. Журі олімпіад, конкурсів, турнірів

6.1. Журі формується з фахівців відповідного профілю з числа наукових працівників академічних установ та вищих закладів освіти, викладачів, учителів, методистів тощо. Його очолює голова, який має одного або кількох заступників; решта — члени журі, доручення між якими розподіляє голова або його заступник.

6.1.1. Кількість членів журі не повинна перевищувати третини від кількості школярів, які беруть участь у відповідній олімпіаді, конкурсі, турнірі.

6.1.2. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не можуть входити особи, діти та інші родичі або учні яких беруть участь у відповідних змаганнях.

6.1.3. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не може входити більше ніж 15 % від загального числа членів журі відповідних змагань, працівників однієї установи або закладу освіти.

6.2. Голова журі:

6.2.1. Бере участь у формуванні складу журі.

6.2.2. Несе відповідальність за об'єктивність перевірки та оцінювання робіт учасників олімпіади, конкурсу або турніру.

6.2.3. Очолює комісію зі складання завдань для олімпіад, конкурсів або турнірів.

6.3. Журі олімпіад, конкурсів і турнірів:

6.3.1. Перевіряє і оцінює рівень якості учнівських робіт.

6.3.2. Після змагань проводить консультації для учасників олімпіад, турнірів, конкурсів і керівників команд щодо розв'язування запропонованих завдань, розглядає апеляції.

6.3.3. Аналізує рівень підготовки учасників олімпіад, турнірів та конкурсів, готує подання оргкомітету про нагородження переможців, складає відповідний звіт.

6.3.4. Рекомендує кандидатів до складу команд для участі у наступному етапі олімпіад, конкурсів і турнірів.

6.3.5. Рекомендує персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів команд України з підготовки до відповідних Міжнародних олімпіад, конкурсів, турнірів.

7. Робочі групи олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності

7.1. Робочі групи створюються із числа інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних закладів освіти, працівників підприємств і організацій, на базі яких проводиться олімпіада або конкурс.

7.2. Кількість робочих груп та їхній склад визначаються залежно від конкретних умов проведення олімпіади або конкурсу.

Очолоює робочу групу керівник.

7.3. Керівником робочої групи призначається, як правило, старший майстер професійно-технічного закладу освіти, в обов'язки якого входить організація проведення інструктажу учасників олімпіади або конкурсу з техніки безпеки з оформленням відповідного протоколу.

7.4. Робочі групи:

7.4.1. Забезпечують справність обладнання, машин, механізмів, агрегатів, режим їх експлуатації, перевіряють наявність на робочих місцях учасників потрібних інструментів, приладів, матеріалів, що використовуються в процесі проведення олімпіади або конкурсу.

7.4.2. Стежать за дотриманням учасниками конкурсів правил техніки безпеки.

7.4.3. Беруть участь, за потребою, в технологічному процесі, контролюють процес виконання учасниками олімпіад або конкурсу робіт, готують необхідні матеріали на розгляд журі.

8. Порядок визначення кількісного складу команд

8.1. Кількісний склад команд, що беруть участь у II, III етапах олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, турнірах та кон-

курсах фахової майстерності, визначається відповідними оргкомітетами.

8.2. Кількісний склад команд на IV етапі олімпіад з базових дисциплін визначається відповідно до рейтингу команд.

8.3. На IV етапі олімпіад з базових дисциплін команді-учасниці надається право включення до її складу, понад належну за рейтингом кількість, одного додаткового учасника за кожний диплом I ступеня, отриманий членом цієї команди на IV етапі відповідної олімпіади минулого року.

8.4. Дія пункту 8.3 не поширюється на команди, які мали переможців, нагороджених дипломом першого ступеня в позаминому році, навіть якщо минулого року відповідні олімпіади не проводились.

8.5. Рейтинг команд на Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових дисциплін визначається за результатами їх виступів протягом двох останніх років.

8.6. За кожний диплом, отриманий членом команди, нараховується така кількість балів:

- Диплом I ступеня — 5 балів;
- Диплом II ступеня — 3 бали;
- Диплом III ступеня — 1 бал.

8.7. Щорічний рейтинг команди $R1$ визначається як частка від ділення загальної кількості балів (ЗКБ), набраних усіма переможцями, які є членами даної команди, до загальної кількості членів команди (n), які фактично брали участь у змаганнях, тобто:

$$R1 = \frac{\text{ЗКБ}}{n}$$

n

У випадку включення відповідно до пункту 3.9 даного Положення, з дозволу Міністерства освіти України, додаткових членів до складу команди, їхні результати враховуються при обчисленні рейтингу команди, за винятком випадків, коли керівником відповідної команди до початку змагань було подано представнику Міністерства освіти України або Інституту змісту і методів навчання, відповідальному за дотримання вимог даного Положення, письмову заяву з проханням про неврахування результатів виступу членів команди, включених до її складу відповідно до пункту 3.9 чинного Положення.

8.8. Загальний рейтинг команди $R_{\text{заг}}$ визначається як сума рейтингів за останні два роки, тобто:

$$R_{\text{заг}} = R2 + R1.$$

За рейтингом складається список команд, починаючи з команди, яка має найвищий рейтинг.

8.9. На наступний рік формування команд IV етапу олімпіад з базових дисциплін, з урахуванням кількості класів, що беруть в них участь, здійснюється таким чином:

8.9.1. З української мови та літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії (беруть участь учні 8–11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 11-ти осіб; команди, які посіли відповідно:

- II–III місця — із 9-ти осіб;
- IV–VI місця — із 8-ми осіб;
- VII–X місця — із 7-ми осіб;
- XI–XV місця — із 6-ти осіб.

Решта команд формується у складі не більше 4-х учнів.

8.9.2. З іноземних мов (англійська, німецька, французька, іспанська), основ правознавства, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки (беруть участь учні 9–11 класів), без урахування додаткових членів команди за рахунок переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 9-ти осіб; команди, які посіли відповідно:

- II–III місця — із 7-ми осіб;
- IV–VI місця — із 6-ти осіб;
- VII–X місця — із 5-ти осіб;
- XI–XV місця — із 4-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 3-х учнів.

8.9.3. З трудового навчання (беруть участь учні 9 та 11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 6-ти осіб; команди, які посіли відповідно:

- II–IV місця — із 5-ти осіб;
- V–IX місця — із 4-х осіб;
- X–XV місця — із 3-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 2-х учнів.

За однакового рейтингу команди у списку розташовуються в алфавітному порядку, а кількісний склад цих команд визначається як округлене до цілого числа середнє арифметичне між представництвом, що відповідає їх фактичному місцю у списку команд.

8.9.4. Якщо певна олімпіада не проводилась протягом двох останніх років, то склад всіх команд, що братимуть участь в цьогорічній, формується у кількості, що відповідає кількісному

складу команди, яка розташована на XI місці в рейтинговому списку, складеному для відповідної олімпіади.

Якщо олімпіада проводилась в один з двох попередніх років, то рейтинг команд визначається за результатами виступу учнів цього року.

8.9.5. До складу команд, що посіли I–VI місце (на олімпіаді з трудового навчання I–IV місце), обов'язково включається по 2 учні, а решти — по одному учню із класу (курсу).

9. Фінансування олімпіад, конкурсів і турнірів

9.1. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів фінансується за рахунок місцевих бюджетів органів державного управління освітою та Міністерства освіти України.

9.2. Витрати на проїзд (в обидва кінці), харчування в дорозі, відрядження супровідників, проведення навчально-тренувальних зборів кандидатів до складу команд на наступний етап олімпіад, конкурсів і турнірів несуть органи або заклади освіти, які направляють команду або окремих учасників на олімпіаду, конкурс або турнір, а на проживання, харчування, культурне обслуговування учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, оплати роботи членів журі і оргкомітету, експертів-консультантів, заохочення учасників — органи освіти і заклади, на які покладається їх проведення.

9.3. Харчування учасників I–III етапів олімпіад з базових дисциплін, I–II етапів олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт проводиться за нормами, передбаченими для вихованців шкіл-інтернатів, IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінальних етапів турнірів — за нормами для вихованців училищ фізичної культури.

9.4. За працівниками установ та закладів освіти, які залучаються до проведення олімпіад, конкурсів і турнірів, зберігаються норми відшкодування витрат на службові відрядження, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

9.5. До роботи зі складання завдань для олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів та до участі в роботі оргкомітету і журі можуть залучатися працівники різних закладів, установ та організацій на договірних підставах з оплатою праці відповідно до чинного законодавства.

Про затвердження Положення про апробацію навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 12 червня 2001 р. № 447*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
25 червня 2001 р. за № 543/5734*

Відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» та з метою поліпшення якості навчально-методичної літератури, її відповідності вимогам навчальних програм і Державного стандарту загальної середньої освіти в Україні, сучасним засадам навчання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах наказую:

1. Затвердити Положення про апробацію навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів (додається).

2. Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю. І.):

2.1. Організувати проведення апробації навчальної літератури відповідно до затвердженого Положення.

2.2. У двомісячний термін розробити типові угоди щодо проведення апробації та орієнтовний кошторис витрат на її проведення згідно з чинним законодавством.

3. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

Міністр В. Г. Кремень

*Затверджено
наказом Міністерства освіти і науки України
від 12 червня 2001 р. № 447*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
25 червня 2001 р. за № 543/5734*

Положення про апробацію навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів

Це Положення визначає зміст і порядок організаційної та науково-методичної роботи в системі загальної середньої освіти України, його відповідність психолого-педагогічним, дидактичним і методичним вимогам. Воно ґрунтується на положеннях і нормах законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про видавничу справу», «Про авторське право і суміжні права» та інших нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Міністерства освіти і науки України щодо науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти України.

1. Загальні положення

1.1. Апробація навчальної літератури в системі загальної середньої освіти — це процес перевірки якості навчальної літератури, який має на меті схвалення (відхилення) навчальних видань як таких, що відповідають (не відповідають) вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти, основним принципам навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, віковим особливостям учнів.

1.2. Апробація здійснюється за наказом Міністерства освіти і науки України, який видається до початку навчального року і визначає:

- перелік навчальної літератури, що підлягає апробації (назва видання, його призначення, автори, видавництво, рік видання);
- термін апробації;
- відповідальних за проведення апробації та узагальнення її результатів;
- регіони, де відбуватиметься апробація;
- кількість об'єктів апробації (шкіл, класів, учнів).

1.3. Апробації підлягають:

- експериментальні програми (у комплексі з навчально-методичним забезпеченням, створеним для реалізації змісту цих програм);

- пробні підручники і навчальні посібники, видані за діючими навчальними програмами;
- інші навчальні видання, яким передбачається надавати гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки України».

1.4. Організаційні та науково-методичні заходи щодо апробації здійснюють: Науково-методичний центр середньої освіти Міністерства освіти і науки України (далі — НМЦ середньої освіти), Міністерство освіти і науки України спільно з науковими підрозділами Академії педагогічних наук України (далі — АПН), обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти, іншими науково-педагогічними і методичними установами.

1.5. Навчальній літературі, яка за результатами апробації отримала позитивну оцінку, рішенням колегії Міністерства освіти і науки України надається гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки України».

1.6. Апробація здійснюється на договірних засадах згідно з чинним законодавством за кошти фізичних або юридичних осіб (видавництв, авторів, навчальних закладів, фондів, інших установ і організацій), що ініціюють апробацію. Кошторис видатків на апробацію узгоджується між сторонами при укладанні угоди і є невід'ємною її складовою. Апробація навчальної літератури може фінансуватися з інших джерел за погодженням сторін.

2. Організація апробації навчальної літератури

2.1. Перелік навчальної літератури, що планується до апробації, формується НМЦ середньої освіти на підставі клопотань видавництв, авторів, інших фізичних та юридичних осіб, які ініціюють апробацію. Перелік навчальної літератури, а також регіони, де відбуватиметься апробація, узгоджуються з департаментом розвитку дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України.

2.2. Апробація навчальних видань здійснюється, як правило, протягом двох навчальних років. Обов'язковій апробації підлягають пробні підручники, видані за кошти Державного бюджету України, яким надається статус усталених (стабільних) з наданням відповідного грифа.

2.3. До апробації навчальної літератури залучаються висококваліфіковані вчителі (як правило, вчителі-методисти), які володіють прийомами дослідницької роботи. Навчальні заклади, у яких має відбуватися апробація, погоджуються НМЦ середньої освіти з обласними управліннями освіти і науки. При цьому можуть ураховуватися пропозиції тих, хто ініціює апробацію.

2.4. Кількість вибраних об'єктів, де проходитиме апробація, визначається НМЦ середньої освіти з урахуванням вимог репрезентативності вибірки та вірогідності одержання результатів.

2.5. Організація апробації в регіонах здійснюється обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти або іншими методичними установами за наказом місцевих органів управління освіти. Ними контролюється хід апробації у визначених навчальних закладах регіону, узагальнюються матеріали і у визначені терміни подаються звіти про результати апробації до НМЦ середньої освіти. Заходи щодо проведення апробації навчальної літератури вносяться до планів роботи відповідних обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти або методичних установ.

2.6. Після завершення апробації НМЦ середньої освіти на підставі одержаних звітів узагальнює одержані матеріали і передає їх на розгляд відповідним предметним комісіям Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Комісії вивчають подані матеріали і роблять висновок про доцільність надання відповідного грифа Міністерства та рекомендації щодо подальшого використання видань, які апробувалися.

2.7. Результати апробації навчальної літератури розглядаються колегією Міністерства освіти і науки України, яка приймає рішення про доцільність подальшого використання зазначеної навчальної літератури в навчально-виховному процесі в загальноосвітніх навчальних закладах і можливість надання грифа «Затверджено Міністерством освіти і науки України», або про необхідність її доопрацювання. У разі негативних результатів апробації міністерство приймає рішення про скасування наданого раніше грифа, виведення навчальної літератури з Переліку рекомендованої літератури та вилучення її з навчального процесу.

2.8. НМЦ середньої освіти у місячний термін з дня прийняття рішення інформує тих, хто ініціював апробацію, про результати апробації та прийняте рішення.

2.9. Видавництво, автор чи інша установа, які ініціювали апробацію, у тримісячний термін повідомляють НМЦ середньої освіти про вжиті заходи щодо доопрацювання навчального видання. За їх результатами колегією Міністерства освіти і науки України приймається відповідне рішення.

3. Науково-методичні засади проведення апробації навчальної літератури

3.1. Апробація навчальної літератури передбачає:

- проведення експертизи навчального видання вчителями, методистами, науковцями, іншими респондентами, які визначають

науково-методичний рівень навчального видання, що апробується;

- вивчення думки учителів, учнів, їхніх батьків, інших респондентів щодо якості навчального видання;
- проведення щонайменше двох контрольних зрізів засвоєння учнями навчального матеріалу за матеріалами НМЦ середньої освіти;
- оцінку видання згідно із санітарно-гігієнічними і психолого-педагогічними вимогами до навчальної книги.

Залежно від специфічних особливостей навчальної літератури апробація може доповнюватися іншими формами і заходами, які визначаються для кожного навчального видання окремо.

3.2. Респондентами апробації навчальної літератури виступають:

- учні, які навчаються за книгами, що апробуються, а також батьки цих учнів;
- вчителі, що проводять апробацію;
- методисти і науковці, які надають експертні висновки про навчальні видання, що апробуються.
- їх вибір здійснюється відповідно до вимог соціологічних досліджень.

3.3. Апробація навчальної літератури здійснюється за методичними рекомендаціями і матеріалами, що розробляє НМЦ середньої освіти спільно з АПН та іншими науковими і методичними установами. До розробки цих матеріалів можуть залучатися автори навчальних видань, що апробуються.

3.4. Обласні інститути післядипломної педагогічної освіти або методичні установи, яким доручено проводити апробацію, до 1 жовтня поточного року надають НМЦ середньої освіти інформацію про навчальні заклади і вчителів, які будуть здійснювати апробацію навчального видання, та відповідальну особу, що організовує апробацію в регіоні. На підставі цієї інформації з ними укладаються угоди та обумовлюються строки і форми звітності.

3.5. Методичні рекомендації та матеріали для проведення науково-методичних заходів з апробації надсилаються в регіони, де вона проводиться згідно з наказом Міністерства, не пізніше 1 місяця до строку подання звіту.

*Перший заступник начальника департаменту розвитку
загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти
Міністерства освіти і науки України*

Я. П. Корнієнко

Додаток № 2
Інформація про проведення апробації навчальної літератури

№ п/п	Назва, клас, автор підручника	Назва навчального закладу	Адреса і телефон навчального закладу	Кіль- кість учнів	ПІБ вчителя
1.					
2.					
3.					

Директор ОШПО
Відповідальний за проведення апробації

Додаток № 3
Перелік питань для аналізу пробних
та експериментальних підручників

1. Зміст:

1.1 Відповідність діючій програмі;

1.2. Врахування вікових особливостей, попередньої підготовки учнів;

1.3. Загальна характеристика науковості викладу навчального матеріалу;

1.4. Спрямованість навчального матеріалу на формування:

- науково-теоретичного мислення;
- мотивації навчання;
- світоглядних позицій;
- 1.5. Використання інноваційних педагогічних технологій;

1.6. Послідовність, логічність викладу матеріалу;

1.7. Оптимальність розподілу матеріалу відповідно нормам навчального часу;

1.8. Відповідність підручника принципу наступності, логічної послідовності, органічності поєднання з попередніми та наступними навчальними виданнями цього курсу;

1.9. Якість та доцільність ілюстративного матеріалу (схеми, таблиці, малюнки, рисунки, фотознімки);

1.10.* Використання засобів виразності і образності мови для посилення емоційного впливу навчального тексту.

2. Методичний апарат:

2.1. Відповідність системи питань, завдань, вправ вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти;

2.2. Наявність завдань різного ступеня складності;

2.3. Різноманітність та оригінальність завдань;

2.4. Спрямованість на :

- розвиток логічного мислення;
- творчих здібностей;
- пізнавальної активності;
- 2.5. Методична цінність ілюстративного матеріалу.

3. Поліграфічне виконання:

3.1. Якість естетичного оформлення;

3.2. Спрямованість на розвиток естетичного смаку;

3.3. Дотримання гігієнічних, поліграфічних вимог (шрифт, формат, вага).

4. Зауваження та пропозиції.

5.Висновки.

* для підручників гуманітарного циклу

Надсилати до Науково-методичного центру середньої освіти МОН України до 1 червня.

Додаток № 4

Таблиця узагальнення результатів опитування батьків

Область _____
 Назвіть підручник (навчальний посібник) _____
 Автори, рік видання _____
 В опитуванні брали участь _____ респондентів із _____
 загальноосвітніх навчальних закладів

№ п/п	Запитання	Варіанти відповіді			
		Так	Більше «так», ніж «ні»	Більше «ні», ніж «так»	Ні
1.	Чи розуміє Ваша дитина зміст навчального матеріалу підручника?				
2.	Чи потребує дитина Вашої допомоги для того, щоб зрозуміти зміст параграфу або завдання?				
3.	Чи може ваша дитина, якщо вона була відсутня на уроці, самостійно засвоїти тему за підручником?				
4.	Чи легко дитині зрозуміти схеми, графіки, діаграми, таблиці, малюнки?				
5.	Чи зацікавлює дитину матеріал підручника?				
6.	Чи подобаються дитині ілюстрації підручника?				
7.	Чи відповідає дана книга в цілому Вашим уявленням про якісний шкільний підручник?				
8.	Чи читає Ваша дитина іншу літературу, окрім цього підручника, щоб оволодіти навчальною програмою?				

Ваші побажання щодо поліпшення якості даного підручника _____

Дякуємо за Ваші відверті відповіді

Додаток № 5

Таблиця узагальнення результатів опитування вчителя

Назва підручника (навчального посібника) _____

Автори, рік видання _____

Педагогічний стаж — _____ Категорія _____

Прочитайте запитання анкети, поставте знак «+» напроти вибраного варіанту відповіді (Відповідь може бути тільки одна на кожне запитання, якщо є зауваження, впишіть їх до колонки «коротке пояснення»)

№ п/п	Запитання	Так	Більше «так», ніж «ні»	Більше «ні», ніж «так»	Ні	Коротке пояснення
		3	4	5	6	
1.	Зв'язок змісту підручника з цілями навчання					
1.1	Чи всі розділи програми достатньо розкриті в підручнику?					
1.2	Чи досконала, на Вашу думку, програма з зазначеного пред-мета?					
1.3	Чи повністю програма враховує вікові особливості учнів (не завищена)?					
1.4	Чи є, на Вашу думку, потреба в розвантаженні програмового змісту?					
1.5	Чи рівномірно розподілений матеріал між розділами?					
1.6	Чи зберігається послідовність викладу матеріалу в підручнику?					
1.7	Чи чітко сформульовані завдання кожного розділу?					

1	2	3	4	5	6	7
1.8	Чи дає змогу структура підручника легко звертатися до матеріалу, вивченого раніше?					
2.	Мова підручника					
2.1	Чи чітко й зрозуміло для учнів дається визначення головних програмових понять?					
2.2	Чи відповідає мова й словникове наповнення віковому рівню учнів?					
2.3	Чи не об'яжені тексти підручника незрозумілими для дітей словами (архаїзмами, неологізмами тощо)?					
3.	Навчальні ситуації та практичні роботи					
3.1	Чи пропонує підручник навчальні ситуації?					
3.2	Чи надає підручник достатньо теоретичної інформації для виконання завдань?					
3.3	Чи наявні в підручнику вправи, завдання та ілюстрації, що викликають у дітей зацікавленість?					
3.4	Чи демонструє підручник зв'язок набутих знань із сучасним життям?					
4.	Ілюстрації					
4.1.	Чи достатня кількість ілюстрацій у підручнику?					

1	2	3	4	5	6	7
4.2	Чи унаочнюють ілюстрації подану інформацію?					
4.3	Чи надає ілюстрація додаткову інформацію порівняно з текстом?					
4.4	Чи відповідають ілюстрації сучасному світосприйманню учнів?					
5.	Оцінювання результатів навчання					
5.1	Чи забезпечує підручник формування загальних навчальних умінь і навичок (наявність пам'яток, алгоритмів, схем-опор)?					
5.2	Чи достатньо різномірних вправ, завдань?					
5.3	Чи наводяться в підручнику приклади правильного виконання завдань?					
5.4	Чи пропонує підручник творчі завдання, що дають змогу проявити здібності талановитим дітям?					
5.5	Чи заохочує підручник учнів до застосування набутих знань?					
5.6	Чи передбачене в ході роботи постійне звертання до попередньо набутих знань?					
6.	На допомогу вчителю					
6.1	Чи цікаво учням працювати з підручником?					
6.2	Чи зручно користуватися книгою?					
6.3	Чи свідомо використані 4 сторінки обкладинки (форзац)?					

1	2	3	4	5	6	7
6.4	Чи присутній інформаційний апарат для вчителя?					
6.5	Чи пояснюється для вчителів та учнів, як користуватись підручником (у вступі, передмові чи методичних порадах автора)?					
6.6	Як Ви вважаєте, чи потрібне пояснення, зазначене в п. 6.5?					
6.7	Чи достатньо продумана наступність підручників з одного предмету по класах?					
6.8	Чи враховано в підручнику внутрішньоопредметні та міжпредметні зв'язки?					
6.9	Чи дублюється зміст матеріалу інших навчальних предметів (яких саме?), чи доцільне дублювання?					

Ваші побажання щодо поліпшення якості даного підручника _____

Дякуємо за Ваші відверті відповіді

Про затвердження Положення про порядок організації та проведення апробації електронних засобів навчального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 2 червня 2004 р. № 433*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
21 червня 2004 р. за № 757/9356*

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.99 № 348 «Про затвердження комплексного плану заходів щодо розвитку загальної середньої освіти в 1999–2012 роках» та з метою впровадження в практику загальноосвітніх навчальних закладів України сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і забезпечення їх високоякісними педагогічними програмними засобами наказую:

1. Затвердити Положення про порядок організації та проведення апробації електронних засобів навчального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів (додається).

2. Міністру освіти Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій довести Положення про порядок організації та проведення апробації електронних засобів навчального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів до відома керівників навчальних закладів.

3. Даний наказ та Положення про порядок організації та проведення апробації електронних засобів навчального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розмістити на сайті Міністерства.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

Міністр В. Г. Кремень

*Затверджено наказом
Міністерства освіти і науки України
від 2 червня 2004 р. № 433*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
21 червня 2004 р. за № 757/9356*

Положення про порядок організації та проведення апробації електронних засобів навчального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів

1. Загальні положення

1.1. Це Положення розроблено відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про інноваційну діяльність», Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 № 522, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 26.12.2000 за № 946/5167.

1.2. Положення визначає основні організаційні засади та порядок проведення апробації електронних засобів навчального призначення в загальноосвітніх навчальних закладах.

1.3. Апробація — перевірка електронних засобів навчального призначення (програмне забезпечення навчального призначення: імітаційні, моделюючі, контролюючі комп'ютерні програми; бази даних та бази знань; електронні підручники та посібники; електронні словники, публікації у комп'ютерній мережі тощо) щодо їх педагогічної доцільності, за результатами якої виносяться рішення з упровадження зазначених засобів у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів.

Електронні засоби навчального призначення — засоби навчання, що зберігаються на цифрових або аналогових носіях даних і відтворюються на електронному обладнанні.

1.4. Апробації підлягають електронні засоби, призначені для тиражування на електронних носіях або публікації у комп'ютерній мережі, потребу в яких мають навчальні заклади.

1.5. Апробація здійснюється на базі навчальних закладів, які затверджуються наказом Міністерства освіти і науки України.

2. Основна мета апробації

2.1. Основною метою проведення апробації є визначення педагогічної доцільності та ефективності використання електронних

засобів навчального призначення для подальшого впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів.

2.2. Апробація передбачає:

- визначення науково-методичного рівня електронних засобів навчального призначення, що апробується;
- здійснення контрольних зрізів під час проведення апробації на предмет засвоєння учнями навчального матеріалу на заняттях з використанням електронних засобів навчального призначення;
- оцінювання електронних засобів навчального призначення щодо відповідності їх психолого-педагогічним та ергономічним вимогам до засобів навчання нового покоління;
- підбиття підсумків апробації електронних засобів навчального призначення за висновками експертної комісії Міністерства освіти і науки України щодо доцільності їх упровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Організація проведення апробації

3.1. Організаційні та науково-методичні заходи щодо організації проведення апробації в загальноосвітніх навчальних закладах здійснює Науково-методичний центр організації розробки та виробництва засобів навчання Міністерства освіти і науки України спільно з науковими працівниками Інституту педагогіки, Інституту засобів навчання та Інституту психології АПН України.

3.2. Апробація здійснюється за наявності документів, що підтверджують право власності на програмний засіб у цілому, і використаних для його створення матеріалів та інструментальних засобів.

3.3. Обов'язковій апробації підлягають електронні засоби, що розроблені та виготовлені за кошти державного бюджету, замовником яких є Міністерство освіти і науки України.

3.4. Апробація здійснюється протягом навчального року.

3.5. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів для проведення апробації визначається Науково-методичним центром організації розробки та виробництва засобів навчання з урахуванням вимог репрезентативності і вірогідності одержаних результатів та за погодженням з Міністерством освіти і науки України.

3.6. Організація проведення апробації в регіонах здійснюється інститутами післядипломної освіти педагогічних працівників та іншими методичними установами за наказом місцевих органів управління освітою. Ними контролюється хід апробації

у визначених навчальних закладах регіону і подаються звіти про результати апробації до Міністерства освіти і науки України.

Заходи щодо проведення апробації вносяться до планів роботи відповідних інститутів післядипломної педагогічної освіти або методичних установ.

3.7. Інститути післядипломної педагогічної освіти або методичні установи, яким доручено проводити апробацію, подають до Науково-методичного центру організації розробки та виробництва засобів навчання інформацію про навчальні заклади та педагогічних працівників, які здійснюватимуть апробацію та відповідальну особу, на яку покладено організацію апробації в регіоні.

3.8. Загальноосвітні навчальні заклади, де проводитиметься апробація, повинні мати відповідну матеріальну базу і кадрове забезпечення. Перелік загальноосвітніх навчальних закладів формується та узгоджується з Міністерством освіти і науки України за поданням обласних (міських) управлінь освіти і науки України.

3.9. Вимоги до загальноосвітніх навчальних закладів, де проводитиметься апробація:

- наявність комп'ютерного класу, обладнаного сучасною мультимедійною комп'ютерною технікою з мультимедійним комплексом (комп'ютер і телевізор, комп'ютер, проектор та екран);
- наявність технічної бази для забезпечення використання на комп'ютерах операційних систем Windows 98, 2000, XP;
- на комп'ютерах має бути встановлено ліцензійне програмне забезпечення;
- комп'ютери повинні мати доступ до мережі Інтернет (бажано з виділеною лінією);
- високий рівень викладання навчальних дисциплін (показники участі учнів загальноосвітнього навчального закладу у Всеукраїнських учнівських предметних олімпіадах II, III та IV етапів);
- наявність у загальноосвітньому навчальному закладі посади інженера або лаборанта з обслуговування комп'ютерної техніки.

3.10. Респондентами апробації електронних засобів є учні, вчителі, методисти та науковці.

3.11. Кваліфікаційні вимоги до вчителя, який виявив бажання брати участь в апробації:

- високий рівень фахової майстерності (не нижче I кваліфікаційної категорії);
- уміння працювати з комп'ютерною технікою;
- досвід використання електронних засобів навчального призначення у навчально-виховному процесі.

3.12. Узагальнення результатів апробації здійснюється експертною комісією, склад якої затверджується наказом Міністерства освіти і науки України.

До складу експертної комісії Міністерства освіти і науки України входять наукові працівники інститутів АПН України, практичні працівники загальноосвітніх навчальних закладів та методисти обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

4. Етапи проведення апробації

4.1. Апробація проводиться за наказом Міністерства освіти і науки України, який визначає:

- перелік електронних засобів навчального призначення, що підлягають апробації;
- термін проведення апробації;
- відповідальних за проведення апробації на місцях за поданням (заявкою) обласних (міських) управлінь освіти і науки;
- склад експертної групи для узагальнення результатів апробації;
- регіони, навчальні заклади, установи та організації, підвідомчі МОН України, де проводитиметься апробація.

4.2. Апробація здійснюється за такими етапами:

- організація проведення апробації (наказ про проведення апробації);
- робота вчителів із супроводжувальною документацією до електронного засобу навчального призначення та проведення підготовчої роботи щодо організації апробації конкретного засобу;
- проведення апробації на базі загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України;
- узагальнення отриманих результатів апробації членами експертної комісії;
- розгляд узагальнених результатів апробації, підготовлених спільно з АПН України, на колегії Міністерства освіти і науки України.

5. Підбиття підсумків апробації

5.1. Підбиття підсумків результатів, отриманих у ході апробації, проводиться експертною комісією Міністерства освіти і науки України протягом двох місяців після завершення апробації.

5.2. Експертна комісія здійснює аналіз матеріалів (анкет, результатів зрізів знань учнів), надісланих з інститутів післядипломної педагогічної освіти за результатами апробації електронних засобів навчального призначення в загальноосвітніх навчальних закладах.

5.3. За підсумками результатів апробації експертна комісія подає обґрунтовані висновки для розгляду на колегії Міністерства освіти і науки України.

5.4. Електронним засобом навчального призначення, що за результатами апробації отримали позитивну оцінку, надається Міністерством освіти і науки України гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» та приймається рішення щодо подальшого їх використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

*Директор департаменту
загальної середньої та дошкільної освіти*

П. Б. Полянський

Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 20 липня 2004 р. № 601*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
9 вересня 2004 р. за № 1121/9720*

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» з метою підвищення рівня організації навчально-виховного процесу і оснащення навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів наказую:

1. Затвердити Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів (додається).

2. Міністру освіти і науки Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій довести наказ до відома керівників місцевих органів управління освітою та керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Положення про навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розмістити на сайті Міністерства.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

Міністр В. Г. Кремень

*Затверджено наказом
Міністерства освіти і науки України
від 20 липня 2004 р. № 601*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
9 вересня 2004 р. за і\б 1121/9720*

Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

1. Загальні положення

Положення про навчальні кабінети (далі — кабінети) розроблено відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» та інших законодавчих актів України.

Дія цього Положення поширюється на навчальні кабінети, що існують і створюються у загальноосвітніх навчальних закладах.

Це Положення визначає загальні та спеціальні вимоги до матеріально-технічного оснащення кабінетів згідно із санітарно-гігієнічними правилами та нормами і є обов'язковим для їх організації в загальноосвітніх навчальних закладах (далі — заклади) незалежно від типу та форми власності.

Кабінетом вважається класна кімната закладу зі створеним навчальним середовищем, оснащеним сучасними засобами навчання та шкільним обладнанням.

2. Мета, завдання та основні форми організації навчальних кабінетів

2.1. Основна мета створення кабінетів полягає у забезпеченні оптимальних умов для організації навчально-виховного процесу та реалізації завдань відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року за № 24.

2.2. Завданням функціонування навчальних кабінетів є створення передумов для:

- організації індивідуального та диференційованого навчання;
- реалізації практично-дійової і творчої складових змісту навчання;
- забезпечення в старшій школі профільного і поглибленого навчання;
- організації роботи гуртків та факультативів;
- проведення засідань шкільних методичних об'єднань;
- індивідуальної підготовки вчителя до занять та підвищення його науково-методичного рівня.

2.3. Перед початком навчального року проводиться огляд кабінетів з метою визначення стану готовності їх до проведення занять.

2.4. Державні санітарні правила і норми облаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу мають відповідати вимогам, затвердженим постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63 (далі — ДСанПіН 5.5.2.008-01), та ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

3. Типи навчальних кабінетів

3.1. Організація навчальних кабінетів передбачає:

- визначення предметної специфіки;
- розміщення кабінетів;
- оснащення засобами навчання та шкільним обладнанням за єдиними вимогами до упорядкування та удосконалення організаційно-педагогічних умов функціонування цих кабінетів.

3.2. У закладах можуть створюватись такі типи навчальних кабінетів:

- кабінети з окремих предметів;
- комбіновані кабінети з декількох споріднених предметів — класна кімната з набором навчально-методичної інформації та матеріально-технічного забезпечення для декількох предметів.

3.3. У закладах створюються кабінети: фізики, інформатики, біології, хімії, майстерень трудового навчання, обслуговуючої праці з лабораторними приміщеннями, що прилягають до цих кабінетів, спортивні, актові зали та інші кабінети відповідно до умов і потреб закладу.

Лабораторні приміщення повинні мати вихід до кабінету та окремий вихід у коридор чи на подвір'я школи.

3.4. Переважно у початкових школах і загальноосвітніх навчальних закладах з малою наповнюваністю класів можуть створюватись комбіновані кабінети для викладання споріднених предметів.

Найбільш доцільним є поєднання предметів, що належать до однієї освітньої галузі, мають споріднене обладнання, наприклад хімії та біології, фізики й астрономії, біології і природознавства, правознавства та історії, мови й літератури тощо.

3.5. Майстерні для проведення занять з технічних та обслуговуючих видів праці і комбіновані кабінети — розміщують на першому поверсі, як правило, ізольовано від інших основних приміщень і вони повинні мати окремий вихід на шкільне подвір'я.

3.6. У загальноосвітніх навчальних закладах з допрофесійним або професійним навчанням обладнується кабінет з відповідних

навчальних дисциплін (за умови, що школа не обслуговується міжшкільним навчально-виробничим комбінатом).

3.7. Фізкультурно-спортивні зали належить розміщувати не вище другого поверху, актові — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п. 3.8.

3.8. Для дотримання безпечності руху учнів під час перерв, розміщення кабінетів (якщо у школі існує кабінетна система) на поверхах здійснюється шляхом поєднання на одному поверсі (в одному блоці або секції закладу) кабінетів для 5–9 класів, для 10–12 класів — на іншому (в іншому блоці або секції).

Класні кімнати для учнів I класів слід розміщувати не вище другого поверху, а 2–4 — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п. 3.29.

3.9. Розташування кабінетів може змінюватись відповідно до зміни спеціалізації навчального закладу, співвідношення класів та кількості учнів у них чи з інших причин.

4. Матеріально-технічне забезпечення навчальних кабінетів

4.1. Комплектація кабінетів обладнанням здійснюється відповідно до типових переліків навчально-наочних посібників, технічних засобів навчання та обладнання загального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів.

4.2. Шкільні меблі та їх розміщення у кабінетах (класних кімнатах) та майстернях має відповідати санітарно-гігієнічним правилам та нормам (п.8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01) і здійснюватися відповідно до вимог ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

У класних кімнатах та кабінетах початкової, основної і старшої школи встановлюються шкільні меблі: парти, (одно-) дво-місні учнівські столи та стільці, в кабінетах хімії, фізики та біології — спеціальні дво-місні лабораторні столи, прикріплені до підлоги (трьох розмірів за 4-, 5-, 6-ростовими групами).

Шкільні меблі мають шість розмірів за ростовими групами та маркуванням їх у вигляді ліній відповідного кольору. Зріст учнів до 115 см (1-а група) — лінія оранжевого кольору, 115–130 см (2-а група) — фіолетового, 130–145 см (3-я група) — жовтого, 146–160 см (4-а група) — червоного, 161–175 см (5-а група) — зеленого і більше 175 см (6-а група) — блакитного.

Парти (столи учнівські) повинні бути тільки стандартні, при цьому стіл і стілець мають бути однієї групи (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

У кожному кабінеті (класній кімнаті) слід передбачити наявність меблів двох-трьох розмірів з перевагою одного з них або

трансформативні столи зі зміною висоти згідно з антропометричними даними школярів. У класних кімнатах повинна бути нанесена кольорова мірна вертикальна лінійка для визначення учням необхідного розміру меблів (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

4.3. Робочі місця вчителів фізики, хімії, біології та трудового навчання монтуються на підвищенні, обладнуються демонстраційним столом (у кабінетах хімії та біології з препаратурською частиною — висотою 75 см). Тумби стола оснащують спеціальними пристроями (ящиками) для зберігання інструментів, хімічного посуду, мікропрепаратів і приладів, що використовуються для проведення дослідів. До демонстраційної частини стола (висотою 90 см) підводять електричний струм, воду і каналізацію. Робочі площі столів повинні бути покриті спеціальними матеріалами, стійкими до механічних та термічних пошкоджень, хімічних реактивів. У кабінеті хімії та біології робоче місце вчителя доцільно обладнати витяжною шафою з вільним доступом до неї.

У кабінеті хімії необхідно обладнати демонстраційний стіл витяжною шафою (розміром $64 \times 85 \times 250$ см) під кутом 45° , додатковим місцевим освітленням, підведенням гарячої та холодної проточної води відповідно до вимог ДСанПіН 5.5.2.008-01.

4.4. Кабінет фізики забезпечується системою електрообладнання із загальних стаціонарних та спеціалізованих взаємозв'язаних електричних пристроїв і джерел, які вмикаються до мережі змінного трифазного струму (з фазною напругою 127 або 220 В) та однофазного (від 5 до 250 В), постійного струму з напругою від 0 до 100 В. У лаборантській встановлюється центральний щиток, від якого подається однофазний і трифазний струм на розподільний щиток, з випрямлювачем і регулятором напруги (розміщеним поряд з класною дошкою).

До учнівських столів у кабінеті фізики підводиться постійний електричний струм (до 42 В).

4.5. У кожному кабінеті (класній кімнаті) розміщується класна (аудиторна) дошка різних видів: на одну, три або п'ять робочих площ у розгорнутому або складеному вигляді.

Середній щит класної (аудиторної) дошки на три або п'ять робочих площ може бути використаний для демонстрації екранно-звукових засобів навчання на навісному екрані.

На окремих робочих площах залежно від специфіки предмета може бути:

- розташовано набірне полотно для демонстрації розрізних карток зі словами, літерами, складами, реченнями, цифрами та лічильним матеріалом тощо — для початкових класів;

- нанесено контурну карту України або півкуль — для кабінету географії;
- нанесено графічну сітку для проведення уроків каліграфічного письма — для початкової школи;
- накреслено графічну сітку для побудови графіків — у кабінетах математики і фізики.

Одна з робочих площ може мати магнітну основу з кріпленнями для демонстрації навчально-наочних посібників (таблиць, карт, моделей-аплікацій тощо).

Робочі площі на звороті дошки можуть бути пофарбовані в білий колір для нанесення написів за допомогою спеціальних фломастерів.

Поряд з класною (аудиторною) дошкою в кабінетах галузі технологій і математики розміщують демонстраційні креслярські інструменти.

4.6. Лабораторні приміщення відповідно до специфіки обладнуються: витяжною шафою, секційними шафами для збереження приладів та лабораторного посуду, металевими шафами або сейфами для збереження хімічних реактивів, рукомийником, столом для підготовки дослідів, приладів і навчально-наочних посібників для занять, однотумбовим столом для роботи вчителя та лаборанта, столом.

4.7. Хімічний посуд зберігається у лабораторних приміщеннях, розташовується окремо у залежності від розміру, виду і матеріалу (пластмаса, скло, метал), з якого він виготовлений.

Посуд для збереження реактивів повинен мати етикетки з чітким і яскравим написом їх назви. Усі шафи для зберігання хімічних реактивів повинні замикатися.

Хімічні реактиви зберігаються та розміщуються залежно від їх властивостей (гігроскопічні реактиви, легкі, горючі і органічні речовини, кислоти).

На посуді з отруйними речовинами має бути етикетка з написом «Отрута», з горючими — етикетка з написом червоного кольору та знаком оклику — «Вогненебезпечно!».

4.8. Місця зберігання засобів навчання нумеруються і позначаються назвами на етикетках, що заносяться до інвентарної книги.

4.9. Усі матеріальні цінності кабінету обліковуються в інвентарній книзі встановленого зразка, яка повинна бути прошнурована, пронумерована та скріплена печаткою (додаток 1).

4.10. Матеріальні об'єкти (предмети) і матеріали, що витрачаються в процесі роботи (хімреактиви, посуд, міндобрива тощо) заносяться до матеріальної книги (додаток 2).

4.11. Облік та списання морально та фізично застарілого обладнання, навчально-наочних посібників проводиться відповідно до інструкцій, затверджених Міністерством фінансів України.

4.12. Кабінети і майстерні мають бути забезпечені:

- аптечкою з набором медикаментів для надання першої медичної допомоги;
- первинними засобами пожежогасіння відповідно до Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України.

4.13. Вимоги пожежної безпеки для всіх навчальних приміщень визначаються НАПБ В.01.050-98/920 Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджених спільним наказом Міносвіти України і Головне управління Державної пожежної охорони МВС України від 30.09.98 № 348/70, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (із змінами і доповненнями).

5. Навчально-методичне забезпечення навчальних кабінетів

5.1. Навчально-методичне забезпечення кабінетів складається з навчальних програм, підручників, навчальних та методичних посібників (не менше одного примірника кожного типу) з предмету, типовими переліками навчально-наочних посібників та обладнання загального призначення, зразків навчально-наочних посібників, навчального обладнання у кількості відповідно до вимог зазначених переліків.

5.2. Розподіл та збереження засобів навчання і навчального обладнання здійснюються згідно з вимогами навчальних програм за розділами, темами і класами відповідно до класифікаційних груп, у кабінеті (класній кімнаті), лабораторних приміщеннях по секціях меблів спеціального призначення.

5.3. У кабінеті (класній кімнаті) створюється тематична картотека дидактичних та навчально-методичних матеріалів, навчально-наочних посібників, навчального обладнання, розподілених за темами та розділами навчальних програм. Картки розміщуються в алфавітному порядку.

5.4. У кабінеті фізики, інформатики, хімії, майстернях трудового навчання, обслуговуючої праці має бути інструкція і журнали ввідного та періодичного інструктажу з техніки безпеки, пожежної безпеки.

5.5. Додатково кабінети можуть бути оснащені:

- підручниками та навчальними посібниками для кожного учня;
- фаховими журналами;

- інформаційними збірниками Міністерства освіти і науки України;
- бібліотечкою суспільно-політичної, науково-популярної, довідково-інформаційної і методичної літератури;
- матеріалами перспективного педагогічного досвіду, розробками відкритих уроків та виховних заходів;
- інструкціями для виконання лабораторних і практичних робіт, дослідів, спостережень, фізичного практикуму тощо;
- краєзнавчими матеріалами;
- інструментами і матеріалами для відновлення і виготовлення саморобних засобів навчання.

6. Оформлення навчальних кабінетів

6.1. На входних дверях кабінету повинен бути відповідний напис на табличці з назвою кабінету: «Кабінет фізики», «Кабінет хімії», «Кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання» тощо.

Крім того, на входних дверях класної кімнати може бути цифрове позначення та літера класу, за якою закріплений даний клас початкової школи, наприклад « 1-А клас».

6.2. Для оформлення кабінетів передбачено створення навчально-методичних експозицій змінного та постійного характеру.

6.3. До постійних експозицій відповідно до спеціалізації кабінету належать:

- державна символіка;
- інструкція з безпеки праці та пожежної безпеки, правила роботи в кабінеті;
- портрети видатних учених, письменників, композиторів;
- таблиці сталих величин, основних формул;
- еволюція органічного світу та його класифікація;
- таблиця періодичної системи елементів Д. І. Менделєєва, електрохімічний ряд напруг металів, розчинність солей, основ і кислот;
- системи вимірювання фізичних одиниць;
- політична карта світу, політико-адміністративна карта України, фізична карта України тощо.

6.4. У класних кімнатах початкової школи необхідно розмістити:

- правила пожежної безпеки та дорожнього руху;
- класний куточок, де записано права і обов'язки школярів, правила поведінки учнів, органи самоврядування, відображено життя колективу класу.

6.5. У секційних шафах кабінетів демонструються прилади, колекції, муляжі тощо.

6.6. До експозицій змінного характеру належать:

- виставка кращих робіт учнів;
- матеріали до теми наступних уроків, орієнтовні завдання тематичного оцінювання, державної атестації;
- додаткова інформація відповідно до навчальної програми, зокрема, про життєвий і творчий шлях письменників, учених, висвітлення поточних подій у нашій країні та за її межами;
- матеріали краєзнавчого характеру;
- результати експериментальної та дослідницької роботи учнів;
- результати учнівських олімпіад, конкурсів, турнірів тощо.

Матеріали експозицій оновлюються при переході до вивчення нової теми.

6.7. Для розташування експозицій використовуються змінні пластинчасті, перфоровані або решітчасті стенди, що розміщуються на стінах.

6.8. Навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу повинні бути забезпечені настінними термометрами або психрометрами.

З пристроями для зберігання матеріалів та інструментів для ремонту приладів, пристроями для миття і сушіння посуду та дистилатором, які монтуються на стіні.

7. Керівництво навчальним кабінетом

7.1. Роботою кабінету керує завідувач, якого призначає директор з числа досвідчених учителів наказом по загальноосвітньому навчальному закладу.

7.2. Завідувач кабінету несе відповідальність за упорядкування, зберігання й використання навчально-наочних посібників, обладнання та інших матеріальних цінностей.

7.3. До обов'язків завідувача кабінетом належать:

- складання перспективного плану оснащення кабінету;
- забезпечення умов для проведення уроків;
- сприяння оновленню та удосконаленню матеріальної бази кабінету;
- систематизація та каталогізація матеріальних об'єктів;
- забезпечення дотримання в кабінеті правил електричної та пожежної безпеки, чистоти, порядку тощо;
- систематичне ведення інвентарної книги із занесенням до неї відповідних змін про нові надходження, витрати та списання матеріальних цінностей;
- керування і контроль за роботою лаборанта, надання йому практичної допомоги та сприяння підвищенню рівня його кваліфікації.

7.4. Розмір посадового окладу (ставки заробітної плати) завідувача кабінетом (майстернею) загальноосвітніх навчальних закладів встановлюється згідно з наказом МОН України від 29.03.2001 № 161, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.04.2001 за № 303/5494.

7.5. Перспективний план оснащення кабінету засобами навчання та шкільним обладнанням складає завідувач кабінету за погодженням з директором закладу, у разі необхідності (закупівля і встановлення нового складного обладнання) — з місцевим органом управління освітою, органами державної санітарно-епідеміологічної служби та пожежної охорони.

У відповідності до Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу, затвердженого наказом МОН України від 05.02.2001 № 45 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.01.2001 за № 146/5337 і в межах, що належать до компетенції піклувальної ради, робота і матеріально-технічне оснащення навчальних кабінетів контролюються і спрямовуються піклувальною радою загальноосвітнього навчального закладу.

7.6. За згодою директора (заступника директора) закладу приміщення кабінетів можуть використовуватись для проведення уроків з інших предметів, виховних заходів, батьківських зборів.

7.7. Лаборант несе перед завідувачем кабінету відповідальність за належне зберігання навчального обладнання, навчально-наочних посібників, посуду, хімічних реактивів і матеріалів тощо.

7.8. До обов'язків лаборанта належать:

- систематичне вдосконалення своїх знань, практичних умінь і навичок із викладання навчального предмету;
- забезпечення в приміщенні навчального кабінету чистоти повітря і порядку розміщення засобів навчання і шкільного обладнання.

Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 12 лютого 2004 р. № 108*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
24 лютого 2004 р. за № 244/8843*

З метою удосконалення системи конкурсного відбору рекомендованих до використання в навчальних закладах навчальних програм та підручників, забезпечення їх оптимізації, відповідно до ст. 12 Закону України «Про освіту», ст. 37 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» від 16.11.2000 № 1717 і Державного стандарту базової повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 № 24, наказую:

1. Затвердити Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів (додається).

2. Конкурсним комісіям здійснювати відбір рекомендованих до використання в навчальних закладах підручників та посібників на основі Положення.

3. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки України «Про Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів» від 05.05.2003 № 269, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23.05.2003 за № 391/7712.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

Міністр В. Г. Кремень

Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів

1. Загальні положення

1.1. Це Положення визначає принципи та механізм конкурсного відбору навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів з предметів інваріантної складової навчального плану.

1.2. Конкурсний відбір підручників має на меті створення якісного навчально-методичного забезпечення для поетапного запровадження Державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти та переходу на новий зміст і 12-річний термін здобуття загальної середньої освіти.

1.3. Конкурс, що його проводить Міністерство освіти і науки України, є відкритим.

2. Організація конкурсу

2.1. Конкурс оголошується наказом Міністерства освіти і науки України.

2.2. Оголошення про конкурс містить інформацію про терміни, дати початку і закінчення реєстрації заявок на участь у конкурсі, умови його проведення (або посилання на джерела інформації про них), порядок подання рукописів, номери контактних телефонів (факсу), прізвище, ім'я, по батькові відповідального за реєстрацію заявок, режим роботи конкурсної комісії.

2.3. Оголошення про конкурс доводиться до відома Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, інститутів післядипломної педагогічної освіти, навчальних закладів системи загальної середньої освіти, методичних установ, громадськості через Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, газети «Освіта України», «Освіта», «Педагогічна газета», фахові журнали та інші видання, а також сайт Міністерства освіти і науки України.

2.4. У конкурсі можуть брати участь окремі автори, авторські колективи, наукові установи, навчальні заклади та видавництва,

які мають необхідну науково-теоретичну і фахову підготовку та уклали навчальну програму чи розробили підручник (окремо або в комплекті) відповідно до Державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти та згідно з Основними вимогами до навчальних програм та підручників (додаток 1).

2.5. Заявка на участь у конкурсі (додаток 2) подається до Міністерства освіти і науки України.

Термін подачі заявок на участь у конкурсі визначає Міністерство освіти і науки України,

2.6. Разом із заявкою подається сім примірників оригінал-макетів підручників, а також надсилаються у закритому конверті дані про авторів (прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада, учений ступінь і звання, адреса, номери телефонів).

На конкурс приймаються навчальні програми та підручники з певного навчального предмету, розроблені на основі Державного стандарту початкової, базової та повної загальної середньої освіти.

2.7. Міністерство освіти і науки України з метою встановлення відповідності рукописів основним вимогам до підручників, визначених цим Положенням, шифрує рукописи і без зазначення їх авторства надсилає до експертних установ: Національної академії наук України, Академії педагогічних наук України, Інституту навчальної літератури, Науково-методичних центрів середньої та професійно-технічної освіти, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, методичних установ, незалежних експертів.

У місячний термін експертні установи проводять експертизу, її результати разом з рукописами надсилають до Міністерства освіти і науки України для підготовки висновку відповідної конкурсної комісії.

2.8. Рукописам, визнаним рішенням конкурсних комісій кращими, присуджуються дипломи I, II, III ступенів.

2.9. Після визначення переможців рукописи розшифровуються.

2.9.1. У разі, якщо подані на конкурс підручники чи навчальні програми не відповідають сучасним вимогам до змісту та методичного апарату, не відповідають державним стандартам початкової, загальної середньої освіти, не враховують вікових особливостей учнів, а відтак є складними чи нецікавими для них, конкурсна комісія не присуджує диплом.

2.9.2. Навчальним програмам та підручникам, що відзначені дипломами I ступеня, надається відповідний гриф Міністерства освіти і науки України; вони включаються до державного замовлення на видання навчальної літератури.

2.9.3. Підручникам, що відзначені дипломами II та III ступенів, надається відповідний гриф Міністерства освіти і науки України; вони можуть включатися до державного замовлення на видання навчальної літератури.

2.10. Результати конкурсу оприлюднюються через пресу та інші засоби масової інформації.

3. Технічні вимоги до рукописів, що подаються на конкурс

3.1. Рукописи мають бути виконані державною мовою (для навчальних закладів з мовами навчання національних меншин — мовою національної меншини з підрядковим перекладом, з іноземних мов — відповідною іноземною мовою з підрядковим перекладом), надсилаються у семи примірниках.

3.2. Рукописи мають бути виконані комп'ютерним набором, стандартним шрифтом (14 пунктів) через 1,5 інтервалу. На одному боці аркуша А4 має бути 28–30 рядків по 50–60 знаків у кожному. Авторський аркуш становить 24 сторінки тексту через два інтервали.

3.3. Обсяг підручника повинен відповідати Державним санітарним правилам і нормам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей», затвердженим постановою Головного Державного санітарного лікаря України від 01.03.2002 № 9.

4. Конкурсні комісії

4.1. Конкурсна комісія (далі — комісія) створюється наказом Міністерства освіти і науки України з кожного навчального предмету інваріантної складової Базового навчального плану для загальноосвітніх навчальних закладів. Орієнтовний склад комісії становить від 7 до 15 осіб.

4.2. Персональний склад комісії формується з наукових і практичних педагогічних працівників, працівників методичних служб та органів управління освітою, письменників, журналістів, працівників видавництва, інших компетентних осіб і затверджується наказом Міністерства освіти і науки України.

До складу комісії не можуть входити автори навчальних програм чи підручників, поданих на конкурс. У разі подачі на конкурс власного рукопису член комісії має зробити про це заяву і скласти свої повноваження.

4.3. Перед оголошенням чергового конкурсу може проводитися ротація складу комісії.

4.4. Організація роботи комісії покладається на її голову, заступника та секретаря, які планують проведення засідань, порядок розгляду заявок, установлюють терміни оформлення відповідних документів, інформації, оголошень тощо.

4.5. На підставі висновків експертних установ кожен з членів комісії складає висновок про якість рукопису навчальної книги. Оцінки виставляються в оцінних листах установленого зразка (додаток 3).

4.6. Остаточне рішення приймається простою більшістю голосів присутніх на засіданні членів комісії. У разі рівного розподілу голосів ухвальним є голос голови комісії.

Засідання комісії вважається правомочним у разі участі в ньому не менше 2/3 її складу та наявності оцінних листів присутніх на засіданні членів комісії.

4.7. Рішення комісії оформляється протоколом, який підписують голова, а в разі відсутності його на засіданні комісії — заступник голови та секретар.

Протокол і закриті конверти з документацією засідань комісії зберігаються у Міністерстві освіти і науки України.

Протокол засідання комісії є підставою для підготовки відповідного наказу Міністерства освіти і науки України про підсумки конкурсу.

4.8. Конверт з відомостями про автора (авторів) відкривається та оприлюднюється на відкритому підсумковому засіданні комісії після прийняття остаточного рішення про результати конкурсу і присудження рукописам, що надійшли на конкурс, дипломів.

5. Фінансове забезпечення конкурсу

Витрати на проведення конкурсу здійснює Міністерство освіти і науки України.

*Директор департаменту
загальної середньої та дошкільної освіти*

П. Б. Полянський

Основні вимоги до навчальних програм та підручників

1. Поняття навчальної програми та підручника

Навчальна програма — навчальне видання, що визначає зміст, обсяг і вимоги до вивчення певного навчального предмету, курсу, дисципліни, розвитку та виховання особистості відповідно до вимог державних стандартів освіти та навчальних планів.

Навчальна програма на основі концепції вивчення предмету формулює мету й завдання опанування змісту навчального предмету відповідно до його місця й ролі в загальній системі навчально-виховного процесу, установлює перелік і основний зміст розділів, тем, окремих питань, що вивчаються в кожному році навчання.

Навчальна програма супроводжується пояснювальною запискою, у якій розкриваються найважливіші завдання вивчення навчального предмету, особливості організації і методів його вивчення. Основний зміст освіти, що визначається навчальною програмою, конкретизується в підручниках і навчальних посібниках, у тому числі електронних, для учнів.

Навчальна програма повинна бути зорієнтована на результат навчальної діяльності учнів.

Орієнтовна структура навчальної програми:

1. Пояснювальна записка

- а) вступ: мета та завдання навчального предмету;
- б) характеристика структури навчальної програми;
- в) особливості організації навчально-виховного процесу;
- г) критерії оцінювання навчальних досягнень;
- г) рекомендації щодо роботи з програмою.

2. Зміст навчального матеріалу та вимоги до навчальних досягнень

Клас (кількість годин, кількість годин на тиждень, резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
Розділ (кількість годин)	Описує
Тема (кількість годин)	Наводить приклади
Зміст навчального матеріалу теми	Пояснює
Перелік практичних і лабораторних робіт, лабораторного практикуму	Порівнює, характеризує, спостерігає, використовує, показує на карті, розв'язує, дотримується правил, класифікує, аналізує, оцінює, виносить судження, обґрунтовує та ін.

Можливі додатки:

- міжпредметні зв'язки;
- тематика екскурсій (орієнтовні об'єкти);
- переліки навчальної літератури, додаткової літератури для читання, навчально-методичної літератури.

Підручник — навчальне видання, яке систематизовано відтворює зміст навчального предмету, курсу, дисципліни відповідно до офіційно затвердженої або експериментальної навчальної програми (до підручників належить також буквар).

У відповідності до мети й завдань навчання і відповідно до рівня освітньої підготовки учнів підручник остаточно визначає обсяг і систему знань, які належить опанувати.

2. Вимоги до змісту підручника

Підручник повинен містити систематизований виклад навчального матеріалу, що відповідає навчальній програмі з даного предмету, а також вимогам до структури, обсягу і ступеня науковості розгляду матеріалу, співвідношення його розділів, параграфів з одиницями навчального часу, що відводиться на вивчення матеріалу.

Підручник у доступній для учнів формі повинен розкривати суть основних наукових ідей, законів, понять та їх зв'язків із суспільно-економічним розвитком країни і духовним життям суспільства, практичним застосуванням у сфері матеріального виробництва, містити відомості про визначальні галузі господарства та сфери обслуговування, найбільш розповсюджені виробничі і технологічні процеси.

При цьому має бути забезпечено коректність уведення наукових понять, їх відповідність загальноприйнятій термінології та символіці.

Підручник повинен містити стислі відомості з історії науки, культури і техніки з метою розкриття еволюції наукових ідей, відкриттів, взаємозв'язку науки, виробництва, соціальної практики, ролі діячів науки, у першу чергу вітчизняних учених, у пошуку наукової істини.

Зміст підручника має забезпечувати зв'язок з життям, бути спрямованим на формування особистості школяра, розвиток її здібностей та обдарувань.

Матеріал підручників з предмету, що вивчається протягом кількох років, має бути викладений в логічній послідовності і являти цілісну систему з урахуванням внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків.

Підручник повинен бути цікавим для учнів; написаний мовою, що відповідає можливостям його засвоєння учнями певної

вікової категорії на належному рівні і за встановлений час, інтерпретувати навчальний зміст у доступній їм формі, містити систему завдань, об'єктивно посилюючи для школярів і відповідати їх рівню розвитку, попередній загальноосвітній підготовці і життєвому досвіду, не допускати при цьому примітивного спрощення та наукової вульгаризації змісту.

Рівень доступності підручника повинен бути таким, щоб учень міг успішно використовувати його для самостійного вивчення навчального матеріалу; при цьому можливе використання додаткових засобів навчання: аудіовізуальних матеріалів, компакт-дисків, наочних посібників, карт тощо.

3. Вимоги до структури підручника

Підручник повинен мати таблицю змісту з нумерацією сторінок, у якій чітко відображається рівномірний розподіл матеріалу, простежується наочно-логічний його розвиток. У змісті підручника доцільно виділити такі структурні елементи, як-от: вступ, висновки, узагальнювальні тексти, наочні схеми, таблиці, завдання на систематизацію та самооцінювання навчальних досягнень учнів. Він повинен мати додатки: словник, тлумачний словник технічних термінів, довідкові таблиці даних, список сучасної додаткової літератури, алфавітний покажчик.

Доцільно, щоб кожен розділ підручника відповідав одній навчальній темі. Якщо розділ містить кілька навчальних тем, то це має бути відображено в його назві. Крім того, у підручнику мають бути попередні структурні складники (що треба вивчити, зв'язок з попереднім матеріалом та ін.) та завершальні структурні складники (підсумок, узагальнювальна таблиця або схема, інтегруюча ситуація тощо).

У межах одного розділу бажано чергувати види діяльності (практичні роботи, спостереження, вправи, запитання і т. ін.). Відображені види діяльності мають сприяти набуттю навичок та вмій (пізнавальних, практичних, життєвих).

4. Вимоги до навчально-методичного апарату підручника

Підручник повинен виконувати функції управління пізнавальною діяльністю школярів, містити рекомендації до способу вивчення пропонованого матеріалу, сприяти розвитку творчої активності школярів та формуванню в них умінь самостійно застосовувати набуті знання на практиці. На це мають бути спрямовані спеціальні завдання для самостійної роботи над текстом та ілюстраціями підручника.

Для розвитку пізнавальних і творчих здібностей учнів у підручник слід включати завдання і вправи, що формують загальні теоретичні та практичні навички розумової й фізичної праці.

Диференційовані письмові вправи подаються з поступовим ускладненням та із зазначенням рівня їх складності.

При створенні підручників бажано передбачити застосування інформаційно-комунікаційних засобів у навчальному процесі, вивчення окремих розділів або в цілому предметів у школі із застосуванням комп'ютерної техніки.

Зміст підручника має бути ілюстрований методично доцільними схемами, кресленнями та іншим графічним матеріалом, спрямованим на розкриття змісту основного матеріалу, доповнення і конкретизацію його. Ілюстративний матеріал може мати самостійне інформативне навантаження, посилювати емоційний вплив підручника і таким чином сприяти підвищенню ефективності сприймання і засвоєння навчального матеріалу.

Художнє і технічне оформлення підручника повинно відповідати санітарно-гігієнічним вимогам до навчальних книг для загальноосвітніх навчальних закладів.

Додаток 2
до п. 2.5 Положення про Всеукраїнський
конкурс навчальних програм та підручників
для загальноосвітніх навчальних закладів

Заявка на участь у конкурсі

Автор: _____	Заповнюється після підбиття підсумків. Автор (прізвище, ім'я, по батькові)
Назва рукопису, для яких класів, типів навчальних закладів _____ _____ _____ _____ _____	_____ _____ _____ Місце роботи, посада _____ _____ _____

до п. 4.5 Положення про Всеукраїнський
конкурс навчальних програм та підручників
для загальноосвітніх навчальних закладів

Оцінний лист

Параметри, за якими здійснюється оцінювання навчальної літератури експертними установами

№ з/п	Параметри	Відмітка оцінювання
1	2	3
1	<i>Науковість змісту</i>	
1.1	Дотримання в рукописі навчальної програми (підручника) вимог Державного стандарту загальної середньої освіти	
1.2	Відповідність змісту рукопису підручника навчальній програмі з предмета щодо структури, обсягу і розгляду матеріалу, співвідносність його розділів, параграфів з визначеними навчальним планом одиницями навчального часу на його вивчення	
1.3	Дотримання в рукописі підручника вимог щодо побудови текстів, виділення в них основного змісту і доповнення (запитання, варіанти розв'язування, посилання на попередні параграфи, інші навчальні книги або посібники)	
1.4	Наявність у рукописі підручника таких структурних елементів, як вступ, висновки, узагальнювальні тексти, наочні схеми, таблиці, що ілюструють змістово-логічні, структурно-функціональні зв'язки фрагментів навчального матеріалу у загальній системі предмета (галузі знань), завдання на систематизацію	
1.5	Умотивованість поділу в рукописі навчальної програми (підручника) навчального матеріалу на розділи, їх послідовність, наявність зв'язків між ними; цілісний виклад матеріалу в рукописі підручника	
1.6	Оптимальність обсягу змісту рукопису навчальної програми (підручника), співвіднесення його із предметним змістом, можливістю забезпечити опанування учнем програмового змісту в результаті навчальної діяльності як під керівництвом учителя, так і самостійно	
1.7	Відбір й укладення в змісті рукопису навчальної програми (підручника) базових знань у системі, що забезпечує їхнє міцне засвоєння	
1.8	Диференціація знань в змісті рукопису навчальної програми (підручника): за видами (теорія, закон, поняття тощо); за фундаментальним спрямуванням (найбільш важливі базисні й опорні приклади); за системно творчим фактором (частина цілого, ціле як частина системи більш високого рівня, додатковий матеріал тощо)	

1	2	3
1.9	Наявність у рукописі підручника вправ на порівняння, вибірковий аналіз, розпізнавання та виділення головного, установлення взаємозв'язку, групування, класифікація, узагальнення та систематизація тощо	
1.10	Методологічна обґрунтованість у змісті рукопису навчальної програми (підручника), розкриття основних понять, фактів, законів і теорій	
1.11	Розгляд у змісті рукопису навчальної програми (підручника) системи знань в єдності з методами пізнання, застосуванням знань на практиці	
1.12	Розкриття в змісті рукопису навчальної програми (підручника) наукових положень у відповідності до досягнень сучасної науки	
1.13	Наявність у змісті рукопису підручника змістових ліній та дидактичних прийомів для забезпечення усвідомлення і розуміння учнями теоретичних пояснень і емпіричних даних у навчальному матеріалі	
1.14	Чіткість аргументацій, логічність побудови світоглядних висновків у змісті рукопису підручника	
1.15	Коректність уведення до змісту рукопису навчальної програми (підручника) наукових понять, їхня відповідність загальноприйнятим термінології та символіці	
1.16	Відображення в змісті рукопису навчальної програми (підручника) еволюції наукових ідей, ролі діячів науки, насамперед вітчизняних учених, у розвитку даної галузі науки	
1.17	Зв'язок змісту рукопису підручника з життям, із завданням виховання дитини як особистості, забезпечення розвитку її здібностей й обдарувань	
1.18	Наявність у рукописі підручника навчальних ситуацій, різнорівневих завдань (робіт) для формування вмінь і навичок, а також для самооцінки	
1.19	Наявність у рукописі підручника ситуацій, які створюють умови для педагогічної творчості вчителя	
1.20	Зв'язок змісту рукопису підручника з життям	
1.21	Наявність у рукописі підручника ситуацій, які можуть стати в пригоді учню в його повсякденному житті	
2	<i>Структура змісту</i>	
2.1	Чіткість і послідовність структурування навчального матеріалу в змісті рукопису навчальної програми (підручника)	
2.2	Наявність інтегруючих розділів у змісті рукопису навчальної програми (підручника)	
2.3	Рівномірність розподілу матеріалу між розділами в змісті рукопису навчальної програми (підручника)	
2.4	Послідовність етапів роботи всередині розділу (ключові питання, рекомендації, умови тощо) у змісті рукопису навчальної програми (підручника)	

1	2	3
3	<i>Доступність змісту</i>	
3.1	Відповідність складності та обсягу матеріалу в змісті рукопису навчальної програми (підручника) можливостям його засвоєння учнями певної вікової групи на належному рівні і за встановлений час; особистісна зорієнтованість навчального матеріалу	
3.2	Відповідність основних питань, завдань, вправ, задач, практичних робіт, уміщених у рукописі підручника, віковим особливостям учнів	
3.3	Придатність змісту рукопису навчальної програми (підручника) для організації самоосвіти учнів, розвитку творчого мислення, формування загальнонавчальних і спеціальних навичок та умінь	
3.4	Наочність і конкретність викладу матеріалу в рукописі підручника	
3.5	Достатність довідкового забезпечення у рукописі підручника	
3.6	Наявність у тексті рукопису підручника елементів пояснення (роздуми, доведення, висновки тощо)	
3.7	Відповідність лексико-синтаксичної складності тексту віковим особливостям учнів, емоційність викладу	
3.8	Дотримання узгодженості із суміжними дисциплінами, наступності раніше вивченого навчального матеріалу у змісті рукопису навчальної програми (підручника)	
4	<i>Навчально-методичний апарат</i>	
4.1	Методична доцільність системи введення наукових понять у рукописі навчальної програми (підручника), основних положень і висновків, вибору способу викладу в рукописі підручника	
4.2	Наявність засобів підвищення мотивації навчання, розвитку інтересу учнів до предмету в рукописі підручника	
4.3	Наявність засобів самоконтролю й самооцінки засвоєння теоретичного й практичного матеріалу в рукописі підручника	
4.4	Прикладна й політехнічна спрямованість змісту рукопису навчальної програми (підручника)	
4.5	Методична цінність ілюстративного матеріалу, достатність і доцільність апарату орієнтування (пиктограми, виноски тощо) у рукописі підручника	
4.6	Чіткість зображеного на ілюстрації в рукописі підручника	
4.7	Супроводження ілюстрації підписами, текстами; їх доречність в рукописі підручника	
4.8	Унаочнення ілюстрацією потрібної інформації в рукописі підручника	
4.9	Ілюстративний матеріал як самостійне джерело інформації в рукописі підручника	

1	2	3
4.10	Наявність графіків, схем, таблиць, діаграм; їх практичне застосування в рукописі підручника	
5	<i>Придатність до самостійного користування</i>	
5.1	Визначення чітких завдань на навчальний рік у змісті рукопису навчальної програми (підручника)	
5.2	Визначення завдань кожного розділу у змісті рукопису підручника	
5.3	Визначення в рукописі підручника завдань на кожен урок	
5.4	Відповідність навчальних завдань у рукописі підручника вимогам програми	
5.5	Наявність у рукописі підручника завершальних структурних складників (підсумок, узагальнювальна таблиця, інтегруюча ситуація тощо)	
5.6	Аргументованість висновків у рукописі підручника	
5.7	Рекомендації щодо використання додаткових засобів навчання (аудіовізуальних матеріалів, наочних посібників, карт тощо) в рукописі підручника	
6	<i>Засоби полегшення роботи з навчальною книгою</i>	
6.1	Наявність у рукописі підручника передмови (вступу)	
6.2	Наявність у вступі чи в передмові пояснення способів користування підручником для учнів і вчителів	
6.3	Наявність у рукописі підручника додатків, словників, довідкових та інших таблиць	
7	<i>Пропоновані методики</i>	
7.1	Наявність у рукописі підручника способів розв'язування задач	
7.2	Наявність у рукописі підручника пропозицій щодо написання текстів (рефератів, творів, заповнення анкет тощо)	
7.3	Наявність у рукописі підручника інтерактивних колективних, індивідуальних форм роботи	
7.4	Наявність у рукописі підручника порад учню щодо розв'язання навчальних проблем	

Про проведення Всеукраїнського конкурсу творчих робіт учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Мої права»

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 09.12.04 р. № 928*

На виконання Національної програми правової освіти населення, затвердженої Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001, та з метою широкого інформування підростаючого покоління про правову політику держави та законодавство України наказую:

1. Провести у 2004/2005 навчальному році Всеукраїнський конкурс творчих робіт учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Мої права» (далі Конкурс).

2. Затвердити Положення про проведення Всеукраїнського конкурсу творчих робіт (додаток 1).

3. Структурним підрозділам Міністерства освіти і науки України, Науково-методичному центру середньої освіти спільно з Міністерством освіти і науки Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити проведення Конкурсу відповідно до цього Положення.

4. Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю. І.) забезпечити організаційно-методичну роботу щодо підготовки та проведення Конкурсу.

5. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

Міністр В. Г. Кремень

Положення про Всеукраїнський конкурс творчих робіт учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Мої права»

1. Загальні положення

1.1. Всеукраїнський конкурс творчих робіт учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їхнього типу, форми власності та підпорядкування «Мої права» (далі Конкурс) проводиться з метою:

- підвищення рівня правової освіти учнівської молоді, забезпечення їх конституційних прав;
- формування необхідної системи правових знань, принципів та навичок правомірної поведінки;
- формування умінь та навичок активного захисника прав людини;
- виховання соціально-правової активності учнівської молоді;
- сприяння популяризації знань про права, свободи людей та їх обов'язки.

2. Організація Конкурсу

2.1. Конкурс проводиться щороку з грудня по травень поточного навчального року у чотири етапи у трьох номінаціях на крає: твір, реферат, плакат.

2.1.1. I етап — з 10 грудня до 20 січня — у загальноосвітніх навчальних закладах, за підсумками якого визначається по одному переможцю від навчального закладу в кожній номінації. Підсумок підводиться у присутності всіх учасників.

2.1.2. II етап — з 20 січня до 25 лютого — у районах та містах обласного підпорядкування, де визначаються по три переможці від загальноосвітніх навчальних закладів у кожній номінації.

2.1.3. III етап — з 25 лютого до 10 квітня — в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, де визначаються по три переможці від загальноосвітніх навчальних закладів в кожній номінації.

2.1.4. IV етап (заклучний) — з 10 квітня до 30 травня.

2.1.5. II, III, IV етапи проводяться заочно.

2.2. Для організації, проведення та підведення підсумків I–III етапів та місцях утворюються організаційні комітети та журі Конкурсу.

Склад оргкомітету та журі загальноосвітніх навчальних закладів затверджується їх керівниками, а обласного, районного (міського) — відповідними органами управління освітою.

2.3. Творчі роботи, визнані переможцями III етапу Конкурсу, направляються до Всеукраїнського журі не пізніше 10 квітня за адресою: 04070, м. Київ, вул. Сагайдачного, 37, Науково-методичний центр середньої освіти, з приміткою «Всеукраїнський конкурс «Мої права».

3. Вимоги до оформлення матеріалів, що надсилаються на Конкурс

3.1. Учасники мають право на власний розсуд обирати тему творчої роботи відповідно до загальної теми Конкурсу.

3.2. До творчої роботи додається закритий конверт, у якому містяться дані про автора (прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, повна поштова домашня адреса та адреса навчального закладу, клас (група); прізвище, ім'я, по батькові вчителя, який підготував учасника Конкурсу. На конверті та творчій роботі має бути код-символ.

3.3. Вимоги до творчих робіт:

3.3.1. Творчі роботи та реферати повинні розкривати загальну тему Конкурсу на основі критичного огляду літератури та інших джерел (обсяг реферату — до 7 сторінок друкованого тексту, творчої роботи — 3–3,5 сторінки друкованого тексту).

3.3.2. Плакати повинні мати зображення з обов'язковим супроводом тексту та можуть бути виконані різними художніми техніками та матеріалами.

Розмір-формат листа паперу А3 (270 × 420).

3.3.3. Творчі роботи, подані на Конкурс, мають бути написані державною мовою з урахуванням сучасних вимог українського правопису, міри самостійності виконання роботи, ступеня вияву творчих здібностей особистого ставлення до змісту висловлювання, комп'ютерним набором (шрифт — Times New Roman, розмір 14 через 1,5 інтервали).

3.3.4. Роботи, подані на Конкурс, учасникам не повертаються.

4. Нагородження учасників Конкурсу

4.1. Переможці IV етапу Конкурсу нагороджуються Дипломами Міністерства освіти і науки України. Вчителям загальноосвітніх навчальних закладів, які підготували переможців, оголошується подяка.

4.2. Кращі творчі роботи будуть видрукувані у фахових журналах і газетах та розміщені на веб-сторінці НМЦ середньої освіти. E-mail: mon.gov.ua/smc_sc.

Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

НАКАЗ

Міністерства освіти і науки України

від 14 грудня 2000 р. № 588

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України

19 грудня 2000 р. за № 925/5146

Відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 964 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад» наказую:

1. Затвердити Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (додається).

2. Визнати такими, що втратили чинність, Положення про державну атестацію (екстернат) для одержання документів про загальну середню освіту, затверджене наказом Міністерства освіти України від 27.03.97 № 87 і зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21.04.97 за № 151/195\$, та Інструкцію про екзамени, переведення та випуск учнів загальноосвітніх навчально-виховних закладів України, затверджену наказом Міністерства освіти України від 29.01.96 № 24 та зареєстровану в Міністерстві юстиції України 21.02.96 за № 87/1112.

3. Вести в дію Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти з 2000/2001 навчального року.

4. Науково-методичному центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України (Ляшенко О. І.) протягом 2001–2003 років розробити положення про центри незалежного тестування, їх методичне забезпечення, функціонування та експериментальну апробацію.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

Міністр В. Г. Кремень

*Затверджено наказом
Міністерства освіти і науки України
від 14 грудня 2000 р. № 588*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 р. за № 925/5146*

Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

Загальні положення

Державна підсумкова атестація учнів (вихованців) (далі — атестація) — це форма контролю за відповідністю освітнього рівня випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів навчальним програмам. Атестація проводиться відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Зміст, форми й терміни атестації щорічно визначаються Міністерством освіти і науки України.

Перелік предметів, з яких здійснюється атестація, та порядок звільнення від неї визначаються цим Положенням.

Учням, які закінчили загальноосвітній навчальний заклад певного ступеня, видається про це відповідний документ:

- по закінченні початкової школи — таблиць успішності;
- по закінченні основної школи — свідоцтво про базову загальну середню освіту (за бажанням учнів);
- по закінченні навчального закладу системи загальної середньої освіти — атестат про повну загальну середню освіту.

Особам, які закінчили основну школу з навчальними досягненнями високого рівня (10, 11, 12 балів), видається свідоцтво про базову загальну середню освіту особливого зразка.

Особам, нагородженим золотою або срібною медалями, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.11.97 № 1260 видається документ про повну загальну середню освіту особливого зразка.

1. Проведення атестації

1.1. Атестація проводиться в навчальних закладах системи загальної середньої освіти з навчальних предметів інваріантної частини Типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.2. Атестація випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти може за їх бажанням проводитися на базі вищих навчальних закладів (для випускників, які вступатимуть до вузів), за умови, що випускник має досягнення у навчанні на достатньому та високому рівні, та за згодою педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу.

1.3. Завдання та збірники завдань для атестації розробляються й затверджуються Міністерством освіти і науки України.

1.4. Результати атестації оцінюються за 12-бальною шкалою відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.5. Річні оцінки з предметів, з яких учень не проходить атестацію, є підсумковими.

1.6. Підсумкові оцінки з предметів, з яких учень проходить атестацію, виставляються на підставі атестаційних та річних оцінок з урахуванням оцінок за семестри.

1.7. Учні мають право на повторну атестацію з метою підвищення оцінки.

Повторна атестація може проводитися у будь-який час, але не раніше ніж через 10 днів після закінчення атестації і не пізніше початку нового навчального року.

Конкретні строки повторної атестації встановлюють Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Матеріали й завдання для повторної атестації розробляє Міністерство освіти і науки України.

1.8. Учні (екстерни), які хворіли під час проведення атестації і не видужали до її закінчення, зобов'язані подати медичну довідку, на підставі якої їм надається право продовжити атестацію у поточному навчальному році.

1.9. Атестація включається у структуру навчального року.

2. Державні атестаційні комісії

2.1. Для проведення атестації, не пізніше ніж за два тижні до її початку, в навчальних закладах місцевим органом управління освітою створюються державні атестаційні комісії (далі — комісії) у складі:

- голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, у виняткових випадках — учитель) та членів комісії: учитель, який викладає предмет у даному класі, асистент — учитель цього ж циклу предметів —

у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня (відповідного класу гімназії, ліцею, коледжу);

- голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, або представник відповідного органу управління освітою) та членів комісії: учителя, який викладає предмет у даному класі, та не менше двох інших членів комісії — у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня.

2.2. При проведенні атестації у вищому навчальному закладі, як це передбачено в п. 2.1, ректор вищого навчального закладу, на базі якого проходить атестація, призначає голову комісії та затверджує її склад.

2.3. На голів комісій покладається відповідальність за об'єктивність проведення атестації та дотримання порядку її проведення.

2.4. Головою комісії не може бути керівник навчального закладу (його заступник), який викладає у даному класі предмет, з якого проводиться атестація.

2.5. За наявності паралельних класів (груп) у навчальному закладі може бути створено декілька комісій з предмету.

2.6. У випускних класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти комісії можуть створюватися спільно з вищими навчальними закладами.

2.7. За рішенням місцевого органу управління освітою до складу комісії понад визначену в п. 2.1 норму можуть входити учителі інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти, науковці, представники професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів.

2.8. Під час проведення атестації можуть бути присутніми лише особи, уповноважені органами управління освітою.

2.9. Втручання у проведення атестації та визначення її результатів з боку осіб, які не є членами комісії, не допускається. Зауваження та пропозиції щодо процедури проведення атестації можуть подаватися у письмовій формі до районної апеляційної комісії не пізніше наступного робочого дня після проведення атестації.

2.10. Результати атестації заносяться до протоколу встановленого зразка.

2.11. Звіти комісій про результати атестації та матеріали атестації зберігаються відповідно до вимог Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I—III ступенів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 23.06.2000 № 240.

3. Атестація у початковій школі

3.1. У початковій школі атестації підлягають результати навчальної діяльності учнів третіх (четвертих) класів з державної мови (українська мова і читання) та математики. У навчальних закладах з мовами навчання національних меншин можуть підлягати атестації результати навчальної діяльності з мови навчання.

3.2. Атестація результатів навчальної діяльності учнів з державної мови, якщо вони вивчали її лише у двох останніх класах початкової школи, здійснюється за бажанням учнів, їх батьків (осіб, які їх замінюють).

3.3. Оцінка за атестацію з цих предметів виставляється за результатами річного оцінювання, яке здійснюється на підставі оцінок за підсумкові письмові роботи з урахуванням семестрового оцінювання навчальних досягнень учнів.

3.4. У загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня проведення підсумкових письмових робіт відбувається за участю осіб, уповноважених відповідними органами управління освітою, та фахівців.

3.5. Педагогічна рада навчального закладу на підставі результатів навчальної діяльності учня ухвалює рішення про переведення його до основної школи або дає рекомендації щодо доцільності підвищення учнем рівня його результатів з окремих предметів та за згодою батьків або осіб, які їх замінюють, вирішує питання про залишення учня на повторний курс навчання.

4. Атестація в основній школі

4.1. Атестація в основній школі проводиться з державної мови (письмово), математики (письмово), географії, біології, а також іноземної мови чи іншого гуманітарного предмету за вибором навчального закладу (у навчальних закладах з мовами навчання національних меншин атестація може проводитись з мови навчання) у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України: усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

4.2. Випускники основної школи, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмету можуть проходити атестацію з мови навчання.

5. Атестація у старшій школі

5.1. Атестація у старшій школі проводиться з державної мови (письмово), історії України та трьох предметів (у тому числі в навчальних закладах з мовами навчання національних меншин — з мови навчання) за вибором учнів.

5.2. Випускники, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмету можуть проходити атестацію з мови навчання.

5.3. У загальноосвітніх навчальних закладах з мовами навчання національних меншин, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах, класах з поглибленим вивченням окремих предметів перелік предметів за вибором може бути доповнений навчальними предметами варіативної частини навчальних планів.

5.4. Атестація з кожного з предметів проводиться у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України (усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України).

5.5. У навчальних закладах системи загальної середньої освіти, що працюють з вищими навчальними закладами у складі навчальних або навчально-науково-виробничих об'єднань або за угодами з ними, дозволяється поєднувати атестацію зі вступними іспитами до вищого навчального закладу.

У такому разі за погодженням з Міністерством освіти і науки України завдання для атестації з профільних предметів можуть бути доповнені (з обов'язкових для атестації предметів) або замінені (з предметів, які учень сам обирає на атестацію) завданнями вищого навчального закладу та завчасно доведені до відома випускників.

5.6. Атестація випускника відбувається лише в конкретному вищому навчальному закладі, до якого він вступає, і лише з профільних для цього вузу предметів.

За терміном така атестація повинна відбуватися раніше атестації у навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

5.7. Результати атестації у вищому навчальному закладі є одночасно результатами атестації за підсумками навчання випускника в навчальному закладі системи загальної середньої освіти.

Результати повідомляються у письмовій формі директору навчального закладу, де навчається випускник. Вони виставляються в атестат про повну загальну середню освіту й зараховуються як результати вступних іспитів до вищого навчального закладу.

5.8. Випускник навчального закладу системи загальної середньої освіти подає заяву (анкету) на ім'я керівника навчального закладу, де він навчається, із зазначенням повної назви вищого навчального закладу, де він має намір проходити атестацію.

Заяву (анкету) такого ж змісту, а також витяг із рішення педагогічної ради навчального закладу про згоду на проходження

атестації випускником у вищому навчальному закладі випускник повинен подати до вищого навчального закладу.

5.9. Випускникові видається атестаційний лист з підписом голови комісії, завірений печаткою вищого навчального закладу, де випускник проходив атестацію.

5.10. Педагогічна рада навчального закладу, де навчається випускник, на підставі отриманого повідомлення про результати атестації у вищому навчальному закладі приймає рішення про здобуття випускником повної загальної середньої освіти.

6. Атестація екстернів

6.1. Екстернат у системі загальної середньої освіти є різновидом індивідуальної форми навчання, що забезпечує гарантоване Конституцією України право громадян на здобуття повної загальної середньої освіти й організовується відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад, цього Положення.

6.2. Екстерн — особа, яка самостійно опановує навчальні програми і якій надається можливість проходження підсумкової та державної підсумкової атестації в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

6.3. Отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти у формі екстернату не обмежується віком.

6.4. Відмова з боку керівників навчального закладу, а також місцевих органів управління освітою в атестації екстернів з метою отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти, не допускається.

6.5. Громадяни України, які навчалися й отримали документ про відповідний рівень освіти за кордоном, з метою отримання документа державного зразка про базову або повну загальну середню освіту зобов'язані пройти атестацію екстерном.

За наявності міждержавної угоди про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту атестація екстерна не здійснюється, крім випадків, коли на атестації наполягає екстерн.

6.6. Можливість пройти атестацію й отримати відповідний документ про освіту мають екстерни, які:

- з будь-яких причин не мають змоги відвідувати навчальні заняття в загальноосвітньому навчальному закладі;
- навчаються за індивідуальною формою;
- отримали документ про відповідний рівень загальної середньої освіти за кордоном;
- прискорено опанували програмовий матеріал відповідного класу, ступеня навчання;

- не завершили навчання в навчальному закладі системи загальної середньої освіти;
- є іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах.

6.7. Зарахування повнолітніх громадян до навчального закладу на екстернат здійснюється за їх особистою заявою, а неповнолітніх громадян — за заявою батьків або осіб, які їх замінюють, погоджується з місцевим органом управління освітою і затверджується наказом керівника навчального закладу.

6.8. Приймання заяв від екстернів на проходження атестації починається з жовтня місяця поточного навчального року й закінчується, як правило, не пізніше ніж за три місяці до початку атестації.

6.9. Атестація проводиться в навчальному закладі системи загальної середньої освіти за місцем проживання екстернів або в навчальному закладі, визначеному відповідним органом управління освітою.

6.10. До атестації за курс повної загальної середньої освіти допускаються екстерни, які мають свідоцтво про базову загальну середню освіту.

6.11. Адміністрація навчального закладу, у якому здійснюється атестація, зобов'язана ознайомити екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з цим Положенням, порядком проведення атестації.

6.12. Перед атестацією проводиться підсумкова атестація з предметів інваріантної частини навчального плану.

Проходження підсумкової атестації є передумовою для проходження екстерном атестації.

6.13. Рішення про допуск екстерна до атестації приймається педагогічною радою навчального закладу, затверджується наказом директора.

6.14. Підсумкову атестацію та атестацію екстерн проходить в одному навчальному закладі.

Підставою для завершення атестації в іншому навчальному закладі є довідка з попереднього місця її проходження, що підписується керівником навчального закладу, головою Комісії і завіряється печаткою навчального закладу.

6.15. У разі незгоди екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з результатами підсумкової атестації чи атестації їм надається право оскаржити їх на загальних підставах.

6.16. Результати атестації екстерна фіксуються в окремому протоколі, у правому верхньому кутку якого зазначено: «Екстернат».

6.17. За результатами атестації на підставі рішення педагогічної ради, яке оформлюється наказом керівника навчального закладу, екстернам видаються свідоцтво про базову загальну середню освіту та атестат про повну загальну середню освіту.

6.18. Видача свідоцтва про базову загальну середню освіту, атестата про повну загальну середню освіту реєструється у книзі обліку цих документів. Запис про видачу свідоцтва про базову загальну середню освіту та атестата про повну загальну середню освіту заноситься у книгу в графі «Рік вступу до даного закладу» — «екстерн».

6.19. Екстерни, які пройшли атестацію на атестат про повну загальну середню освіту, золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» не нагороджуються.

7. Атестація за результатами річного оцінювання

7.1. Атестація учнів загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів для хворих дітей у період їх перебування у цих закладах, спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з наслідками поліомієліту і церебральним паралічем, складними порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, глухих і зі слабим слухом, сліпих і слабозорих, а також учнів вечірніх (змінних) спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих і слабозорих, глухих і зі слабим слухом здійснюється на основі річного оцінювання у випускному класі.

7.2. Учні, які за станом здоров'я звільняються від атестації, мають право атестуватися за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Для проходження атестації в цьому випадку необхідно подати до комісії такі документи:

- 1) заява батьків учня або осіб, які їх заміняють;
- 2) довідка лікарсько-контрольної комісії, завірена печаткою лікувальної установи.

7.3. За рішеннями Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки, охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій учні, які проживають (проживали) у зонах безумовного чи гарантованого добровільного відселення у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС та зонах стихійного лиха, можуть бути атестовані за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Підставою для звільнення від атестації є рішення педагогічної ради, видається наказ керівника навчального закладу.

7.4. Учні випускних класів, які беруть участь у міжнародних олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах, виставках, що мають статус міжнародних і проходять у період атестації, атестуються за результатами річного оцінювання.

7.5. Учасники міжнародних олімпіад, спортивних змагань, конкурсів, призери III та учасники IV етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт Малої академії наук звільняються від атестації з предметів, з яких вони стали призерами. До атестата про повну загальну середню освіту виставляється з цих предметів підсумкова оцінка 12 балів.

7.6. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до олімпіад, змагань, конкурсів, які мають статус міжнародних, звільняються від атестації; підсумкові оцінки їм виставляються за результатами річного оцінювання.

8. Апеляційні комісії. Подання та розгляд апеляцій

8.1. Для забезпечення об'єктивного проведення атестації відповідними органами управління освітою створюються апеляційні комісії з кожного предмету.

8.2. Чисельність і склад апеляційних комісій затверджуються відповідними органами управління освітою органів місцевого самоврядування або виконавчої влади.

8.3. Результати атестації можуть бути оскаржені до апеляційної комісії учнями, їх батьками або особами, які їх замінюють, протягом 10 днів після її проведення.

9. Контроль за дотриманням вимог проведення атестації

9.1. Контроль за дотриманням вимог організації та проведення атестації покладається на відповідні органи управління освітою.

9.2. Наслідки проведення атестації щорічно до 15 липня узагальнюються та аналізуються відповідними органами управління освітою.

9.3. Узагальнена інформація Міністерству освіти і науки України подається відповідними органами управління освітою до 1 серпня.

Начальник головного управління змісту освіти

П. Б. Полянський

Про вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін у 2005/2006 навчальному році

Кількість годин на вивчення навчальних предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» у 2005–2006 навчальному році залишилась незмінною. Вивчення всесвітньої історії та історії України доцільно синхронізувати. Проте, вчитель може організувати вивчення учнями програмового матеріалу зазначених двох курсів історії як послідовно, так і або паралельно; планувати повторювально — узагальнювальні уроки після вивчення кожної теми, навіть якщо такі уроки не передбачені програмою.

В 2005–2006 навчальному році триватиме перехід старшої школи на профільне навчання. При цьому зберігається кількість годин на вивчення історії залежно від напрямку.

Для класів суспільно-гуманітарного профілю чинними є програми з історії України (журнал «Історія в школах України», № 4, 2003), всесвітньої історії (журнал «Історія в школах України», № 2, 2002), а також видані окремою брошурою у видавництві «Педагогічна преса», 2004.

Програми, як і раніше, позбавлені жорсткого поурочного поділу. Відповідні шрифтові позначення не є обов'язковою схемою поділу на уроки, а стосуються лише змісту. Вчитель на власний розсуд може обирати їх за теми уроків. Темі можуть переставлятися місцями, однак так, щоб не порушувалась хронологічна канва. Вчитель також має право довільно визначати кількість годин на вивчення тем, але без вилучення одних на користь інших. Обласні, районні та міські методичні кабінети не вповноважені регламентувати розподіл учителем навчальних годин у межах тем.

Для класів інших профілів чинними є програми, опубліковані в пресі та видрукувані окремими брошурами у 2001р. (Київ, «Шкільний світ»).

Важливим є використання в навчанні школярів картографічних посібників — атласів, контурних карт, настінних карт. Вони допомагають продемонструвати динаміку історичних подій, встановити зв'язок між географічним середовищем та місцем тієї чи іншої історичної події.

Нові, раніше недосяжні можливості у вивченні історії відкривають новітні інформаційні технології (далі — НІТ). На уроках історії України та всесвітньої історії почався процес використання педагогічно програмного забезпечення (далі — ППЗ), яке дає широку можливість вчителю для використання вже готових розробок з проблем уроку, організацію роботи з картографічними базами даних, текстовою документальною джерельною базою історичних курсів, візуалізацією історичного процесу засобами фото-та відео документів, тестовими завданнями. ППЗ може використовуватися під час роботи на уроці, підготовки міні-проектів, власних презентацій учнів та вчителів.

На сьогоднішній день науковцями та науково-методичними колективами України створено низку ППЗ, які певною мірою вирішують проблему організації навчального процесу на уроці історії (див. Додаток рекомендованих МОН України навчальних посібників).

У розробках педагогічно програмне забезпечення має чітку структуру інтерфейсу, яка проходить через всі розробки — це сприяє ергономічним вимогам організації роботи; укладені у відповідності з вимогами Програми з історії МОН України. Передбачена організація роботи через мережу кабінету — тоді встановлюється відповідна мережева версія програми, що дає можливість викладачу створювати самостійні курси (уроки) з урахуванням рівнів компетенції учнів класу.

ППЗ передбачають створення власної інформативної бази, що включатимуть нові надходження та розробки вчителя.

Картографічний матеріал, який вміщено в ППЗ, створює різноманітні варіанти використання його на уроці: карта певного історичного періоду, події має комп'ютерну обробку і при збільшенні певної ділянки не втрачає чіткості зображення.

Кожний курс забезпечено текстовим матеріалом, який відповідає програмним вимогам і являє собою конспективний виклад основних положень теми: фактологічний, хронологічний, понятійний апарат. Це може бути використано вчителем та учнями при організації додаткової роботи, підготовки до уроку тематичної атестації, дистанційних формах навчання.

В кожному ППЗ передбачені посилання на ресурси Інтернет, що при наявності підключення до Мережі дає можливість організації роботи з контрверсійними підходами при вивченні матеріалу.

Наявність опцій «Друк», «Пошук» розширює можливості учителя при підготовці до уроку, організації роботи з різними джерелами, базами даних, ілюстративним матеріалом.

При наявності відео-проектора або мультимедійної дошки використання ППЗ зекономить вчителю час для організації творчої діяльності з предмету.

ППЗ доцільно використовувати під час підготовки до уроку як вчителем, так і учнями, організації дистанційної освіти. Бази даних дають можливість ознайомитись з фактологічною стороною подій, життєвим шляхом, політичною біографією історичних діячів. Диски мають певну кількість відео-фрагментів документального характеру, які передають «подих епохи», що робить можливим застосування їх під час уроку, як засіб актуалізації навчальної діяльності учнів, узагальнення знань, спонукання та активізації пізнавальної діяльності школярів. Великий обсяг текстової інформації дає можливість використати її як додаткове джерело знань для учнів. Позитивним є також велика кількість статистичного матеріалу, що дає простір для розвитку вмінь та навичок аналізувати у школярів.

Зручна система пошуку за персоналіями, хронологічними даними розширює застосування цього ППЗ в практиці роботи вчителя. Матеріали мають систему гіпер-посилань, розраховану на пересування у рамках проекту.

Одним з найголовніших завдань системи освіти в Україні є формування правосвідомості учнівської молоді — поєднання знань з внутрішньою позицією особи, уміння діяти відповідно до вимог права, закону. Тому особливу увагу варто приділяти як засвоєнню системи знань учнями, так і розумінню ними обов'язковості правових норм для всіх членів суспільства.

Чинними з правознавства й надалі є програми, видрукувані у 2001 році, а для профільних класів — програми «Правознавство для ліцеїв, гімназій, класів з поглибленим вивченням правознавства» (журнал «Історія в школах України», № 5, 2002).

У профільних класах доцільним було б запровадити курси за вибором, наприклад, «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Органи державної влади», «Виборче право», «Права людини», «Особливості цивільних правовідносин», «Земельне право», «Трудове право», «Особливості майнових відносин членів сім'ї», «Екологічне законодавство», «Злочини проти особи», «Злочини проти власності», «Міжнародне гуманітарне право».

Учнів варто ознайомити з головними постатями та подіями процесу утвердження демократії, прав людини і терпимості.

При вивченні правознавства варто враховувати динаміку розвитку суспільних відносин та певний консерватизм законодавства, який потребує постійного вдосконалення правових актів, приведення їх у відповідність з рівнем розвитку суспільних відносин. Проілюструвати це на прикладі змін у правовій системі України, виклавши її розвиток у історичному аспекті.

Саме тому постійно слід ураховувати ті зміни, які відбулися у правовому регулюванні суспільних відносин, але з природних причин не увійшли до підручників та посібників. Насамперед, це стосується змін у конституційному та адміністративному законодавстві, зумовлених конституційною реформою, при цьому враховувати офіційні дискусії, що ведуться з цього приводу.

На особливу увагу заслуговує також цивільне, господарське, трудове та житлове законодавство, оскільки набрали чинності новий Цивільний та Господарський кодекси, а Трудовий та Житловий кодекси пройшли перше читання у Верховній Раді, а отже, незабаром будуть прийняті.

Слід акцентувати увагу на практичних аспектах діяльності органів державної влади, спрямованих на демократизацію суспільних відносин. Важливого значення слід надавати і проблемам організації місцевого самоврядування, з урахуванням пропозицій, висловлених на Всеукраїнській раді представників місцевих органів самоврядування Президентом України В.А.Ющенком та іншими учасниками. Це стосується кожної особи, яка проживає на відповідній адміністративно-територіальній одиниці та є членом відповідної територіальної громади.

Актуальними є також проблеми, що мають практичне значення для учнів, зокрема, питання врегулювання земельних праввідносин: права власності на землю, підстав його набуття та припинення, формування ринкових відносин при набутті права власності на землю, що є важливим у повсякденному житті як учнів, так і їх батьків, особливо тих, хто проживає у сільській місцевості.

Важливо звертати увагу і на нові аспекти трудових праввідносин, зокрема, при роботі на приватних підприємствах та в установах. Адже як відомо, в радянський період праця мала публічний характер, оскільки могла здійснюватись лише на державних підприємствах, в установах та організаціях, а поява приватнопідприємницької діяльності вносить відповідні зміни у зміст цих відносин, які частково врегульовані чинним законодавством, а частково потребують подальшого нового врегулювання, в зв'язку з чим і ведуться роботи над проектом нового Трудового кодексу.

Узагальнення досвіду проведення Всеукраїнських олімпіад з правознавства дає підстави для висновку, що в загальноосвітніх

навчальних закладах України недостатньо звертається увага на формування в учнів логічного мислення, чіткого висловлення своїх думок, лаконічного аргументування власних поглядів.

При вивченні правознавства слід дотримуватись системно-структурного підходу у викладенні цієї системи знань в цілому та окремих її складових.

При вивченні цих питань варто активніше запроваджувати інтерактивні методи навчання, як-от ділові ігри, моделювання життєвих ситуацій, рольові ігри тощо. Це сприяє формуванню в учнів умінь і навичок, виробленню їх власних цінностей, створює атмосферу співробітництва, творчої взаємодії в навчанні. Вчитель в даній ситуації повинен виступати лише як організатор процесу навчання.

З метою більш кваліфікованого викладання правознавства в загальноосвітніх навчальних закладах бажано, щоб цей предмет щорічно викладався в школі одним вчителем. До проведення уроків з правознавства, активізації правовиховної роботи варто залучати представників обласних (районних) управлінь юстиції. Їх знання і досвід практичної роботи не тільки сприятимуть поповненню учнями знань із правових дисциплін, а й сприятимуть підвищенню їх зацікавленості в самоосвіті.

Курси «Ми — громадяни» (9 клас), «Громадянська освіта», «Практичне право» (8 клас) можуть вивчатись за рахунок варіативної складової.

Звертаємо увагу органів управління освітою, керівників навчальних закладів на те, що курс «Основи філософії» («Людина і світ» або «Людина і суспільство») має повне навчально-методичне забезпечення і повинен обов'язково вивчатись в загальноосвітніх навчальних закладах. Години, передбачені на вивчення «Оснoв філософії», не можуть бути використані для інших курсів.

Для класів суспільно-гуманітарного профілю чинною є програма «Основи філософії» (журнал «Історія в школах України» № 6, 2004 р.)

У зв'язку з переходом загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання у 2005–2006 навчальному році у 5 класах розпочинатиметься вивчення курсу «Етика». Оскільки цей курс входить до освітньої галузі «Суспільствознавство», варто при розподілі навчального навантаження враховувати цей фактор і надавати перевагу вчителям історії.

Згідно Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів (наказ Міносвіти і науки № 240 від 23.06.2000 р.) календарне планування навчального матеріалу здійснюється учителем безпосередньо у навчальних

програмах. Можна користуватись також окремими брошурами, зробленими на основі програм з історії, основ правознавства, основ філософії. На основі календарних вчителі розробляють поурочні плани, структура і форма яких визначається ними самостійно. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України, а також грифи обласних управлінь освіти і науки та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. Зошити з історії і основ правознавства переглядаються учителем один раз на семестр і бал за ведення зошита може (за бажанням вчителя) виставлятися в журнал.

Необхідна інформація щодо організації навчально — виховного процесу з суспільних дисциплін подається на сторінках журналу «Історія в школах України».

Про вивчення навчального курсу «Історія України» в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів України в 2005–2006 н. р.

У 2005–2006 році навчальним планом для 12-річної школи передбачено в 5-х класах навчальний предмет «Вступ до історії». Цей курс є пропедевтичний, що й визначає його місце в системі шкільних історичних курсів та з-поміж інших навчальних дисциплін, а також початковість, елементарність його змістової частини й тих вимог, які висувають до знань та вмінь учнів. Мета, завдання й зміст навчального предмету «Вступ до історії» ґрунтуються на засадах, сформульованих у Державному стандарті базової та повної середньої освіти («Освітня галузь «Суспільствознавство»), а саме: «Змістове наповнення галузі базується на українознавчих засадах. Воно спрямоване на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними й демократичними цінностями».

Мета, завдання та зміст курсу

З огляду на вищезазначене основною метою курсу «Вступ до історії» є створення умов для успішного опанування систематичних курсів історії України та всесвітньої історії, прищеплення інтересу до історії як до навчальної дисципліни та як до подій минулого Батьківщини.

Загальну мету конкретизовано в наступних завданнях:

- формувати початкові знання та елементарні уявлення про життя людей у минулі часи та про історію як науку, зокрема: про історичний час, історичний простір, історичний розвиток;
 - знайомити учнів у найзагальніших рисах з методами історичного дослідження та найважливішими поняттями історичної науки (історія, історичні джерела, хронологія тощо).
 - формувати уявлення про розмаїття історичних джерел та про науки, пов'язані з історією, а саме: археологію, геральдику, нумізматику, топоніміку тощо.
 - розвивати історичну свідомість, прищеплювати відчуття причетності до минулого України, бажання знати про нього більше;
 - формувати початкові вміння опрацьовувати історичний зміст.
- Крім того, курс «Вступ до історії» передбачає розв'язання низки загальнодидактичних завдань, пов'язаних із ключовими та загальногалузевими компетентностями.

Історичний зміст курсу реалізовано в хронологічній послідовності, що дає змогу створити конкретні образи історичних епох та сформувані чіткі просторові й часові уявлення учнів.

Зміст пропедевтичного курсу передбачає:

- ознайомлення на рівні уявлень з поняттям «історичні джерела» та «спеціальні історичні дисципліни».
- ознайомлення з поняттями «історичний час» та одиницями його вимірювання, формування початкових уявлень про хронологічну послідовність та тривалість подій у часі, про співвідношення року зі століттям;
- ознайомлення з історичною картою та формування елементарних практичних навичок роботи з нею;
- ознайомлення з найважливішими подіями з історії України та найвидатнішими історичними особистостями;
- формування початкових уявлень про розвиток культури та про найвизначніші культурні надбання українського народу.

Зміст курсу «Вступ до історії» повно й послідовно втілено в навчальній програмі. Структурно курс складається з п'яти тематичних блоків. Перший тематичний блок «Знайомство з історією» передбачає ознайомлення учнів з основними поняттями історії як науки на прикладі давньої історії України, що дає змогу зберегти хронологічну послідовність побудови курсу.

Наступні тематичні блоки присвячені найважливішим періодам з минулого нашої Батьківщини — України. Щоб уникнути перевантаження учнів інформацією, джерелознавчий аспект збережено в усіх темах, а не лише в першій. Ті самі джерела та факти можуть бути використані під час опрацювання різних тем.

В основній частині програми зазначено кількість годин на вивчення курсу (загалом — 35 годин, 1 година на тиждень). Передбачено години для уроків узагальнення та тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів, уроку підсумкового узагальнення.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки в програмі сформульовано як перелік умінь та навичок, що їх мають набути учні в процесі вивчення кожної теми.

Новим у програмі є запровадження роботи з історичними документами як джерелом історичної інформації. У 5 класі історичний документ має бути, з одного боку, ілюстрацією історичних сюжетів, а з іншого — об'єктом здобуття елементарних вмінь: самостійно читати документи, аналізувати їх, отримуючи з них певну інформацію.

Важливість документів також у тому, що ці джерела історії сприяють конкретизації історичного матеріалу, сповнюють зміст картинністю, яскравістю, образністю. Водночас документальне джерело, запропоноване для опрацювання п'ятикласникам, має бути лаконічним, простим і зрозумілим. Варто наголосити, що роботу з документами запроваджено в 5 класі лише з метою ознайомлення учнів з тим, звідки та як учені-історики довідуються про ті або інші події.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Форми та методи навчання історії в 5 класі, а також зміст історичної освіти повинні обов'язково узгоджуватися з віковими особливостями учнів. Організуючи роботу на уроках, учитель має віддавати перевагу ігровим, розвивальним прийомам, уникати лекцій, конспектувань, рефератів та фронтальних зрізів знань.

Принципове значення для організації навчання історії в 5 класі мають активні методи. Передумовою активного навчання є чергування різних форм діяльності учнів. Оскільки основна форма роботи на уроках історії — читання, варто використовувати всі його види: вибіркове, коментоване, читання в парах, читання ланцюжком усім класом, читання за ролями тощо. Працюючи з текстом, учні можуть шукати відповіді на запитання, добирати коментарі до ілюстрацій, складати план, порівнювати текст з ілюстраціями та картами, знаходити нові слова та витлумачувати їх.

Роботу з підручником потрібно чергувати з викладом (розповіддю) вчителя, роботою з зошитом. З огляду на вікові особливості п'ятикласників розповідь учителя не повинна мати нічого спільного з лекцією. Немає потреби переповідати той матеріал, що викладений у підручнику, як і не потрібно ускладнювати виклад додатковою інформацією. Роль учителя — організувати бесіду навколо прочитаного, в разі потреби — прокоментувати текст. На перших етапах навчання бесіда передре читанням,

згодом читання передує бесіді. У бесіді обов'язково використовувати елементи міркування, запитання вчителя й відповіді учнів, логічні задачі та їх розв'язок. Слово вчителя має бути образним та емоційним, воно повинно апелювати до особистісного досвіду п'ятикласників. Обов'язковою умовою успішного навчання історії в п'ятому класі є різноманітна самостійна робота учнів. Обов'язковим також для дітей цієї вікової категорії є повторення та закріплення вивченого на уроці. Тож плануючи урок, треба обов'язково передбачити час на ці етапи.

Серед форм перевірки засвоєного матеріалу варто використовувати ігрові форми — кросворди, вікторини тощо. Письмові опитування можливі лише у формі тренінгів або блиц-опитувань.

Елементарність, початковість курсу зумовлює певні труднощі в проведенні узагальнювальних уроків. Під час таких уроків акцент має бути перенесений також на вміння учнів. Тож кожна наступна тема має відзначатися вищим рівнем сформованості вмінь опрацьовувати історичний матеріал. Варто пам'ятати, що п'ятикласники не повинні вміти витлумачувати історичні поняття, вивчення яких передбачено програмою для старшої школи (наприклад, більшовики, комунізм, лікнеп, нацизм, геноцид та ін.), відповідати на запитання, що вимагають системних знань і багатшого життєвого досвіду. Не до снаги їм конспектувати лекції вчителя, писати розгорнуті письмові контрольні роботи й реферати, брати участь у диспутах і семінарах тощо. Усі ці форми, доречні для застосування у старшій школі, є непридатними для викладання історії в 5 класі.

З-поміж активних методів навчання на особливу увагу заслуговують ігрові форми. Під час вивчення курсу «Вступ до історії» може йтися як про створення окремих, епізодичних ігрових ситуацій, так і про застосування ігрових моделей навчання. Варто ширше використовувати урок-гру та урок-екскурсію.

Застосування ігрових форм можливе вже на етапі актуалізації навчальної діяльності учнів. Доречними є ігри-подорожі чи ігри-дослідження, які можна сконцентрувати в часі, обмеживши однією темою або й одним уроком. Цілком придатними для створення ігрових ситуацій можуть бути сценки-діалоги вигаданих персонажів. Так, на уроці «Історія як наука» можна запропонувати учням допомагати вигаданим героям з'ясувати, в якому значенні вжите слово «історія» в таких реченнях: 1) Історія про капітана Гранта багата на пригоди. 2) Терниста історія нашого народу. 3) «Знаєш, друже, — вихопилося в балакучого хлопчика, — ну й історія зі мною трапилась!» 4) Історія досліджує, яким було життя людей за минулих часів. Подібні ігрові ситуації

нескладно створити на уроках під час вивчення нумізматики, геральдики, етніміки тощо.

Під час читання тексту підручника, зокрема науково-популярних вступних статей та рубрик (про белетристичні оповідання тут не йдеться), дітям можна запропонувати гру, сенс якої трьома нескладними, проте змістовними реченнями передати сутність прочитаного. У підготовлених класах змагання можна ускладнити завданням обстоювати свій варіант, доводити, що він найбільш вдалий.

Великий розвивальний ефект має й така гра: учням пропонуємо до певної частини навчального матеріалу (можливо, й до цілого уроку) скласти 1–3 запитання. Запитання учні занотують на маленьких аркушах і подають вчителю. Найзмістовніші запитання вчитель відзначає як запитання-переможці й прикріплює їх до дошки. Наступного уроку робота з перевірки засвоєного може відбуватися в межах тієї ж гри: дітям пропонуємо відповісти на складені ними запитання.

Надзвичайно широкі можливості застосування ігор на етапах закріплення, повторення та узагальнення історичного матеріалу. Найрізноманітніші тренінгові ігри (кросворди, шаради, ребуси, лото, вікторини, змагання, КВК), ігрові ситуації, створені навколо звичайних вправ, а також рольові ігри дають змогу суттєво активізувати процес навчання.

Забезпечення курсу навчально-методичною літературою

Пропедевтичний курс «Вступ до історії» укомплектований підручниками — переможцями Всеукраїнського конкурсу підручників для 5 класу 12-річної школи. Дипломом II ступеня нагороджено рукопис підручника Власова В. С., Данилевської О. М., дипломом III ступеня — Мисана В. О.

До підручника Власова В. С., Данилевської О. М. підготовлено робочий зошит, збірник завдань для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів, посібник для додаткового (позакласного) читання, методичний посібник з розробками уроків.

До підручника Мисана В. О. розроблено робочий зошит та посібник «Джерело».

Особливістю підручника Власова В. С., Данилевської О. М. є поєднання традиційного науково-популярного викладу із художньо-образним — у формі історичних оповідань у жанрі дитячої літератури. Побудовані на історичних фактах оповідання допомагають дітям мимовільно занурюватися в епоху. Тексти оповідань є своєрідною стилізацією історичних джерел — і це посилює розвивально-пропедевтичний ефект, що його вони здатні справляти. З огляду на

це варто наголосити, що в повному обсязі оповідання здебільшого непридатні для докладного переказу. Всі оповідання побудовані на конкретних історичних фактах, та не лише на них: за законами літературної творчості реальні факти та події трансформуються в кожному через вигадку. Тому під час роботи над оповіданнями треба скеровувати учнів на виокремлення власне історичної інформації. До такого підходу спонукають уміщені наприкінці кожного оповідання запитання. Переказ доречно застосовувати як вибірко-вий або стислий, що має переваги над докладним і з погляду розвитку логічного мислення, і як більш динамічний вид роботи.

Оповідання дають змогу запобігти перенавантаженню, залучити до навчального процесу потенціал художньо-образного мислення, активно використовувати читання як спосіб здобуття історичної інформації, уникаючи при цьому одноманітності. Оповідання мають широкі можливості ігрового опрацювання. Вони є здебільшого такими, що мають відкритий сюжет, тобто в кожне з них можна вводити вигаданих персонажів — випадкових очевидців, подорожніх тощо, що дає можливість по-іншому, ніж це передбачено сюжетом, моделювати ситуацію.

Крім різноманітних ігрових ситуацій, що повністю реалізуються в межах одного уроку, оповідання відкривають практично необмежені можливості для проведення рольових ігор.

Перед читанням учитель розподіляє ролі між учнями, пропонує читання за ролями, яке, власне, є своєрідною інсценізацією. Ігровий ефект буде значно сильніший, якщо решті дітей, як слухачам, запропонувати визначити, хто з «артистів» виконував роль найбільш вдало, чий образ зрештою вийшов історично правдивим (бажано вимагати при цьому від учнів елементів аргументації: по-моєму, на мою думку, мені здається тощо).

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Історична пропедевтика націлена передусім на початкові знання, елементарні уявлення та найпростіші вміння. Історичні знання п'ятикласників можна схарактеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їхні навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, пов'язані в основному з уміннями читати й розуміти адаптований історичний текст, працювати з історичними ілюстраціями, джерелами та адаптованою історичною картою. Тому навчальні досягнення учнів треба оцінювати, враховуючи такі вимоги:

- вміти свідомо читати адаптований історичний текст, переказувати його основний зміст; відрізнити художній та науково-популярний історичні тексти; вичленувати історичну інфор-

мацію з історичного оповідання (визначати, про яку історичну подію чи постать у ньому йдеться, виділяти головні та другорядні події, відрізняти історичні та вигадані постаті, справжні історичні та вигадані факти); знаходити в тексті відповіді на поставлені запитання або задавати по кілька запитань до нього; складати простий план, добирати назву, знаходити в тексті слова-історизми та витлумачувати їх на основі тексту;

- вміти на елементарному рівні отримувати певну інформацію, що міститься в історичних джерелах, робити найпростіші висновки, узагальнення;
- вміти на основі тексту стисло розповідати про історичну постать, складати план перебігу історичної події та кількома реченнями розповідати про неї на основі тексту, вміти давати розгорнуту (повну) відповідь на історичне питання (за текстом);
- вміти позначати на лінії часу запропоновані вчителем дати подій, співвідносити рік зі століттям або їх частинами при необов'язковому співвіднесенні з подіями; визначати (за вказаними датами) послідовність та тривалість подій, віддаленість від сьогодення;
- визначати приналежність зображених на історичних ілюстраціях пам'яток, портретів історичних діячів до певних епох;
- орієнтуватися на адаптованій історичній карті, показувати на ній територію України, її головні міста та рідне або найближче місто.

Фрагментарність історичних знань п'ятикласників оцінюємо, порівнюючи з кінцевою метою шкільної історичної освіти. Що ж до реальних здобутків учнів п'ятого класу на кінець вивчення курсу «Вступ до історії», то вони мають незаперечний поступальний характер і в плані загального розвитку, і в плані осяжних знань та умінь.

Оцінюючи навчальні досягнення п'ятикласників, варто ширше застосовувати високі бали, адже елементарний рівень курсу передбачає можливість його успішного засвоєння кожним учнем.

Бал високого рівня з історії може отримати п'ятикласник, який, прочитавши адаптований текст, вичленовує з нього історичну інформацію, тобто розповідає, про яку історичну подію чи постать йдеться в оповіданні, вибірково переказує частину тексту, знайшовши в ньому відповіді на запропоновані запитання або поставивши кілька запитань до нього; на основі тексту стисло розповідає про історичну постать; складає простий план перебігу історичної події і кількома реченнями розповідає про неї на основі тексту; позначає на лінії часу запропоновані дати, співвідносить їх зі століттями або їх частинами при необов'язковому співвіднесенні з подіями; знаходить на історичній карті місця найвизначніших подій тощо.

Про вивчення нового навчального курсу «Етика» в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів України в 2005–2006 н. р.

У 2005–2006 році навчальним планом для 12-річної школи передбачено впровадити в 5-х класах новий навчальний предмет — «Етика». Мета, завдання й зміст нового предмету покликані реалізувати засадничі положення документів, що розкривають перспективи розвитку освіти. Так, у Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що метою державної освітньої політики є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України. Одним з напрямів такої політики визначено етичне виховання особистості, набуття нею моральної культури.

У Державному стандарті базової та повної середньої освіти («Освітня галузь «Суспільствознавство») сформульовано завдання підготувати учнів до взаємодії з соціальним середовищем, сформувати в них соціалізуючі та комунікативні навички, почуття власної гідності, відповідальність, збагатити досвід емоційно-оцінної діяльності, здатності визначати власну активну життєву позицію, робити свідомий вибір, встановлювати особисті цілі. Крім того, Державний стандарт галузі передбачає засвоєння учнями таких елементів змісту освіти, як «цінності в житті людини й суспільства», «індивідуальність», «вільний розвиток людини», «свобода і відповідальність», «толерантність», «мораль», «етика і етикет». Результатами освітньої підготовки учнів відповідно до Стандарту мають стати:

- уявлення: про соціальні норми, співвідношення та роль етичних норм у суспільстві, міжособистісні стосунки та шляхи їх гармонізації, самоцінність кожної людини;
- знання: цінностей та соціальних норм в житті людини, історичність світогляду людини, роль науки та релігії в житті, поняття творчості, свободи та відповідальності, духовності людини, основи спілкування, шляхи конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів, основні моральні норми та цінності українського суспільства й людства, правила етикету;
- уміння: визначати життєві цінності та орієнтири, аналізувати власний досвід ефективного спілкування, ефективно спілкуватися та співпрацювати, керуватися в поведінці моральними

нормами та цінностями, відрізнити моральність та аморальність, дотримуватися правил етикету.

Ці засади втілено в навчальній програмі курсу «Етика» для загальноосвітніх навчальних закладів. Відповідно до неї основною метою курсу є створення умов для формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, моральної культури і культури поведінки учня.

Загальну мету дають змогу реалізувати такі завдання:

- поглиблювати знання учнів про людину та моральні взаємини в суспільстві, основні моральні норми та цінності українського суспільства та людства, правила етикету, правила культури поведінки;
- удосконалювати вміння керуватися в поведінці моральними нормами та цінностями, виявляти дружелюбність, ввічливість, повагу й чуйність до інших, толерантність та милосердя, відрізнити моральність та аморальність, дотримуватися етикетних норм у повсякденному житті, контролювати, оцінювати та регулювати свої взаємини з іншими, здійснювати вибір у складних життєвих ситуаціях, орієнтуючись на моральні цінності;
- формувати позитивне ставлення й мотивацію до застосування моделей поведінки, орієнтованих на моральні цінності українського суспільства та людства в цілому.
- збагачувати досвід моральних взаємин з однолітками, батьками, вчителями, знайомими й незнайомими людьми;
- стимулювати пізнавальний інтерес учнів до етичного знання, до основ моральної культури.

Зміст курсу «Етика» є продовженням початкової ланки навчання, в Стандарті якої зазначено, що учні початкової школи мають набути достатній особистий досвід культури спілкування й співпраці в різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань. Він безпосередньо пов'язаний з освітньою галуззю «Людина і світ», зокрема з такими змістовими лініями: людина як особистість, людина серед людей, наша Батьківщина — Україна, що передбачають усвідомлення школярами своєї належності до природи й суспільства, створення елементарної бази для засвоєння учнями відповідно до вікових особливостей різних видів соціального досвіду, системи цінностей суспільства, морально-правових норм, традицій.

В основній школі курс «Етика» за своїм змістом є частиною освітнього Стандарту галузі «Суспільствознавство» і тісно пов'язаний з предметами цієї галузі, насамперед з історією. Певною мірою зміст курсу можна розглядати як пропедевтику

засвоєння учнями змісту суспільствознавчих предметів у старшій школі, — таких, як «Основи правознавства», «Основи філософії», «Громадянська освіта», «Людина і суспільство». Пропедевтична спрямованість курсу полягає у формуванні в учнів деяких початкових суспільствознавчих понять і категорій (зокрема, людина, суспільство, суспільні відносини, міжособистісні відносини, добро, зло, честь, гідність, совість, обов'язок, відповідальність, милосердя, співчуття тощо) та умінь їх застосовувати в навчальному процесі та в житті. Крім того, вивчення етичних проблем передбачено змістом літературної, мовної освіти та інших предметів в основній і старшій школі.

Курс «Етика» орієнтовано на набуття учнями ключових компетентностей, насамперед громадянської, соціальної, загальнокультурної, навчальної (уміння навчатися) та відповідних загальногалузевих компетентностей. Зміст предмету передбачає, зокрема, формування в учнів здатності:

1. Орієнтуватися в морально-етичних питаннях життя й визначати в них власну позицію, узгоджуючи її системою моральних цінностей демократичного суспільства.

2. Робити свідомий вибір моделей поведінки, орієнтуючись на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських моральних цінностей, насамперед на доброчинність, гідність, чуйність, товарицькість, доброзичливість, делікатність, благородство й сучасні етикетні норми.

3. Оцінювати власну поведінку та поведінку інших з позиції добра та зла, моральних норм та етикетних правил, вимог міжкультурного спілкування та демократичної толерантності.

4. Користуватися розмаїттям засобів мовного етикету, дотримуватися мовної культури та спілкувального етикету.

5. Продуктивно співпрацювати з різними партнерами в парі та групі, виконувати різні ролі й функції в колективі, виявляти ініціативу, підтримувати взаємин з іншими та моделювання їх.

6. Застосовувати моделі неконфліктної поведінки й досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання.

Розв'язання завдань, що стоять перед курсом «Етика», забезпечує повноцінне засвоєння учнями його змісту, відображеного в навчальній програмі.

Програма курсу складається з пояснювальної записки, де викладено мету, завдання курсу, його методологічні основи, особливості структури, змісту курсу та організації пізнавальної діяльності учнів під час його вивчення, розкрито критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з етики та основної частини.

В основній частині програми зазначено кількість годин на вивчення (усього — 35 годин, 1 година на тиждень). Передбачено резервний час (3 години) та години для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів наприкінці кожного з розділів курсу.

Запропонована кількість годин на вивчення кожного розділу є орієнтовною, учитель може її змінювати в межах 35-ти годин річних. Резервний час учитель може використовувати на власний розсуд, зокрема на організацію екскурсій, ділових ігор, зустрічей тощо. Наприкінці курсу можуть бути проведені також повторювально-узагальнювальні уроки, метою яких є відвідування громадських місць усім класом, спостереження за власною поведінкою й обговорення, чого навчилися впродовж року.

У 5-му класі передбачено вивчення таких тематичних блоків — розділів:

I. Вступ. Що вивчає етика (1 год.).

II. Чим керується людина у вчинках та поведінці (3 год.).

III. Які правила визначають гармонію людини із собою та найближчим оточенням (7 год.).

IV. Якими є моральні норми і правила співжиття у людському суспільстві (6 год.).

V. Що означає дотримуватись норм етикету у повсякденному житті (якими нормами етикету регулюється повсякденне життя) (9 год.).

Згідно з навчальною програмою курс складається з декількох тематичних блоків, що вивчаються у 5 і 6 класах. Навчальний матеріал структуровано так, щоб не тільки зберегти наступність і послідовність, вивчення тем від 5-го до 6-го класу, а й найповніше реалізувати міжпредметні зв'язки та принципи. До кожного розділу подано орієнтовний узагальнений перелік інформаційних питань змісту, які відображено в підручниках або інших посібниках. Ці питання змісту учні засвоюють у вигляді знань, уявлень і початкових понять. Інформаційні питання програми не розподілені за окремими уроками, що дає змогу вчителю самому визначати назву теми уроку, кількість, обсяг і перелік питань, що вивчатимуться на кожному уроці залежно від особливостей класу та його індивідуального методичного стилю наступності між початковою, основною та старшою школою.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів представлені в програмі у вигляді переліку умінь і навичок, яких мають набути учні в процесі вивчення кожної теми. Представлені в програмі вміння й навички належать до декількох груп:

Навчально-інтелектуальні вміння	Творчі вміння	Поведінкові вміння та навички
<p>Учень: <i>Називає</i> поняття, моральні чи етикетні норми. <i>Формулює</i> певні моральні правила чи правила поведінки, етикетні норми, власні прості визначення понять. <i>Пояснює</i> сутність чи зміст понять, категорій. <i>Розповідає</i> про важливі етичні феномени, які існують в суспільстві. <i>Наводить</i> приклади явищ, що вивчаються. <i>Аналізує</i> (розкриває) — визначає внутрішні складові (прояви) того чи іншого явища та зв'язки між ними. <i>Характеризує</i> — називає риси, ознаки явища, процесу. <i>Порівнює</i> (визначає спільне та відмінне) прояви людської поведінки. <i>Обґрунтовує</i> (доводить) певну думку, положення, підкріплюючи їх декількома (1–3) аргументами чи прикладами.</p>	<p>Учень: <i>Розв'язує</i> ситуативні завдання, оперуючи набутими знаннями й уміннями. <i>Оцінює</i> приклади людської та власної поведінки відповідно до моральних чи етикетних вимог і правил. <i>Висловлює власні судження</i> щодо тих чи інших вчинків і поведінки. <i>Моделює</i> ситуації морально-етичного змісту та визначає шляхи їх розв'язання.</p>	<p>Учень: <i>Демонструє</i> дотримання етичних норм взаємної поваги, допомоги, довіри, чуйності. <i>Застосовує на практиці</i> (на уроці, поза уроком) найважливіші етикетні правила й норми.</p>

Оскільки засвоєння змісту курсу передбачає не лише опанування учнями знань, а й формування в них широкого кола вмінь, навичок, предметних компетентностей і ставлень, організація навчання повинна поєднувати в собі різні методи й технології. Саме тому щоуроку варто застосовувати різні види пізнавальної, розумової та навчальної активності учнів, що передбачено й підручником. Віддавати перевагу слід активним методам, коли учні є «суб'єктами» навчання, виконують творчі завдання, беруть участь в діалозі з учителем. Такі методи пов'язані з виконанням творчих завдань (часто вдома), питаннями від учня до вчителя й від учителя до учня тощо.

Різновидом активної моделі навчання, який варто використовувати на уроках етики, є інтерактивні технології. Сутність інтерактивних методів полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається. Це співнавчання

(колективне, кооперативне навчання, навчання у співпраці). Учитель під час інтерактивного уроку виступає лише в ролі організатора процесу навчання, лідера групи учнів. Інтерактивні технології передбачають здебільшого застосування методу моделювання реальних життєвих ситуацій, спрямованих на спільне розв'язання проблеми, а також рольових ігор. Тому ці технології є найсприятливішими для формування в учнів умінь і навичок, вироблення їх власних цінностей, створення атмосфери співробітництва, творчої взаємодії.

Серед інтерактивних технологій прийнятними для використання на уроках етики є робота учнів в парах, у малих групах, уявний мікрофон, обговорення питання всім класом.

Розглянемо ці технології детальніше.

Обговорення проблеми в загальному колі

Це загальновідома технологія, яку застосовують, здебільшого комбінуючи з іншими. Її мета — з'ясувати певні положення, привернути увагу учнів до складних або проблемних питань в навчальному матеріалі, вмотивувати пізнавальну діяльність, актуалізувати опорні знання тощо. Використовуючи цю технологію, вчителі мають заохочувати всіх учнів до рівної участі та дискусії. Організуючи таке обговорення, слід пам'ятати:

1. Стільці або парти бажано розташувати по колу.
2. В обговоренні бере участь увесь клас.
3. Обговорення стосується запланованої чи імпровізованої теми, яку слід визначати зрозуміло для всіх присутніх до початку обговорення.
4. Учні висловлюються за бажанням.
5. Обговорення триває, доки є охочі висловитися.
6. Учитель бере слово (якщо вважає за потрібне) наприкінці обговорення. Він може висловити свою думку чи узагальнити сказане.

Мікрофон

Різновидом загально групового обговорення є технологія «Мікрофон». Ця технологія дає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання, висловлюючи свою думку або обстоюючи позиції. Для того, щоб організувати роботу, слід пам'ятати:

1. Перед початком роботи поставте питання класу.
2. Запропонуйте класу якийсь предмет (ручку, олівець тощо), який буде виконувати роль уявного мікрофона.

3. Поясніть, що уявний мікрофон учні мають передавати один одному, по черзі беручи слово. Можливість висловлюватися має тільки той, хто отримує уявний мікрофон.

4. Запропонуйте учням говорити лаконічно й швидко (від півхвилини до хвилини).

5. Не коментуйте і не оцінюйте відповіді учнів.

Робота в парах

Ця технологія особливо ефективна на початкових етапах навчання роботи в малих групах. Її можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань тощо. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватися, критично мислити, вміння переконувати й вести дискусію.

Використання такого виду співпраці сприяє тому, що учні не можуть ухилитися від виконання завдання. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують більшої затрати часу. Робота в парах дає змогу:

- обговорити короткий текст, завдання, письмовий документ;
- узяти інтерв'ю й визначити ставлення партнера до прочитаного тексту, почуті лекції, переглянутого відео тощо;
- проаналізувати письмові роботи один одного та відредагувати їх;
- узагальнити урок чи серію уроків з теми;
- розробити разом питання до викладача або до інших учнів;
- проаналізувати разом проблему, вправу чи експеримент;
- протестувати та оцінити один одного;
- дати відповіді на запитання вчителя;
- порівняти записи, зроблені в класі.

Для того, щоб організувати роботу в парах, слід пам'ятати:

1. Запропонуйте учням завдання, сформулюйте питання для невеличкої дискусії або аналізу гіпотетичної ситуації. Після пояснення питання або фактів, наведених у завданні, дайте змогу учням впродовж 1–2 хвилин обміркувати можливі відповіді або рішення.

2. Об'єднайте учнів у пари, визначте, хто з них буде висловлюватися першим, і попросіть порадитися з приводу завдання одне з одним. Одразу визначте час на висловлення кожного в парі й на спільне обговорення. Це сприятиме чіткій організації роботи в парах. Орієнтуйте учнів на досягнення згоди (консенсусу) щодо відповіді або рішення.

3. Коли час на обговорення вичерпано, кожна пара представляє результати роботи, обмінюється своїми ідеями та аргументами з усім класом. За потребою це може бути початком дискусії або іншої пізнавальної діяльності.

Робота в малих групах

Роботу в групах варто використовувати для розв'язання складніших проблем. Якщо вчитель не впевнений, що спільні зусилля й час матимуть бажаний результат, краще цю технологію не застосовувати. Використовуйте малі групи тільки в тих випадках, коли завдання вимагає спільної, а не індивідуальної роботи.

Для того, щоб організувати роботу, слід пам'ятати:

1. Переконайтеся, що учні володіють знаннями та вміннями, необхідними для виконання завдання. Якщо робота виявиться надто складною для більшості учнів, вони не стануть докладати зусиль.

2. Об'єднайте учнів у групи. Почніть із груп, що складаються з трьох учнів. П'ять-шість осіб — це оптимальна верхня межа для проведення обговорення в межах малої групи. Формуючи групи, остерігайтеся навішування будь-яких «ярликів» на учнів.

3. Запропонуйте їм зайняти місця в групах. Переконайтеся в тому, що учні сидять по колу поруч, пліч-о-пліч. Усі члени групи повинні добре бачити один одного.

4. Повідомте (нагадайте) учням про ролі, які вони повинні розподілити між собою і яких мають дотримуватися під час групової роботи:

○ Голова (керівник) групи:

- зачитує завдання групі;
- організовує порядок виконання;
- пропонує учасникам групи висловитися по черзі;
- заохочує групу до роботи;
- підводить підсумки роботи;
- визначає доповідача.

○ Секретар:

- веде записи результатів роботи групи (обов'язково коротко й розбірливо);
- як член групи, повинен бути готовий висловити думки групи під час оголошення результатів роботи чи допомогти доповідачеві.

○ Посередник:

- пильнує за часом;
- заохочує учасників групи до роботи.

○ Доповідач:

- чітко висловлює думку групи;
- доповідає про результати роботи групи.

5. Будьте уважні до питань внутрішньогрупового керування. Якщо один з учнів повинен відзвітувати перед класом про роботу групи, забезпечте справедливий вибір доповідача.

6. Чітко сформулюйте завдання для кожної групи, поінформуйте учнів про правила організації групової роботи. Інструктаж

має бути щонайчіткішим. Малоймовірно, щоб група сприйняла більше, ніж одну чи дві, навіть дуже чіткі, інструкції.

7. Слідкуйте за часом. Відведіть групам достатньо часу для виконання завдання. Продумайте над додатковими завданнями групам, які впораються раніше за інших.

8. Подумайте про те, як ваш метод заохочення /оцінки/ впливає на застосування методу роботи в малих групах. Забезпечте нагороди за групові зусилля.

9. Будьте готові до більшого, ніж за звичайних умов, шуму, характерного для методу спільного навчання.

10. Під час роботи груп обійдіть їх, запропонувавши допомогу. Зупинившись біля якоїсь із груп, не відволікайте увагу на себе.

11. Запропонуйте групам оприлюднити результати роботи.

12. Запитайте учнів, чи була проведена робота корисною і чого вони навчилися. Використайте їхні ідеї наступного разу.

13. Прокоментуйте роботу груп з позицій досягнення навчальних результатів та питань організації процедури групової діяльності.

14. Так ви маєте організувати роботу в групах доти, доки вона не стане звичною для учнів.

15. Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту й оприлюднення результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп.

Навчальний процес на уроках курсу має ґрунтуватися на новій педагогічній етиці, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво. В основі етики — не рольове, а особистісне спілкування: підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра, що дає змогу використовувати діалог як провідну форму навчального спілкування, спонукає до обміну думками, враженнями, до моделювання життєвих ситуацій. Принципово важливою є орієнтація на розвиток творчої активності, творчого мислення, здатності до адекватної діяльності в нових умовах.

Застосування активних та інтерактивних моделей навчання передбачено підручником етики для 5 класу (авт. О. Данилевська, О. Пометун).

Кожен параграф починається з малюнка і тексту до нього, який є різновидом випереджального пізнавального завдання. Наприклад, перший параграф починається малюнком, на якому зображено головних героїв книжки Олесю та Богданка в гурті інших дітей. Малюнок має текстовий супровід: «Наші герої давно знайомі одне з одним, бо провчилися разом цілих чотири роки. Проте в їхньому класі кілька новачків, тож Олеся виявила ініціативу познайомитися.

Привіт! Мене звати Олесь, — відрекомендувалася дівчинка. — Я навчаюся в цій школі від першого класу. Про мою вдачу найкраще промовляє моє ім'я. Адже Олесь — похідне від Олександра. Давні греки так називали мужніх оборонців, захисників слабших. Як і належить захисникам, я справедлива, добра, товариська». Після прочитання тексту учням запропоновано виконати в парах за 2–3 хвилини завдання:

- Для чого люди знайомляться?
- Що означає «познайомитися»?
- Що зазвичай ви розповідаєте про себе під час знайомства?
- Які ситуації, на вашу думку, вимагають обов'язкового знайомства, а коли можна поспілкуватися, залишаючись незнайомцями?

Для того, щоб поступово навчити учнів працювати в інтерактивному режимі, тобто співпрацювати, у тексті підручника є пам'ятки для учнів, які можна використовувати для формування в них відповідних умінь та навичок. Після оприлюднення результатів роботи пар (здебільшого, вислуховуємо 2–3 відповіді, які інші пари доповнюють чи корегують) учитель оголошує тему уроку й називає очікувані результати уроку.

Основним способом опрацювання навчального тексту є коментоване читання учнями вголос ланцюжком. Після кожного фрагменту тексту в підручнику є завдання, які треба виконувати в парі або в малій групі (вони вміщені в рубриках «Поміркуйте», «Порадьтеся з сусідом чи сусідкою по парті») чи запитання (у рубриці «Дайте відповідь»). Такі самі завдання супроводжують фрагменти художніх творів морально-етичного змісту, що є обов'язково в кожному параграфі. Наприкінці кожного параграфа є головні інформаційні питання, вміщені в рубриці «Перевірте себе». Їх можна використовувати в заключній частині уроку для підведення його підсумків та перевірки досягнення результатів. Варто звернути увагу, що деякі завдання мають позначку-індекс «Для кмітливих». Це необов'язкові, складніші завдання, виконувати які учні можуть за бажанням.

Домашні завдання до параграфів є різноманітними й здебільшого творчими. Учитель може за бажанням пропонувати їх учням на вибір чи задавати тільки одне для всіх.

Якщо учні класу не мають розвинених навичок мовлення, читання чи опрацювання текстів, спілкування, учитель може обирати із запропонованих завдань певну кількість, яка, з одного боку, забезпечить досягнення очікуваних результатів уроку, а з іншого — буде посильною і доступною для учнів. Треба тільки пам'ятати, що мету курсу не можна зводити лише до набуття

учнями знань про мораль, адже головним є опанування вмінь та формування моделей моральної ввічливої поведінки, розвиток ціннісної сфери дітей.

Основою для оцінювання учнів служить перелік вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, уміщений у програмі в кожній темі. Оскільки учні п'ятого класу потребують постійного стимулювання пізнавальних зусиль, бажано ширше застосовувати на уроках заохочувальні поурочні бали та поточне оцінювання.

Треба також пам'ятати, що сучасні підходи до оцінювання, пов'язані з потребами особистісно-орієнтованого характеру навчання та реального розвитку учня, потребують від учителя чіткого формулювання завдань оцінювання. Такими завданнями є:

- показати учням, як вони досягли результатів уроку;
- визначити найкращих за результатами учнів;
- стимулювати мотивацію учнів до навчання і отримання знань;
- визначити рівень здібностей учнів;
- визначити, чи є необхідність у додатковому навчанні або повторному вивченні;
- поставити оцінки (в балах).

Методика перевірки знань, умінь та навичок має відповідати меті та методиці викладання курсу. Якщо для перевірки знань існують традиційні способи оцінювання, то перевірка вмінь і навичок вимагає довшого часу, а оцінити виховний ефект програми безпосередньо на уроці взагалі навряд чи можливо. Цінності, особисте ставлення учні виявлятимуть у реальному житті; завдання ж учителя — надати учням можливість виявити і відстояти власну думку в будь-яких «навчальних ситуаціях» у класі та поза школою.

Оцінювання результатів навчання з етики за чинною програмою передбачає й тематичне оцінювання засвоєних ними знань і сформованих умінь та навичок. Таке оцінювання можна провести, пропонуючи учням на уроках усні запитання, нескладні письмові завдання, насамперед тестові. Однак такі прийоми виступають лише як частина прийомів контролю. Потрібно використовувати також такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, невеличкі твори, розв'язання пізнавальних завдань тощо. Підручник пропонує проводити уроки тематичного оцінювання в ігровій нетрадиційній формі, щоб підтримати інтерес учнів до предмету та продовжувати формувати їх уміння й навички.

Продовження вивчення курсу етики в 6 класі передбачає поглиблення знань учнів про етичні норми, поняття та категорії, удосконалення та розвиток умінь, навичок учнів, завершення формування в них загальнопредметних компетентностей.

Перелік програм, основної та додаткової навчальної літератури, рекомендованих МОНУ для використання в ЗНЗ у 2005/2006 н. р.

Історія України					
Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України		5-12	Перун		2005
Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 5-11 класи. Всесвітня історія. 6-11 класи		5-11 (для учнів 6-11 кл.)	Шкільний світ		2001
Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів «Історія України. Всесвітня історія»		10-11	Педагогічна преса		2005
Програми для класів гуманітарного профілю загальноосвітніх навчальних закладів. Всесвітня історія		10-11	журнал «Історія в школах України» № 2, газета «Історія України» № 12		2002
Програми для класів гуманітарного профілю загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України		10-11	журнал «Історія в школах України» № 4		2003
Програми для класів фізико-математичного, природничого, спортивного профілю загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія		10-11	журнал «Історія в школах України» № 5		2003
Основні підручники та навчальні посібники					
Вступ до історії України	Власов В. С., Данилевська О. М.	5	Генеза		2005
Вступ до історії України	Мисан В. О.	5	Генеза		2005
Історія України (підручник)	Власов В. С.	7	Генеза		2004
Історія України (підручник)	Лях Р. Д., Темірова Н. Р.	7	Генеза		2003
Історія України (підручник)	Крилич К. І. та ін.	7	Генеза		2000, 2001
Історія України (підручник)	Власов В. С.	8	Генеза		2002
Історія України (підручник)	Швидько Г. К.	8	Генеза		2002
Історія України (підручник)	Мороко В. П., Турченко Ф. Г.	9	Генеза, Просвіта		2001, 2005

Новітня Історія України ч. I (підручник)	Турченко Ф. Г.	10	Генеза	2001
Історія України (підручник)	Кульчицький С. В., Лебедева Ю. Г.	10	Освіта	2003
Історія України (підручник)	Кульчицький С. В., Шаповал Ю.	10	Генеза	2003
Історія України (підручник)	Гулан Н. М., Пометун О. І.	10	А.С.К.	2005
Історія України (підручник для класів природничо-математичного, технологічного, художньо-естетичного, спортивного профілів)	Даниленко В. М. та ін.	10	Прем'єр	2005
Новітня історія України ч. II (підручник)	Турченко Ф. Г. та ін.	11	Генеза	2001
Історія України (підручник)	Кульчицький С. В., Лебедева Ю. Г.	11	Освіта	2003
Історія України (підручник)	Кульчицький С. В., Шаповал Ю.	11	Генеза	2005
Додаткові підручники та навчальні посібники				
Історія України (посібник)	Власов В. С.	7	А.С.К.	2002
Історія України (підручник)	Степанков В. С., Смолій В. А.	7	Освіта	1999
Історія України (посібник)	Буштурк О. В.	7–8	Країна мрій	2003
Історія України (посібник)	Власов В. С.	8	А.С.К.	2000, 2002
Історія України (посібник)	Коляда І. А.	9	Україна	2000
Історія України (посібник)	Гісем О. В., Маргинюк О. О.	9	Ніка-центр	2000
Історія України (посібник)	Ресетт О. П., Малій О. В.	9	Генеза	2003
Історія України (посібник)	Буштурк О. В.	9	Країна мрій	2003
Історія України (навчальний комплект)	Ресетт О. П.	9	Дієз-продукт	2004
Історія України (посібник)	Гулан Н. М., Пометун О. І.	10	А.С.К.	2003
Історія України (посібник)	Даниленко В. М. та ін.	10	Прем'єр	2002
Історія України (посібник)	Ресетт О. П., Малій О. В.	10	Фаренгейт	2003

Історія епохи очима людини	Білоножок С. В. та ін.	10	Генеза	2004
Історія України (посібник)	Гусев В. І. та ін.	10–11	Вшца школа	2002
Історія України (посібник)	Шевчук В. П. та ін.	11	Прем'єр	2000
Історія України (хрестоматія)	Сарбей В. Г.	9	Генеза	1999
Історія України (хрестоматія)	Сургай Г. І., Гусев В. І.	7–11	Кий	2001
Путівник юного історика	автор-укладач Л. В. Котенко	5–11	Волинь	2004
«З голосу нашої Кліо» (книга для читання)	Слабошпицький М. Ф.	5–11	Махаон-Україна	1999
Нариси з історії України (посібник)	за ред. Смоляк В. А.	10–11	Генеза	2002
Нариси з історії України (посібник)	Яковенко Н. М.	7–8	Генеза	2002
Нариси з історії України (посібник)	Грицак Я. Й.	9–11	Генеза	2000
Історія України в опорних таблицях (посібник)	Поліщук Ю. М., Іващенко О. М.	7–11	Генеза	2001, 2002
Меценати України (посібник)	Слабошпицький М. Ф.		Ярославів вал	2001
Довідник з історії України	за ред. Підкови І. Р., Шуста Р. М.	7–11	Генеза	2001, 2002
Україна крізь віки (посібник)	Дашкевич Я. та ін.	7–11	Ярославів вал	2000
Україна давня: карти, ілюстрації. Євразійський контекст (посібник)	Білоусько О. А.		Генеза	2002
Нариси з історії Києва (посібник)	Кальницький М. Н. та ін. за ред. Кульчицького С. В.	7–11	Генеза	2002
Історія України (навчальний комплект)	Рублев С. О.	11	Дієз-продукт	2004
Методична література				
Викладання історії України в 7 кл. (методичний посібник для вчителя)	Баханов К. О.	7	Генеза	2001
Викладання історії України в 7 кл. (методичний посібник для вчителя)	Кюла І. А., Загребельна Н. І.	7	Ранок	2004
Історія України (методичний посібник для вчителя)	Сотніченко В.М.	8	Прем'єр	2003

Викладання історії України в 10 кл. (методичний посібник для вчителя)	Лебедева Ю. Г.	10	Навчальна книга — Богдан	2001
Викладання історії України в 10 класі (методичний посібник для вчителя)	Кудря Т. В.	10	Аквілон-Плюс	2004
Україна в Другій світовій війні (посібник для вчителя)	Кучер В., Чернеча П.	11	Генеза	2004
Історія України в таблицях (методичний посібник для вчителя)	Кудря Т. В.	11	Фаренгейт	2002
Всеукраїнські олімпіади юних істориків: сторінки історії, завдання, підсумки (методичний посібник для вчителя)	Баханов К. О.	7–11	Просвіта	2004
Всесвітня історія				
Основні підручники та навчальні посібники				
Історія стародавнього світу (підручник)	Бандровський О. Г.	6	Генеза	2001
Історія стародавнього світу (підручник)	Шалагінова О. І., Шалагінов Б. В.	6	Зодіак ЕКО	2002, 2004
Історія середніх віків (підручник)	Крижанівський О. П., Хірна О. О.	7	Аквілон-Прес	2001
Історія середніх віків (підручник)	Подаляк Н. Г.	7	Генеза	2004
Історія середніх віків (підручник)	Карліна О. М.	7	Генеза	2002, 2003
Всесвітня історія. Епоха становлення цивілізації (підручник)	Жарова Л. М. та ін.	8	Генеза	2001
Всесвітня історія. Нова історія ч. 1 (підручник)	Бірюльов І. М.	8	Генеза, Просвіта	2002
Нова історія (підручник)	Дрібниця В. О., Крижанівська В. В.	8	Фаренгейт	2000
Всесвітня історія (підручник)	Білоножок С. В. та ін.	9	Генеза, Просвіта	2001, 2002
Всесвітня історія (підручник)	Полянський П. Б.	10	Генеза	2002
Всесвітня історія (підручник)	Ладиченко Т. В.	10	А.С.К.	2000, 2004

Всесвітня історія (підручник)	Даниленко В. М. та ін.	10	Ніка-Центр	2000
Всесвітня історія (підручник)	Рожик М. С. та ін.	10	Генеза	2001
Всесвітня історія (підручник)	Давлетов О. Р. та ін.	11	Генеза, Просвіта	2002
Всесвітня історія (підручник)	Бердичевський Я. М. та ін.	11	Прем'єр	2001
Всесвітня історія (підручник)	Ладиченко Т. В.	11	А.С.К.	2002
Всесвітня історія (підручник)	Бураков Ю. М. та ін.	11	Генеза	2000
Додаткові підручники та навчальні посібники				
Історія стародавнього світу (посібник)	за ред. Щупак І. Я.	6	Прем'єр	2002
Історія стародавнього світу (посібник)	Голованов С. О.	6	А.С.К.	2001
Історія стародавнього світу (посібник)	Мороз П. В., Чубукова Т. О.	6	Фенікс	2000
Історія стародавнього світу в літературних творах (хрестоматія)	упор. Кривач К. І.	6	Перун	2003
Книга для читання з історії середніх віків	Клименко Н. П., Маленко Ю. Б.	7	Генеза	2004
Історія середніх віків (посібник)	Подаляк Н. Г., Хірна О. М.	7	Фаренгейт	2002
Всесвітня історія (навчальний посібник)	Когляров П., Кудря Т.	8	Аквілон-Плюс	2003
Всесвітня історія (посібник)	Гісем О. В., Мартинюк О. О.	8	А.С.К.	2000
Всесвітня історія (посібник)	Даниленко В. М. та ін.	9	А.С.К.	2000
Всесвітня історія 1901–1945 рр. (посібник)	Трубайчук А. Ф., Полянський П. Б.	10	Генеза	2000
Всесвітня історія. 1914–1939 рр. (посібник)	Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В.	10	Прем'єр	2000
Всесвітня історія (посібник)	Давлетов О. Р. та ін.	10	Просвіта	2002
Всесвітня історія (посібник)	Бердичевський Я. М. та ін.	11	А.С.К., Прем'єр	2000
Всесвітня історія (навчальний посібник та компакт-диск)	Віднянський С. В.	11	Дієз-продукт	2004
Методична література				
Всесвітня історія (методичний посібник)	Гісем О. В., Мартинюк О. О.	11	Ранок	2005

Правознавство					
Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи правознавства (авт. Усенко І. Б., Наровлянський О. Д.)		9	Шкільний світ	2001	
Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи правознавства (авт. Котюк І. І.)		9	Шкільний світ	2001	
Програма для ліцеїв, гімназій, класів з поглибленим вивченням правознавства «Основи правознавства» для 10–11 кл. (авт. Котюк О. І., Котюк І. І.)		10–11	Журнал «Історія в школах України» № 5	2002	
Програма курсу «Основи інтелектуальної власності» для 11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Цибульов П. М. та ін.)		11		2002	
Програма курсу «Практичне право» для 8 кл. загальноосвітніх навчальних закладів		8	А.С.К. Генеза	2001	
Основи підручники та навчальні посібники					
Основи правознавства (підручник)	за ред. Усенка І. Б.	9	Перун	2002, 2003	
Основи правознавства (підручник)	Котюк І. І.	9	Генеза	2002	
Основи правознавства (підручник)	Наровлянський О. Д.	9	Парламентське видавництво	2001, 2002	
Основи правознавства (підручник)	Журавський В. С. та ін.	9	Юридична думка	2004	
Курс правознавства. Основи теорії держави і права. І ч. (навчальний посібник для учнів ліцеїв, гімназій та профільних класів)	Котюк І. І., Котюк О. І.	9	Версія	2003	
Курс правознавства. Основи публічного права України. II ч. (навчальний посібник для учнів ліцеїв, гімназій та профільних класів)	Котюк І. І., Котюк О. І.	9	Версія	2004	
Курс правознавства. III ч. Основи приватного права України (навчальний посібник для учнів ліцеїв, гімназій та профільних класів)	Котюк І. І., Котюк О. І.	9	Версія	2005	
Додаткові підручники та навчальні посібники					
Програма курсу «Права людини»		10–11	Інформаційний збірник Міносвіти № 19	1995	

Тематичні плани та програми курсу «Основи правознавства для 9–11 класів з поглибленим вивченням права»		9–11	журнал «Історія в школах України» № 2, 3	1998
Програма навчального курсу «Правознавство» для юридичних ліцеїв і спеціалізованих юридичних класів	(за ред. Усенка І. Б.)		Журнал «Історія в школах України» № 3	1999
Основи правознавства (посібник)	Лисенков С. Л.	9	Львів	2000
Практичне право (НМК)	за ред. Пометун О. І.	8	Генеза, А.С.К.	2002, 2003
Світ права (навчальний посібник)	Пометун О. І. та ін.	9	А.П.Н.	2004
Брейт-ринг. 2 800 запитань і відповідей. Історія. Географія. Біологія. Правознавство (посібник)	Машика В. Т.	6–9	Ужгород-Мукачєво	2001
Сімейне, трудове та кримінальне право у тестах, задачах та іграх (посібник)	Машика В. Т.	9–11	Ужгород-Мукачєво	2003
Методична література				
Конституція України і основи правознавства в школі (методичний посібник)	за ред. Усенка І. Б.	9	Український центр правничих студій	1999
Уроки правознавства в 9 класі (методичний посібник для вчителя)	Наровлянський О. Д.	9	Ранок	2004
Філософсько-світоглядні дисципліни				
Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Етика» (авт. Мовчун А. І. та ін.)		5–6	Перун, «Історія в школах України», № 1	2005
Програма курсу «Людина і суспільство» для загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Арцишевський Р. А. та ін.)		11	Шкільний світ	2001
Програма курсу «Людина і світ» для загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Приятельчука А. О. та ін.)		11	Шкільний світ	2001
Програми інтегрованого курсу для класів універсального, фізико-математичного, природничого, технологічного та спортивного профілів «Людина і суспільство»		10–11	Педагогічна преса	2005
Програми для класів суспільно-гуманітарного профілю «Основи філософії»		10–11	Педагогічна преса	2005

Програма «Людина і суспільство» для загальноосвітніх навчальних закладів гуманітарного профілю (авт. Арцишевський Р. А.)	10–11	журнал «Історія в школах України», № 5	2003
Програма курсу «Громадянська освіта» для загальноосвітніх навчальних закладів (упор. Позняк С. І.)	9–11	журнал «Історія в школах України», № 3	2002
Основні підручники та навчальні посібники			
Етика (підручник)	5	Генеца	2005
Людина і суспільство (підручник)	11	Перун	2002
Людина і світ (підручник)	11	Знання	2002
Додаткові підручники та навчальні посібники			
Програма курсу «Світ, людина, суспільство» для загальноосвітніх навчальних закладів гуманітарного профілю (кол. авт. Арцишевський Р. А. та ін.)	8–11	Перун	1998
Світ і людина (посібник)	8–9	Перун	1996
Особа і суспільство (посібник)	10	Перун	1996
«Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти» (посібник)	9–11	Донбас	2001
«Вчимося демократії. Практикум з громадянської освіти» (посібник)	9–11	Донбас	2001
Громадянська освіта (НМЄ)	9–11	Генеца	2002
Громадянська освіта (посібник)	9–11	А.П.Н.	2000
Ми — громадяни (посібник)	9	НВФ Українські технології	2002
Методична література			
Громадянська освіта (НМЄ)	9–11	Генеца	2002
Людина і світ (методичний посібник для вчителя)	11	Знання	2003
Людина і суспільство (методичний посібник для вчителя)	11	Перун	2003

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень може назвати одну-дві події, дати, історичні постаті чи історико-географічні об'єкти
	2	Учень називає кілька подій, дат, історичних постатей або історико-географічних об'єктів; обирає правильний варіант відповіді з двох запропонованих (на рівні «так-ні»); має загальне уявлення про лічбу часу в історії, визначає послідовність подій (на рівні «раніше-пізніше»)
	3	Учень може двома-трьома простими реченнями розповісти про історичну подію чи постать; упізнати історичну подію, постать за описом; співвіднести рік зі століттям, століття — з тисячоліттям (на рівні «так-ні»); має загальне уявлення про історичну карту
II. Середній	4	Учень може репродуктивно відтворити (у межах чотирьох-шести простих речень) частину навчального матеріалу теми; дати визначення історичних термінів, наведених у тексті підручника або названих учителем; назвати одну-дві основні дати; показати на карті історико-географічний об'єкт
	5	Учень може відтворити основний зміст навчальної теми, відповідаючи на запитання вчителя; визначити окремі ознаки історичних понять, назвати основні дати; за допомогою вчителя може показати на історичній карті основні місця подій
	6	Учень загалом самостійно відтворює фактичний матеріал теми; може дати стисло характеристику історичній постаті (за алгоритмом), встановити послідовність подій; загалом правильно вживає історичні терміни; може показати на карті місця основних подій, користуватись за допомогою вчителя (зразок, пам'ятка, алгоритм) джерелами історичної інформації (наочними та текстовими, що подаються у підручнику)
III. Достатній	7	Учень загалом послідовно і логічно, самостійно відтворює навчальний матеріал теми, виявляє розуміння історичної термінології, дає загальну характеристику події (причини, наслідки, значення), виокремлює окремі ознаки явищ та процесів; «читає» історичні карти і картосхеми з опорою на їх легенду; встановлює послідовність і тривалість історичних подій; використовує наведені у підручнику документи як джерело знань
	8	Учень володіє навчальним матеріалом і використовує знання за аналогією, дає загалом правильне визначення історичних понять, аналізує історичні факти на основі їх опису і наочного відображення, порівнює однорідні історичні події та явища, характеризує причинно-наслідкові зв'язки між історичними явищами у межах теми, встановлює синхронність подій у межах теми; використовуючи легенду карти, супроводжує показ історичних об'єктів їх словесним описом

	9	Учень вільно оперує навчальним матеріалом, узагальнює окремі факти і формулює нескладні висновки, обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, взятими з підручника (наочних посібників, історичних документів); може дати порівняльну характеристику історичним явищам, визначення понять; загалом самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; встановлює синхронність подій у межах курсу; може аналізувати зміст історичної карти, узагальнювати та застосовувати набуті знання
IV. Високий	10	Учень упевнено оперує набутими знаннями і застосовує їх для розв'язання нових навчальних проблем; виявляє розуміння історичних процесів; робить аргументовані висновки; характеризує історичні явища і процеси, використовуючи різні джерела інформації; рецензує відповіді учнів; співставляє і систематизує дані історичних карт і застосовує їх для характеристики подій, явищ, процесів; встановлює синхронність подій вітчизняної та всесвітньої історії
	11	Учень володіє глибокими і міцними знаннями, може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати; може аналізувати історичну інформацію, співвідносити історичні процеси з періодом (епохою) на основі наукової періодизації історії; має досить міцні навички роботи з історичною картою
	12	Учень у повному обсязі опанував програмний матеріал; має глибокі й міцні знання, здатний, відповідно до вікових особливостей, презентувати власну інтерпретацію (версію, розуміння, оцінку) історичних явищ

Застосування на практиці критеріїв навчальних досягнень учнів потребує обов'язкового врахування вікових особливостей учнів та специфіки навчальних курсів. Природно, що загальна характеристика рівнів навчальних досягнень учнів матиме неоднакове втілення для учнів 5–6 класів і, наприклад, одинадцятикласників. Так, має певні особливості пропедевтичний курс «Вступ до історії України. 5 клас». Без їх урахування застосування критеріїв неминуче призведе до переважання учнів.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з основ правознавства

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень може усно відтворити один-два юридичні терміни окремої теми
	2	Учень може на рівні «так-ні» усно відтворити кілька термінів, обрати правильний варіант відповіді із двох запропонованих
	3	Учень може двома-трьома простими реченнями передати зміст частини теми, знайти відповідь на запитання в тексті підручника
II. Середній	4	Учень може відповісти на окреме запитання з допомогою вчителя, репродуктивно відтворити частину навчального матеріалу теми чотирма-шістьма простими реченнями, дати визначення юридичного поняття
	5	Учень може відтворити основний зміст навчальної теми, відповідаючи на запитання вчителя, визначає окремі ознаки правових понять
	6	Учень у цілому самостійно відтворює частину навчального матеріалу теми, у цілому правильно вживає юридичні терміни, самостійно розв'язує прості юридичні завдання, виконує тестові завдання першого рівня, може користуватися з допомогою вчителя (зразок, пам'ятка, алгоритм) текстами законів, юридичними словниками тощо
III. Достатній	7	Учень може самостійно викласти матеріал теми, застосовуючи необхідну юридичну термінологію, дати визначення понять, аналізувати зміст правових документів за детальним планом, розв'язувати юридичні завдання середнього рівня складності з допомогою вчителя, може підтвердити одним-двома аргументами висловлене ним оцінювальне судження, знайти необхідні правові норми в тексті законів
	8	Учень володіє навчальним матеріалом і використовує знання за аналогією, може зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію з допомогою вчителя, складати найпростіші таблиці, схеми, аналізувати текст нормативно-правового акту з допомогою вчителя
	9	Учень оперує вивченим матеріалом на рівні теми, розділу, може самостійно його відтворювати, аналізувати положення нормативно-правових актів, дати відгук (рецензію) на відповідь іншого учня, самостійно розв'язувати юридичні завдання середнього рівня складності
IV. Високий	10	Учень вільно викладає правові питання, застосовуючи необхідну термінологію та правову базу, може використовувати інформацію з додаткової літератури (використання додаткової літератури не є обов'язковою вимогою), виконувати з допомогою вчителя тестові завдання вищого рівня, самостійно складати таблиці, структурно-логічні схеми з правових питань
	11	Учень володіє глибокими і міцними знаннями, може вільно висловлювати власні судження та переконливо їх аргументувати, самостійно користується джерелами права, може підготувати повідомлення, самостійно виконує тестові завдання вищого рівня та розв'язує юридичні завдання
	12	Учень ґрунтовно викладає правові питання, висловлює власну позицію і переконливо її аргументує, самостійно знаходить, оцінює та використовує джерела юридичної інформації, зокрема наочні, вміє узагальнити вивчений матеріал, використовує набуті знання і вміння в практичній діяльності (участь у дискусіях, засіданнях «круглих столів» тощо), може самостійно вирішувати певні правові ситуації, застосовуючи правові знання